

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

ISSN 2520-2294 (print)
ISSN 2709-5444 (online)

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 3 (59) / 2022

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 3(59)

Київ 2022

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2022

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2022

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seria: Ekonomicheskie nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal "Internauka".
Seria: Ekonomicheskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Русіна Юлія Олександрівна — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри інженерії програмного забезпечення та кібербезпеки Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

Imamov Khamdilla — PhD, доцент Ташкентського державного економічного університету (Ташкент, Узбекистан)

ЗМІСТ

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Мигаль Станіслав Павлович, Скриньковський Руслан Миколайович, Борисенко Ольга Миколаївна, Батьковець Наталія Олегівна, Хмиз Мар'яна Василівна ПРОФЕСІОНАЛІЗМ, ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА, ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА: ПОНЯТТЯ І ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	7
---	---

ЕКОНОМІКА

Цигенко Анна Юріївна ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	15
Новіченко Людмила Степанівна ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ: АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ТА РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ	21
Чорний Роман Степанович, Чорна Неля Петрівна, Павлов Костянтин Володимирович, Коваль Михайло Олегович ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЛІ «ЗАЙНЯТОСТІ» ЯК ЧИННИКА РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	29
Яцкевич Інна Володимирівна КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО SMART-ПАРАДИГМИ В ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	36

МЕНЕДЖМЕНТ

Kozhukhivska Raisa, Sakovska Olena ELABORATION OF ANTI-CRISIS MEASURES TO SAFETY OF TOURIST BUSINESS DEVELOPMENT ON THE BASIS OF STATISTICAL INDICATORS.....	46
Красностанова Наталія Едуардівна, Майданюк Сергій Ігорович РЕІНЖИНИРІНГ ФІНАНСОВИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	52

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Західна Оксана Романівна, Беднарчук Вікторія Володимирівна ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВЩИНИ).....	60
Тиркало Юрій Євгенійович ГОСПОДАРСЬКІ РИЗИКИ, ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКІ РИЗИКИ: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ І СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ У ТЕОРІЇ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	68

CONTENTS

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

- Mygal Stanislav, Skrynkovskyy Ruslan, Borysenko Olha,
Batkovets Nataliia, Khmyz Mariana**
PROFESSIONALISM, PROFESSIONAL CULTURE, PROFESSIONAL COMPETENCE AND
PROFESSIONAL TRAINING: THE CONCEPT AND FEATURES OF CORRELATION IN LABOR
ACTIVITY 7

ECONOMY

- Tsyhenko Anna**
ASSESSMENT OF ENTERPRISE'S COMPETITIVENESS 15
- Novichenko Lyudmila**
LABOR PRODUCTIVITY: ANALYSIS OF INDICATORS AND INCREASE RESERVES..... 21
- Chorny Roman, Chorna Nelya, Pavlov Kostiantyn, Koval Mykhaylo**
THEORETICAL APPROACHES TO THE ROLE OF «EMPLOYMENT» AS A FACTOR IN THE
REGION'S DEVELOPMENT 29
- Yatskevych Inna**
A CONCEPTUAL APPROACH TO THE SMART PARADIGM IN THE DIGITAL ECONOMY 36

MANAGEMENT

- Kozhukhivska Raisa, Sakovska Olena**
ELABORATION OF ANTI-CRISIS MEASURES TO SAFETY OF TOURIST BUSINESS
DEVELOPMENT ON THE BASIS OF STATISTICAL INDICATORS..... 46
- Krasnostanova Nataliia, Maidaniuk Serhii**
REENGINEERING OF FINANCIAL BUSINESS PROCESSES AS A TOOL FOR OPTIMIZING
THE ACTIVITIES OF ORGANIZATIONS..... 52

ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

- Zakhidna Oksana, Bednarchuk Viktoriia**
PECULIARITIES OF ENTERPRISE FUNCTIONING IN THE CONTEXT OF REGIONAL
DEVELOPMENT (ON THE EXAMPLE OF LVIV REGION)..... 60
- Tyrkalo Yuriy**
BUSINESS RISKS, ECONOMIC RISKS AND ENTREPRENEURIAL RISKS: ECONOMIC ESSENCE
AND RELATIONS OF CONCEPTS IN THE THEORY AND LEGISLATION OF UKRAINE..... 68

Мигаль Станіслав Павлович

*кандидат архітектури, професор, Заслужений діяч мистецтв України
Національний лісотехнічний університет України*

Mygal Stanislav

*PhD in Architecture, Professor, Honored Arts Worker of Ukraine
Ukrainian National Forestry University*

ORCID: 0000-0001-5267-3934

Скриньковський Руслан Миколайович

*кандидат економічних наук, професор
Львівський університет бізнесу та права*

Skrynkovskyy Ruslan

PhD in Economics, Professor

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0002-2180-8055

Борисенко Ольга Миколаївна

*кандидат мистецтвознавства
Українська академія друкарства*

Borysenko Olha

PhD in Art Criticism

Ukrainian Academy of Printing

ORCID: 0000-0002-4289-4554

Батьковець Наталія Олегівна

*кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»*

Batkovets Nataliia

PhD in Economics, Associate Professor

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0003-3003-5039

Хмиз Мар'яна Василівна

*доктор філософії в галузі права
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Khmyz Mariana

PhD in Law

Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: 0000-0003-3553-8022

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-3-7942

**ПРОФЕСІОНАЛІЗМ, ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА, ПРОФЕСІЙНА
КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА: ПОНЯТТЯ І
ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

**PROFESSIONALISM, PROFESSIONAL CULTURE, PROFESSIONAL
COMPETENCE AND PROFESSIONAL TRAINING: THE CONCEPT
AND FEATURES OF CORRELATION IN LABOR ACTIVITY**

Анотація. У статті розкрито сутнісні і змістовні властивості та співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність» і «професійна підготовка» у трудовій діяльності. Встановлено, що професіоналізм є ключовим елементом трудового потенціалу, а особливою рисою високого рівня професіоналізму фахівців є одержання ними спеціальних знань, набуття умінь і навичок для ефективного виконання у перспективі виробничих завдань згідно рівня кваліфікації. Визначено, що рівень професіоналізму впливає на формування професійної культури у фахівців у контексті здійснення професійної діяльності. З'ясовано, що професійна культура фахівця визначає якість і рівень його професійної підготовки та формується під впливом таких рис як працьовитість, працездатність, енергійність, ініціативність, заповзятість, готовність до швидкого і результативного вирішення проблем. Визначено, що однією із основних складових підсистеми професіоналізму професійної діяльності та важливою складовою професійної культури виступає професійна компетентність, під якою доцільно розуміти комплекс якостей, ряд ефективних засобів, необхідних для організації на належному рівні трудової діяльності, а також критичного ставлення до результатів, які будуть одержані за підсумками колективної діяльності фахівців. Встановлено, що важливе місце у структурі трудової діяльності займає професійна підготовка фахівця, яка являє собою цілісний процес здобуття ним професійних знань, а також вмінь, набуття навичок, які будуть використовуватись для здійснення трудової діяльності. У перспективі подальших досліджень рекомендується дослідити інструментарій оцінювання професіоналізму у трудовій діяльності.

Ключові слова: професіоналізм, професійна культура, професійна компетентність, професійна підготовка, трудова діяльність, фахівець.

Summary. The article reveals the essential and content properties and correlation of the concepts of «professionalism», «professional culture», «professional competence» and «professional training» in labor activity. It has been established that professionalism is a key element of labor potential, and a feature of a high level of professionalism of specialists is the acquisition of special knowledge, the acquisition of skills and abilities to effectively perform production tasks in the future according to the level of qualification. It has been established that the level of professionalism affects the formation of professional culture among specialists in the context of professional activities. It was found that the professional culture of a specialist determines the quality and level of professional training and is formed under the influence of such traits as diligence, efficiency, energy, initiative, perseverance, readiness for quick and effective problem solving. It has been determined that one of the main components of the subsystem of professional activity professionalism and an important component of professional culture is professional competence, by which it is advisable to understand a set of qualities, a number of effective means necessary for organizing labor activity at the proper level, as well as a critical attitude to the results obtained based on the results of a collective activities of specialists. It has been established that an important place in the structure of labor activity is occupied by the professional training of a specialist, which is a holistic process of obtaining professional knowledge, as well as skills, acquiring skills that will be used to carry out labor activities. In the perspective of further research, it is recommended to study the tools for assessing professionalism in labor activity.

Key words: professionalism, professional culture, professional competence, professional training, labor activity, specialist.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток Освіти сьогодні засвідчує появу нових термінів, зміст яких також є значною мірою новим. Це призводить до того, що інші більш застарілі терміни зникають чи перестають активно вживатися. З огляду на це, виникають деякі проблемні аспекти як в теорії, так і у сучасній практиці, вирішення яких потребує проведення окремих ґрунтовних досліджень у цьому напрямі. Водночас тут доцільно також зазначити і відмітити, що особливості і умови зміни трудової діяльності характеризуються системою понять (у співвідношенні з іншими поняттями еволюції і революції), основними серед яких є такі поняття: професіоналізм, професійна культура, професійна компетентність і професійна підготовка. В контексті цього з'ясовано, що сьогодні у сфері праці і соціального розвитку не існує

єдиного цілісного тлумачення цих понять. Все це обумовило актуальність теми дослідження, його доцільність і важливість у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми і особливості трудової діяльності є предметом досліджень багатьох вчених-економістів, деяких юристів і практиків. За результатами досліджень теорії і практики з'ясовано, що ґрунтовні дослідження у цьому напрямку здійснили такі науковці і практики: Т. Алексеева [1], Т. Афанасьєва [2], Т. Байдак [3], Ю. Безрученков [4], В. Болотова [3], І. Булик [5], Н. Вапнярчук [6], І. Грищенко [7], С. Жидецька [8], В. Журавльов [9], О. Землянська [8], Н. Ляшенко [3], В. Радкевич [10], І. Сабатовська [11], В. Савченко [12], Л. Фільштейн [9] та інші [13–16]. Враховуючи наявні результати вищезазначених досліджень,

тут доцільно також зазначити, що сьогодні не до кінця розкритими є деякі аспекти, зокрема питання, які стосуються сутнісних і змістовних властивостей та особливостей співвідношення таких основних категорій трудової діяльності (у сфері праці та соціального розвитку) як професіоналізм, професійна культура, професійна компетентність і професійна підготовка.

Мета статті. Метою статті є розкрити сутнісні і змістовні властивості та співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність» і «професійна підготовка» у трудовій діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З ціллю визначення того, яку роль виконує професіоналізм фахівця у процесі його професійного становлення, доцільно розкрити сутність цього поняття.

З'ясовано, що під поняттям «професіоналізм» доцільно розуміти установлені професією вимоги до фахівця, тобто вимоги до його діяльності як спеціаліста, а також вимоги до методів та засобів, за допомогою яких він ухвалюватиме рішення щодо виконання професійних завдань і аналізуватиме одержані результати за такими рішеннями.

В контексті цього встановлено, що професіоналізм — це не що інше, як особлива властивість особистості, через яку вона формує професійну компетентність і професійну майстерність.

Тут необхідно також наголосити на тому, що професіоналізм є ключовим елементом трудового потенціалу. Особливу роль у розвитку знань, вмінь та навичок фахівців відіграє процес їх навчання. За допомогою навчання фахівці підвищують особистий рівень професійної компетентності, більш швидко адаптуються до специфіки професійної діяльності. Таким чином, підвищується особистий рівень конкурентоспроможності фахівців і їх трудового потенціалу. Високий рівень професійної компетентності, а також високий рівень мотивації до навчання і особисте прагнення фахівців до навчання впливають на формування високого рівня якісних характеристик трудового потенціалу. Високий рівень освітньої та професійної підготовки є основою розвитку потенціалу у фахівців і загалом потенціалу суспільства. Так, за рахунок такої підготовки формується інтелектуальний, виробничий та духовний потенціал у представників суспільства. Однак, звертаючи увагу на те, що сьогодні працевлаштування фахівців залежить від рівня їх кваліфікації, рівня професійних, конкурентоспроможних і мобільних рис, то тут доцільно зауважити, що фахівці, які прагнуть бути пра-

цевлаштованими, мають чітко прагнути до підвищення рівня їх якісної підготовки і до здатності виконувати функції, що виходять із специфіки майбутньої професійної діяльності [6].

З огляду на зазначене вище, можна стверджувати, що особливою рисою високого рівня професіоналізму фахівців є одержання ними спеціальних знань, набуття умінь та навичок. Це у перспективі дасть їм можливість ефективно виконувати покладені на них виробничі завдання, що відповідатимуть рівню їх кваліфікації.

Таким чином, під професіоналізмом діяльності доцільно розуміти якісну рису фахівця, через яку відобразатиметься: 1) рівень професійної кваліфікації; 2) рівень професійної компетентності; 3) рівень професійних умінь та навичок; 4) рівень творчого мислення; 5) рівень оволодіння сучасними алгоритмами і засобами щодо вирішення багатьох професійних завдань. У підсумку оволодіння такими якісними характеристиками сприятиме забезпеченню високого рівня продуктивності праці, а також його стабільності [2].

Акцентуючи увагу на трактуванні поняття «професіоналізм діяльності», виникає необхідність у розкритті сутності поняття «професійна діяльність». Так, під професійною діяльністю доцільно розглядати рівень активності фахівця, а також його здатність до перетворення предметів праці із одержанням на цій основі відповідного очікуваного результату, який би відповідав особистим і суспільним потребам [3].

Рівень професіоналізму професійної діяльності повинен характеризуватися забезпеченням взаємозв'язку між досягненням високого рівня професійної компетентності та між професійними вміннями і навичками [3].

Як зазначено вище, однією із основних складових підсистеми професіоналізму професійної діяльності є професійна компетентність. Так, професійна компетентність — це комплексна система знань, які необхідно постійно накопичувати, розширювати з метою досягнення поставлених у перспективі завдань. Основним компонентом підсистеми професіоналізму діяльності є професійна компетентність. Професійна компетентність визначається як система знань, яку постійно потрібно розширювати та яка дозволяє працівникам виконувати покладені на них професійні завдання, досягаючи при цьому високого рівня продуктивності праці. Основа професійної компетентності та її зміст у значній мірі залежать від специфіки виконання професійної діяльності, а також від особливостей типів завдань [3].

Разом з тим, доцільно зауважити, що однією із складових рівня професіоналізму є професійне мислення. Однак процес формування рівня професіоналізму має базуватися на специфіці вивчення прийомів, які доцільно застосовувати для аналізу [2].

Аналіз наявних досліджень дозволяють стверджувати про те, що рівень професіоналізму впливає на формування професійної культури у фахівців в контексті здійснення професійної діяльності.

Враховуючи зазначене вище, тут необхідно також відмітити, що професійна культура сприяє входженню особистості у соціальне середовище і забезпеченню взаємозв'язків між нею та іншими особистостями у цьому середовищі. Одними із ключових показників набуття високого рівня професійної культури є прояв трудової активності, рівень інтенсивності діяльності особистості, специфіка взаємовідносин із колегами, співпраця задля вирішенні спільних завдань [4].

Так, професійна культура фахівця визначає якість і рівень його професійної підготовки. Те, у якому стані суспільство, також виступає чинником підвищення якості професійної культури. Для того, щоб підтримати професійну культуру на належному рівні, доцільно забезпечувати належну підтримку всіх закладів вищої освіти, у яких здійснюється підготовка найбільш затребуваних фахівців. У таких закладах фахівці повинні здобувати дійсно якісну освіту, якою у перспективі буде забезпечено досягнення високого рівня професійної культури, що у підсумку виступатиме певним індикатором розвитку суспільства [9].

Професійну культуру фахівців доцільно розглядати з точки зору різних рівнів розвитку. Так, на початковому рівні розвиток професійної культури є інформаційним. Рівень формування системи професійних знань є не такий широкий, оскільки професійні вміння починаються тільки формуватися (або є на стадії формування). Відношення фахівців до професійної діяльності досить часто характеризується впливом утилітарних чинників. Звідси випливає, що чим вищий рівень здобутих знань та вмінь, тим ширшим є масштаб набуття досвіду. З огляду на те фахівець у перспективі може досягти значних результатів професійної діяльності. Високий рівень професійної культури характеризується набуттям широкого професійного світогляду, а також великого обсягу професійних знань, вмінь та здібностей. Фахівець також набуває здатність творчо мислити у ході вирішення проблемних ситуацій, із якими він стикнувся, здійснюючи професійну діяльність [11].

Для того, щоб оволодіти високим рівнем професійної культури доцільно дотримуватись єдності особистих переконань щодо того, яку роль відіграє професія у суспільстві. Професійна культура фахівця формується під впливом таких рис, як працьовитість, працездатність, енергійність, ініціативність, заповзятість, готовність до швидкого і результативного вирішення проблем тощо. Своєю чергою, вивчення практики трудової діяльності дозволяє виділити ще такий вид професійної культури фахівця, як спеціальна професійна культура. Цей вид культури у фахівців формується під впливом якостей, якими оволодівають фахівці. Для визначення цих якостей у фахівців на практиці досить часто використовуються професіограми [11].

Практика показує, що важливою складовою професійної культури фахівця є професійна компетентність. Так, згідно інформації, представленій у праці [10], під професійною компетентністю доцільно розуміти комплекс якостей, ряд ефективних засобів, необхідних для організації на належному рівні трудової діяльності, а також критичного ставлення до результатів, які будуть одержані за підсумками колективної діяльності фахівців. З огляду на те, науковці і практики водночас рекомендують формувати професійну компетентність у фахівців ще тоді, коли вони здобувають освіту. Це у перспективі дозволить забезпечити належний рівень конкурентоспроможності та мобільності таких фахівців на ринку праці.

Одним із важливих завдань, що лежать в основі підготовки фахівців є завдання формування високого рівня професійної компетентності. Адже, як представлено вище, професійна компетентність є одним із елементів професійної культури. Тут доцільно також зауважити, що формування професійної компетентності повинно починатися із такого обов'язкового етапу, як формування професійної культури, виходячи із загальної культури, яка є у суспільстві.

Розглядаючи поняття «професійна компетентність», потрібно також зазначити, що саме розуміється під поняттям «компетентність фахівця». Так, під компетентністю фахівця доцільно розуміти здатність фахівця виконувати покладені на нього трудові обов'язки із досягненням на цій основі ефективного результату, застосовуючи при цьому здобуті знання, вміння і навички, індивідуальні здібності тощо. Тут доцільно також відмітити і те, що професійна компетентність є тісно взаємопов'язана із професіоналізмом фахівця [12].

Компетентність фахівця характеризує як якісні, так і кількісні риси конкурентоспроможності

фахівця на займаній ним посаді або ж на робочому місці. Компетентність фахівця не розкриває його соціально-психологічних та психофізіологічних рис, адже ці риси потрібно брати до уваги у контексті здійснення переорієнтації населення або ж тоді, коли відбувається підбір і відбір кадрів [12].

Акцентуючи увагу на вимогах, які ставляться у закладах вищої освіти до майбутнього фахівця, то варто звернути увагу на те, що фахівці, здобуваючи освіту, повинні здобувати як спеціальні фахові знання, так і набувати професійні компетентності. Формування і розвиток професійних компетентностей дозволить фахівцям у перспективі здобути багатофункціональні навички. Розвиток окремих напрямків трудової діяльності вимагає від фахівця певної самоорганізації і самореалізації, які допоможуть йому краще адаптуватися до здійснення професійної діяльності.

Так, визначення рівня професійної компетентності базується на інтегральних особливостях як ділових, так і особистісних якостей фахівця. Такі якості характеризують рівень знань фахівця, його вміння та навички, які є важливими складовими процесу здійснення професійної діяльності. Професійна компетентність базується на специфіці професійного зростання фахівця, а також на його професійних здібностях у контексті здійснення ним професійної діяльності [1].

На практиці формування професійної компетентності відбувається за такими складовими: мотиваційно-вольова складова компетентності, функціональна складова компетентності, комунікативна складова компетентності та рефлексивна складова компетентності [2].

Так, мотиваційно-вольова складова компетентності складається із таких елементів як: 1) мотиви; 2) потреби; 3) цілі; 4) цінності; 5) творчість; 6) інтерес до здійснення професійної діяльності. Функціональну складову компетентності формують знання про те, якими способами потрібно здійснювати професійну діяльність, і які використовувати при цьому технології. Комунікативна складова компетентності складається із вміння фахівця чітко та зрозуміло висловлювати свої пропозиції, надавати переконання, аргументи, докази щодо вирішення конкретних проблемних завдань. Рефлексивна складова компетентності характеризує уміння фахівця свідомо здійснювати контроль результатів здійсненої діяльності, а також визначати рівень особистісного розвитку, особистісних досягнень, рівень якостей і рис, наприклад, такі як творчість, креативність, вміння працювати у команді тощо. Рефлексивна складо-

ва компетентності дозволяє здійснювати регулювання особистісних досягнень фахівця, а також впливає на формування професійної майстерності, самопізнання у фахівців в контексті здійснення ними професійної діяльності [2].

Звідси очевидно, що рівень професіоналізму фахівця чітко залежить від рівня його індивідуально-психологічних рис, професійного розвитку.

Враховуючи різні підходи до тлумачення сутності понять «професіоналізм» та «професійна компетентність», доцільно далі у дослідженні розглянути ще одне поняття, яке характеризує трудову діяльність — категорію «професійна підготовка фахівця».

Так, за результатами аналізу праці [8] з'ясовано, що під поняттям «професійна підготовка» доцільно розуміти комплексну систему засвоєння фахівцем знань, вмінь, навичок, а також формування у нього професійно значущих якостей особистості. Професійна підготовка також враховує розвиток у фахівця інтересу і схильності до його майбутньої професійної діяльності. Професійна підготовка перш за все має відбуватися ще тоді, коли фахівець здобуває знання у закладі вищої освіти. На основі цього у фахівця формуються професійно-етичні цінності, фахівець стає духовно зрілим до професійної діяльності та готовим до виконання покладених на нього функцій і відповідальності.

Професійна підготовка фахівця являє цілісний процес здобуття ним професійних знань, а також вмінь, набуття навичок, які будуть використовуватись у трудовій діяльності в найближчій перспективі. Професійна підготовка фахівця залежить також і від форм здобуття фахівцем освіти. Так, наприклад, навчаючись у закладах вищої та спеціалізованої освіти фахівці здобувають відповідну освіту, стажуючись на курсах підвищення кваліфікації — здобувають додаткові професійні знання, вміння, навички [7].

Професійна підготовка фахівців характеризується підвищенням рівня освітньої підготовки, яку майбутні фахівці здобувають у закладах вищої освіти [5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами аналізу наукових праць [1–16] і дослідження практики у сфері праці та соціального розвитку можна стверджувати, що:

– професіоналізм є ключовим елементом трудового потенціалу, а особливою рисою високого рівня професіоналізму фахівців є одержання ними спеціальних знань, набуття умінь і навичок, для того, щоб у перспективі ефективно виконувати виробничі завдання згідно рівня кваліфікації;

- рівень професіоналізму впливає на формування професійної культури фахівців;
 - професійна культура фахівця визначає якість і рівень його професійної підготовки та формується під впливом таких рис, як працьовитість, працездатність, енергійність, ініціативність, заповзятість, готовність до швидкого і результативного вирішення проблем;
 - однією із основних складових підсистеми професіоналізму професійної діяльності та важливою складовою професійної культури виступає професійна компетентність, під якою доцільно розуміти комплекс якостей, ряд ефективних заходів, необхідних для організації на належному рівні трудової діяльності, а також критичного ставлення до результатів, які будуть одержані за підсумками колективної діяльності фахівців;
 - важливе місце у структурі трудової діяльності займає професійна підготовка фахівця, яка являє собою цілісний процес здобуття ним професійних знань, вмінь, набуття навичок, які він буде використовувати у трудовій діяльності в найближчій перспективі.
- У перспективі подальших досліджень рекомендується дослідити інструментарій оцінювання професіоналізму у трудовій діяльності.

Література

1. Алексеева Т. В. Відповідальність як значущий показник професійної компетентності майбутнього фахівця // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. VI. Психологія обдарованості. Випуск 9. Житомир: Вид. ЖДУ ім. І. Франка, 2013. С. 61–71. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/5.pdf> (дата звертання: 01.02.2022 р.).
2. Афанасьєва Т. О. Професіоналізм як показник сформованості професійної компетентності особистості // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 2 до Вип. 35, Т. I(13): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». Київ: Гнозис, 2015. С. 59–65. URL: <http://chelpanov.eeipsy.org/index.php/eeip/issue/view/14/PDF13> (дата звертання: 01.02.2022 р.).
3. Байдак Т. М., Болотова В. О., Ляшенко Н. О. Професіоналізм як відповідальне ставлення до професії // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць / за ред. О. Г. Романовського. Вип. 47(51), т. 1. Харків: НТУ «ХПІ», 2017. С. 3–13. URL: http://library.kpi.kharkov.ua/files/JUR/2017_4751.pdf (дата звертання: 01.02.2022 р.).
4. Безрученков Ю. В. Професійна культура фахівця: теоретичні аспекти // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Пед. науки. 2012. № 4, ч. 2. С. 10–16.
5. Булик І. Детермінація явища «професійна підготовка» // Підприємництво, господарство і право. 2011. № 1. С. 33–36. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2011/01_2011.pdf (дата звертання: 01.02.2022 р.).
6. Вапнярчук Н. М. Професіоналізм — найважливіший показник якості робочої сили // Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: зб. наук. пр. за матеріалами II Круглого столу (м. Харків, 17 травня 2019 р.) / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любич, О. Ю. Палант: Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 193–197. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/17.05.19/17_05_2019-193-197.pdf (дата звертання: 01.02.2022 р.).
7. Грищенко І. М. Освіта та професійна підготовка фахівців у світлі євроінтеграційних процесів // Актуальні проблеми економіки. 2010. № 7(109). С. 56–61.
8. Жидецька С. В., Землянська О. В. Особливості професійного становлення особистості в процесі професійної підготовки // Право і безпека. 2015. № 2(57). С. 202–207. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/321> (дата звертання: 01.02.2022 р.).
9. Фільштейн Л. М., Журавльов В. М. Професійна культура в аспекті підготовки фахівців // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. Вип. 29. Кіровоград: КНТУ, 2016. С. 12–18. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jsui/bitstream/123456789/3914/1/1.pdf> (дата звертання: 01.02.2022 р.).
10. Радкевич В. О. Професійна компетентність — складова професійної культури // Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. пр.: в 5 т. Т. 4: Професійна освіта і освіта дорослих. Київ: Педагогічна думка, 2012. С. 63–74.
11. Сабатовська І. С. Професійна культура особистості: структура та критерії вимірювання // Спецпроект: аналіз наукових досліджень: Матеріали VI Международной научно-практической конференции (30–31 мая 2011 г.). URL: http://www.confcontact.com/20110531/so_sabat.htm (дата звертання: 01.02.2022 р.).

12. Савченко В. А. Про співвідношення понять «компетентність», «компетенція» та «професійна придатність» // Формування ринкової економіки. Спец. вип.: Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2010. Т. 2. С. 314–322.

13. Гриньова В. М. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка» // Педагогіка та психологія. 2014. Вип. 45. С. 74–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2014_45_10 (дата звертання: 01.02.2022 р.).

14. Гриньова В. М. Суть понять «професіоналізм» та «професійна підготовка» // Педагогіка та психологія. 2011. Вип. 40(1). С. 28–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2011_40%281%29__7 (дата звертання: 01.02.2022 р.).

15. Хоржевська І. М. Професіоналізм та професійний розвиток особистості // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер.: Державне управління. 2013. Т. 214, Вип. 202. С. 110–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2013_214_202_24 (дата звертання: 01.02.2022 р.).

16. Полухтович Т. Г., Піменова О. О. Оцінка професіоналізму в трудовій діяльності // Молодий вчений. 2018. № 10(2). С. 675–678. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_10%282%29__64 (дата звертання: 01.02.2022 р.).

References

1. Aleksieieva T. V. Vidpovidalnist yak znachushchyi pokaznyk profesiinoy kompetentnosti maibutnoho fakhivtsia // Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Т. VI. Psykholohiia obdarovanosti. Vypusk 9. Zhytomyr: Vyd. ZhDU im. I. Franka, 2013. S. 61–71. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/5.pdf> (data zvertannia: 01.02.2022 r.).

2. Afanasieva T. O. Profesionalizm yak pokaznyk sformovanosti profesiinoy kompetentnosti osobystosti // Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody». Dodatok 2 do Vyp. 35, Т. I(13): Tematychnyi vypusk «Mizhnarodni Chelpanivski psykholoho-pedahohichni chytannia». Kyiv: Hnozys, 2015. S. 59–65. URL: <http://chelpanov.eeipsy.org/index.php/eeip/issue/view/14/PDF13> (data zvertannia: 01.02.2022 r.).

3. Baidak T. M., Bolotova V. O., Liashenko N. O. Profesionalizm yak vidpovidalne stavlennia do profesii // Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity: zb.nauk. prats / za red. O. H. Romanovskoho. Vyp. 47(51), t. 1. Kharkiv: NTU «KhPI», 2017. S. 3–13. URL: http://library.kpi.kharkov.ua/files/JUR/2017_4751.pdf (data zvertannia: 01.02.2022 r.).

4. Bezruchenkov Yu. V. Profesiina kultura fakhivtsia: teoretychni aspekty // Visn. Luhan. nats. un-tu im. T. Shevchenka. Ped. nauky. 2012. № 4, ch. 2. S. 10–16.

5. Bulyk I. Determinatsiia yavlyshcha «profesiina pidhotovka» // Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2011. № 1. S. 33–36. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2011/01_2011.pdf (data zvertannia: 01.02.2022 r.).

6. Vapniarchuk N. M. Profesionalizm — naivazhlyvishyi pokaznyk yakosti robochoi syly // Ekonomiko-pravovi problemy rozvytku ta spriyannia hospodarskii diialnosti v suchasnykh umovakh: zb. nauk. pr. za materialamy II Kruhloho stolu (m. Kharkiv, 17 travnia 2019 r.) / redkol. S. V. Hlibko, A. M. Liubchych, O. Yu. Palant: Kharkiv, NDI PZIR NAPrN Ukrainy, 2019. S. 193–197. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/17.05.19/17_05_2019-193-197.pdf (data zvertannia: 01.02.2022 r.).

7. Hryshchenko I. M. Osvita ta profesiina pidhotovka fakhivtsiv u svitli yevrointehratsiinykh protsesiv // Aktualni problemy ekonomiky. 2010. № 7(109). S. 56–61.

8. Zhydetska S. V., Zemlianska O. V. Osoblyvosti profesiinoho stanovlennia osobystosti v protsesi profesiinoy pidhotovky // Pravo i bezpeka. 2015. № 2(57). S. 202–207. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/321> (data zvertannia: 01.02.2022 r.).

9. Filshtein L. M., Zhuravlov V. M. Profesiina kultura v aspekti pidhotovky fakhivtsiv // Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky. Vyp. 29. Kirovohrad: KNTU, 2016. S. 12–18. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/3914/1/1.pdf> (data zvertannia: 01.02.2022 r.).

10. Radkevych V. O. Profesiina kompetentnist — skladova profesiinoy kultury // Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini: zb. nauk. pr.: v 5 t. Т. 4: Profesiina osvita i osvita doroslykh. Kyiv: Pedahohichna dumka, 2012. S. 63–74.

11. Sabatovska I. S. Profesiina kultura osobystosti: struktura ta kryterii vymiriuvannia // Spetsproekt: analiz nauchnykh issledovaniy: Materialy VI Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (30–31 maya 2011 g.). URL: http://www.confcontact.com/20110531/so_sabat.htm (data zvertannia: 01.02.2022 r.).

12. Savchenko V. A. Pro spivvidnoshennia poniat «kompetentnist», «kompetentsiia» ta «profesiina prydatnist» // Formuvannia rynkovoi ekonomiky. Spets. vyp.: Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka. 2010. T. 2. S. 314–322.

13. Hrynova V. M. Pro spivvidnoshennia poniat «profesionalizm», «profesiina kultura», «profesiina kompetentnist», «profesiina pidhotovka» // Pedahohika ta psykholohiia. 2014. Vyp. 45. S. 74–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2014_45_10 (data zvertannia: 01.02.2022 r.).

14. Hrynova V. M. Sut poniat «profesionalizm» ta «profesiina pidhotovka» // Pedahohika ta psykholohiia. 2011. Vyp. 40(1). S. 28–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2011_40%281%29__7 (data zvertannia: 01.02.2022 r.).

15. Khorzhevskaya I. M. Profesionalizm ta profesiiniy rozvytok osobystosti // Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]. Ser.: Derzhavne upravlinnia. 2013. T. 214, Vyp. 202. S. 110–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2013_214_202_24 (data zvertannia: 01.02.2022 r.).

16. Polukhtovych T. H., Pimenova O. O. Otsinka profesionalizmu v trudovii diialnosti // Molodyi vchenyi. 2018. № 10(2). S. 675–678. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_10%282%29__64 (data zvertannia: 01.02.2022 r.).

Tsyhenko Anna

*Postgraduate Student of the Department of Tourism and Hospitality
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

Цигенко Анна Юріївна

аспірант кафедри туризму та готельного господарства

Харківського національного університету

міського господарства імені О.М. Бекетова

ORCID: 0000-0002-1462-3538

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-3-7944

ASSESSMENT OF ENTERPRISE'S COMPETITIVENESS

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Summary. The article analyzes the conceptual approaches to the formation of a system for ensuring the competitiveness of economic entities in the face of new challenges, taking into account the future prospects of economic development. An important element in the formation of competitiveness in martial law were not only indicators of efficiency of the enterprise, but also the type of activity. The article notes that construction companies are most relevant in the period of military conflicts and the post-war period. The construction industry is the basis for the formation of a system of restoration of peaceful life, restoration of residential, industrial, and later commercial real estate, material and technical base. Thus, the article assessed the competitiveness of construction companies in order to determine their potential to work in the new large, which is highly relevant. The main tasks of assessing the competitiveness of a construction company were identified as a set of factors that affect the final indicators (results) of the enterprise. The article proposes an algorithm for assessing the competitiveness of the enterprise by the method of in-depth analysis of the financial and economic condition of insolvent enterprises. The main objectives of the analysis of competitiveness by the proposed method are the dynamics and currency structure of the balance sheet of the enterprise; sources of own funds; structure of accounts payable; asset structure; profitability of the enterprise. To fully analyze the competitiveness of the enterprise, the following indicators were calculated and conclusions were made on the impact of their change on the economic situation: autonomy ratio, financial stability ratio, working capital turnover ratio, working capital turnover time, inventory turnover ratio, inventory turnover time and others. The efficiency of the enterprise and its competitiveness are determined by rating based on a comprehensive analysis. The article proposes a comprehensive algorithm for assessing the competitiveness rating of construction companies based on data from financial and economic work and planning, which allows to ensure mobility, system, multifunctionality and integration of competitiveness assessment processes. The results of the study can be used by construction companies, customers, developers, investors, suppliers and other stakeholders engaged in construction activities.

Key words: competitiveness of the enterprise, enterprise, factors of competitiveness.

Анотація. У статті проводиться аналіз концептуальних підходів до формування системи забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в умовах нових викликів з урахуванням подальших перспектив розвитку економіки. Важливим елементом формування конкурентоздатності в умовах воєнного стану стали не лише показники ефективності діяльності підприємства, але і вид діяльності. У статті зазначається, що найбільшу актуальність у період військових конфліктів та післявоєнний період мають будівельні підприємства. Галузь будівництва є основою формування системи відновлення мирного життя, відновлення житлової, виробничої, а згодом і комерційної нерухомості, матеріально-технічної бази. Отже, у статті було проведено оцінку конкурентоспроможності будівельних підприємств з метою визначення їх потенційних можливостей до роботи у нових великих, що має високу актуальність. Основними завданнями проведення оцінки конкурентоспроможності будівельного підприємства було визначено сукупність факторів, які впливають на кінцеві показники (результати) діяльності підприємства. У статті запропоновано алгоритм проведення оцінки конкурентоспроможності підприємства за методом проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств. Основними завданнями аналізу конкурентоспроможності за запропонованим методом є динаміка та структури валюти балансу

підприємства; джерела власних коштів; структура кредиторської заборгованості; структура активів; прибутковість підприємства. Для повного аналізу конкурентоспроможності підприємства були проведені розрахунки наступних показників та зроблені висновки щодо впливу їх зміни на економічне становище: коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансової стабільності, коефіцієнт оборотності оборотних коштів, час обороту оборотних коштів, коефіцієнт оборотності запасів, час обороту запасів та інші. Ефективність діяльності підприємства та його конкурентоспроможність визначаються шляхом рейтингової оцінки на основі комплексного аналізу. У статті пропонується комплексний алгоритм оцінки рейтингового показника конкурентоспроможності будівельних підприємств на основі даних фінансово-господарської роботи та планування, що дозволяє забезпечити мобільність, системність, мультифункціональність та інтегрованість процесів оцінки конкурентоспроможності. Результати дослідження можуть бути використані будівельними підприємствами, замовниками, девелоперськими компаніями, інвесторами, постачальниками та іншими стейкхолдерами, які здійснюють свою діяльність у сфері будівництва.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, підприємства, фактори конкурентоспроможності.

Formulation of the problem. Issues of ensuring the competitiveness of enterprises are highly relevant, especially in the face of external challenges. Ensuring the competitiveness of enterprises has an economic nature, image component, an element of investment attractiveness, which determines the opportunities for the formation of financial stability and, accordingly, ensures work in the period of external challenges. An important element in the formation of competitiveness in martial law was not only indicators of the effectiveness of the enterprise, but also the type of activity. It should be noted that construction companies are most relevant in the period of military conflicts and in the post-war period. The construction industry is the basis for the formation of a system of restoring peaceful life, restoring residential, industrial, and later commercial real estate, material, and technical base. Thus, the assessment of the competitiveness of construction companies in order to determine their potential opportunities to work in new areas is highly relevant.

Analysis of recent research and publications. Issues of analysis of the competitiveness of the enterprise are highly relevant, as they are related to issues of economic growth, investment attractiveness, ensuring financial stability. Therefore, the works of many actors are devoted to this issue: Nepomnyaschego O. M., Degtyara O. A., Ugodnikova O. I., Yankovogo O. G., Solntseva S. O., Dmitrieva A. I., Kirchata I. M., Shershnyuka I. M., Sivachenko I. Yu., Kozaka Yu. G., Yekhanurova Yu. I., Latysheva O., Rovenska V., Smyrnova I., Nitsenko V., Balezentis T. and Streimikiene D., Todres M., Cornelius N., Janjuha-Jivraj S. and Woods A., Buckman A. H., Mayfield M. and B. M., Beck S., Das P., Perera S., Senaratne S. and Osei-Kyei R., McCormack K. and Rauseo N., Xiang G. and Wu Y., Hassini E. [1–12].

The purpose and objectives of the study. The aim of the article is to identify ways to assess the com-

petitiveness of construction companies as an element of assessing the potential for effective action in the face of external challenges.

Presenting main material. The main tasks of assessing the competitiveness of a construction company are to determine the factors that affect the final indicators (results) of the enterprise, its investment attractiveness, and image component. Accordingly, these indicators determine the market position and the company's ability to further develop.

Different methods can be used in the analysis of competitiveness. The article proposes to apply the method of conducting an in-depth analysis of the financial and economic condition of insolvent enterprises. To use this method, it is necessary to analyze own and borrowed funds, balance sheet indicators, and the statement of financial performance.

The main tasks of the analysis of competitiveness by the proposed method are:

- dynamics and structure of the balance sheet currency of the enterprise;
- sources of own funds;
- the structure of accounts payable;
- asset structure;
- profitability of the enterprise.

The analysis should be carried out by comparing the total value of the enterprise's property by determining the balance sheet total. The independence of the enterprise from external sources is one of the important characteristics of the financial condition by calculating the coefficient of financial independence — formula 1:

$$K_{ind} = \frac{F_1 * line_{380}}{F_1 * line_{280}} \quad (1)$$

where, K_{ind} — coefficient of financial independence;
 F_1 — independence of the enterprise from external sources.

The total amount of debt should not exceed the number of own sources of financing. Critical

$K_{ind} = 0,5$. The greater the value of this indicator, the better its financial position (less dependence on external sources).

To determine financial stability, calculate the coefficient of financial stability, which is characterized by the ratio of own and borrowed funds.

$$K_{financial\ stability} = \frac{I}{(III + IV)} \quad (2)$$

where, $K_{financial\ stability}$ — coefficient of financial stability;

I, III, IV — groups line of bookkeeper balance.

Normative value $K_{financial\ stability}$ should be more 1. Since at the beginning and end of the period this figure is more than one — the company is financially stable.

To estimate the provision of the enterprise with its own funds, the coefficient of provision with its own funds is calculated. This ratio is calculated as the ratio of the difference between the volumes of sources of own and equated to them funds (minus articles: “Settlements with participants”, “reserves for future expenses and payments”, “Deferred income”, “Restructured” debt) and the physical value of fixed assets and other non-current assets to the actual value of working capital available to the enterprise.

$$K_p = \frac{(line_{380} - I)}{II_{result}} \quad (3)$$

where K_p — coefficient of provision;

$line_{380}$ — line of bookkeeper balance;

I, II — groups' result line of bookkeeper balance.

The value of the coefficient of self-sufficiency should be more than 0.1. The company is not provided with its own funds and needs additional investment.

The data of the liabilities of the balance sheet “Current liabilities” are subject to analysis.

For analysis, we use the sections of the asset balance. The assets of the enterprise are studied both in terms of their participation in production, as well as in terms of assessing their liquidity. Participation in the production cycle of fixed assets, intangible assets, inventories and costs, funds are determined. At the same time, the most liquid assets of the enterprise are specified: funds on accounts, short-term securities, and the least liquid assets — fixed assets that are on the balance sheet of the enterprise and other non-current assets.

Own working capital is working capital. Working capital — the difference between the current assets of the enterprise and its short-term liabilities. That is, working capital is that part of current assets that

are financed by own funds and long-term liabilities. The availability of working capital suggests that the company is able not only to pay its current debts but also has the financial resources to expand and invest.

$$W_{cap} = F_1 * (II - IV) \quad (4)$$

where, W_{cap} — working capital;

F_1 — independence of the enterprise from external sources;

I, IV — groups' result line of bookkeeper balance.

Working capital is significant, so the company can pay its own current accounts and has the opportunity to invest in its further development and expansion.

The solvency of the enterprise is characterized by the size and maneuverability of its working capital. The next indicator that characterizes working capital is maneuverability of working capital. It characterizes the share of inventories in its total amount, ie determined by the ratio of inventories to the amount of working capital, because the amount of working capital is negative, and the company is not able to maneuver this capital.

An important indicator of the solvency of the enterprise is the coverage ratio. It is determined by the ratio of all current assets (except for prepaid expenses) to short-term liabilities and characterizes the adequacy of the working capital of the enterprise to repay its debts during the year.

$$coverage\ ratio = \frac{II}{IV} \quad (5)$$

where, I, IV — groups' result line of bookkeeper balance.

The coverage ratio shows how many monetary units of working capital are accounted for by each unit of short-term liabilities. The critical value of $coverage\ ratio = 1$. At $coverage\ ratio < 1$ the company has an illiquid balance sheet.

An absolute or relative increase in working capital may indicate not only an increase in production or the effect of the inflation factor but also a slowdown in their turnover, which contributes to an increase in their mass.

To determine the trend of working capital turnover, the turnover ratio is calculated.

The turnover ratio of working capital is the ratio of revenue (gross income) from sales (excluding VAT and excise) F № 2 and the amount of working capital of the enterprise F № 1.

$$ratio = \frac{F_2 * (string_{010} - string_{015} - string_{020})}{II\ result} \quad (6)$$

where, F_2 — independence of the enterprise from external sources;

string 010, 015, 020 — string of bookkeeper balance;

II — group' result line of bookkeeper balance.

At the beginning of the period, the turnover rate was not significant, ie the company operated inefficiently, but this figure increased and at the end of the period there is a positive trend.

The company needs considerable time to replenish its working capital. An important indicator of the efficiency of asset use is the turnover of inventories and the duration of one turnover of inventories.

The turnover ratio of inventories is defined as the ratio of the cost of goods sold to the average cost of inventories.

An important indicator of the company's liquidity is the absolute liquidity ratio, which characterizes the immediate readiness of the company to liquidate short-term debt and is defined as the ratio of the number of enterprise funds and short-term investments to the amount of short-term current liabilities.

$$K_{short-term\ investments} = \frac{F_1 * (line_{220} + line_{230} + line_{240})}{line_{620}} \quad (7)$$

where, $K_{short-term\ investments}$ — short-term investments

F_1 — independence of the enterprise from external sources;

line 220, 230, 240, 620 — line of bookkeeper balance.

The company is not ready to eliminate debts, because both indicators at the beginning and end of the period are too small.

The profitability of the enterprise is characterized by the amount of profit and the level of profitability.

The level of profitability is defined as the ratio of profit from sales (P) to the cost of production of works, services (C):

$$P_{rof} = \frac{P}{C} * 100 \quad (8)$$

where, P_{rof} — profitability;

P — profit from sales;

C — cost of production of works, services.

At the end of the period, the level of profitability increased, which is a positive factor in the economic situation of the enterprise.

In the process of profitability analysis, it is necessary to determine how the value of profit from sales changes during two periods, net profit — the

level of profitability, to consider the factors that lead to their change.

The final rating takes into account all the important indicators that characterize the company. Its construction uses data on production potential, profitability, the efficiency of production and financial resources, condition, and allocation of funds. The main sources of rating are public, statistical reporting of the enterprise. Rating assessment is based on a comprehensive approach to assessing the activities of the enterprise, it is comparative.

The calculation of the final indicator of the rating is based on the comparison of the analyzed periods for each indicator with the reference period, which has the best value for all comparable indicators.

The algorithm of comparative rating can be represented as a sequence of the following steps:

1. The initial data are presented in the form of a matrix (a_{ij}), where the rows are written numbers of periods j , and the columns — the numbers of indicators and.

2. For each indicator is the maximum value and is entered in the column of the conditional reference period ($m + 1$).

3. The initial data of the matrix are standardized in relation to the reference period by the formula:

$$x_{ij} = \frac{a_{ij}}{\max_{ij} a_{ij}} \quad (9)$$

where a_{ij} — standardized indicators of the j -th period.

4. For each analyzed period, the value of its rating.

5. Periods are arranged (ranked) in descending order of rating.

Having calculated the values of the rating for each analyzed period, we arrange them in descending order of rating.

Conclusion. Analyzing the data obtained by determining the main indicators of economic activity, we can draw a number of conclusions. To fully analyze the competitiveness of the enterprise, the following indicators were calculated and conclusions were made on the impact of their change on the economic situation: autonomy ratio, financial stability ratio, working capital turnover ratio, working capital turnover time, inventory turnover ratio, inventory turnover time and others. Summarizing all the above, we can conclude that the efficiency of the enterprise and its competitiveness are determined by a rating based on a comprehensive analysis.

Literature

1. Непомнящий О. М., Дегтяр О. А., Угоднікова О. І. Концептуальні засади управління потенціалом розвитку підприємств: монографія // О. М. Непомнящий, О. А. Дегтяр, О. І. Угоднікова. Х.: ХНУМГ, 2018. 114 с.
2. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення [монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового]. Одеса: Атлант, 2013. 470 с.
3. Солнцев С. О. Управління конкурентоспроможністю підприємств в умовах марочної та немарочної конкуренції [Електронний ресурс]: монографія / С. О. Солнцев, К. В. Бажеріна, Г. М. Гребньов; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т України «КПІ ім. Ігоря Сікорського». Електронні текстові дані. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2017. 204 с.
4. Конкурентоспроможність підприємства: навчальний посібник / І. А. Дмитрієв, І. М. Кирчата, О. М. Шершенюк Х.: ФОП Бровін О. В., 2020. 340 с.
5. Сіваченко І. Ю., Козак Ю. Г., Єхануров Ю. І. та ін. Управління конкурентоспроможністю підприємств: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 73 с.
6. Latysheva O., Rovenska V., Smyrnova I., Nitsenko V., Balezentis T. and Streimikiene D. (2021), “Management of the sustainable development of machine-building enterprises: a sustainable development space approach”, *Journal of Enterprise Information Management*, Vol. 34 No. 1, pp. 328–342. <https://doi.org/10.1108/JEIM-12-2019-0419>
7. Todres M., Cornelius N., Janjuha-Jivraj S. and Woods A. (2006), “Developing emerging social enterprise through capacity building”, *Social Enterprise Journal*, Vol. 2 No. 1, pp. 61–72. <https://doi.org/10.1108/17508610680000713>
8. Buckman A.H., Mayfield M. and B.M. Beck S. (2014), “What is a Smart Building?”, *Smart and Sustainable Built Environment*, Vol. 3 No. 2, pp. 92–109. <https://doi.org/10.1108/SASBE-01-2014-0003>
9. Das P., Perera S., Senaratne S. and Osei-Kyei R. (2021), “Developing a construction business model transformation canvas”, *Engineering, Construction and Architectural Management*, Vol. 28 No. 5, pp. 1423–1439. <https://doi.org/10.1108/ECAM-09-2020-0712>
10. McCormack K. and Rauseo N. (2005), “Building an enterprise process view using cognitive mapping”, *Business Process Management Journal*, Vol. 11 No. 1, pp. 63–74. <https://doi.org/10.1108/14637150510578737>
11. Xiang G. and Wu Y. (2012), “Enterprise’s sustainable innovation in China: practice and theoretical research”, *Chinese Management Studies*, Vol. 6 No. 1, pp. 92–107. <https://doi.org/10.1108/17506141211213807>
12. Hassini E. (2008), “Building competitive enterprises through supply chain management”, *Journal of Enterprise Information Management*, Vol. 21 No. 4, pp. 341–344. <https://doi.org/10.1108/17410390810888633>

References

1. Nepomniashchyi O. M., Diehtiar O. A., Uhodnikova O. I. Kontseptualni zasady upravlinnia potentsialom rozvytku pidpriemstv: monohrafiia // O. M. Nepomniashchyi, O. A. Diehtiar, O. I. Uhodnikova. Kh.: KhNUMH, 2018. 114 s.
2. Konkurentospromozhnist pidpriemstva: otsinka rivnia ta napriamy pidyvshchennia [monohrafiia / za zah. red. O. H. Yankovoho]. Odessa: Atlant, 2013. 470 s.
3. Solntsev S.O. Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv v umovakh marochnoi ta nemarochnoi konkurentsii [Elektronnyi resurs]: monohrafiia / S. O. Solntsev, K. V. Bazherina, H. M. Hrebnov; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. tekhn. un-t Ukrainy “KPI im. Ihoria Sikorskoho”. Elektronni tekstovi dani. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho, Vyd-vo “Politekhnik”, 2017. 204 s.
4. Konkurentospromozhnist pidpriemstva: navchalnyi posibnyk / I. A. Dmytriiev, I. M. Kyrchata, O. M. Shersheniuk Kh.: FOP Brovin O. V., 2020. 340 s.
5. Sivachenko I. Yu., Kozak Yu. H., Yekhanurov Yu. I. ta in. Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv: navch. posibnyk. K.: Tsentr navchalnoi literatury, 2006. 73s.
6. Latysheva O., Rovenska V., Smyrnova I., Nitsenko V., Balezentis T. and Streimikiene D. (2021), “Management of the sustainable development of machine-building enterprises: a sustainable development space approach”, *Journal of Enterprise Information Management*, Vol. 34 No. 1, pp. 328–342. <https://doi.org/10.1108/JEIM-12-2019-0419>
7. Todres M., Cornelius N., Janjuha-Jivraj S. and Woods A. (2006), “Developing emerging social enterprise through capacity building”, *Social Enterprise Journal*, Vol. 2 No. 1, pp. 61–72. <https://doi.org/10.1108/17508610680000713>
8. Buckman A.H., Mayfield M. and B.M. Beck S. (2014), “What is a Smart Building?”, *Smart and Sustainable Built Environment*, Vol. 3 No. 2, pp. 92–109. <https://doi.org/10.1108/SASBE-01-2014-0003>
9. Das P., Perera S., Senaratne S. and Osei-Kyei R. (2021), “Developing a construction business model transformation canvas”, *Engineering, Construction and Architectural Management*, Vol. 28 No. 5, pp. 1423–1439. <https://doi.org/10.1108/ECAM-09-2020-0712>

10. McCormack K. and Rauseo N. (2005), “Building an enterprise process view using cognitive mapping”, *Business Process Management Journal*, Vol. 11 No. 1, pp. 63–74. <https://doi.org/10.1108/14637150510578737>
11. Xiang G. and Wu Y. (2012), “Enterprise’s sustainable innovation in China: practice and theoretical research”, *Chinese Management Studies*, Vol. 6 No. 1, pp. 92–107. <https://doi.org/10.1108/17506141211213807>
12. Hassini E. (2008), “Building competitive enterprises through supply chain management”, *Journal of Enterprise Information Management*, Vol. 21 No. 4, pp. 341–344. <https://doi.org/10.1108/17410390810888633>

Новіченко Людмила Степанівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Національна академія статистики, обліку та аудиту*

Novichenko Lyudmila

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting, Auditing and Taxation
National Academy of Statistics, Accounting and Auditing*
ORCID: 0000-0003-3475-361X

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-3-7933

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ: АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ТА РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ

LABOR PRODUCTIVITY: ANALYSIS OF INDICATORS AND INCREASE RESERVES

Анотація. Продуктивність праці є важливим показником ефективності використання трудових ресурсів на підприємстві, результатом оцінки внеску кожного працівника у підвищення показників рентабельності діяльності та забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Забезпечення підвищення продуктивності праці є одним із ключових важелів економічного зростання та забезпечення сталого розвитку підприємства. За результатами дослідження науково обґрунтовано підхід до визначення економічного змісту поняття «продуктивність праці», запропоновано його авторське трактування. Досліджено особливості вимірювання продуктивності праці з використанням вартісного, натурального, трудового методу із застосуванням прямого та оберненого розрахунків.

Економічний аналіз продуктивності праці виступає інформаційним базисом для ухвалення управлінських рішень в частині пошуку шляхів оптимального використання трудових ресурсів для забезпечення повного виконання виробничої програми підприємства. В статті досліджено методичні засади економічного аналізу продуктивності праці, наведено перелік етапів проведення аналізу продуктивності праці на підприємстві. Розглянуто проблемні питання, пов'язані з вимірюванням та аналізом продуктивності праці. Обґрунтовано порядок пошуку невикористаних резервів продуктивності праці з метою забезпечення зростання ефективності використання трудових ресурсів на підприємстві. За результатами опрацювання наявних підходів до класифікації резервів підвищення продуктивності праці, запропоновано їх групування за такими видами: технічні; організаційні; соціально-економічні; природньо-кліматичні. Використання запропонованих видів резервів підвищення продуктивності праці, розробка та практичне використання програми управління продуктивністю праці є важливими чинниками стимулювання та підвищення ефективності використання трудових ресурсів підприємства.

Ключові слова: праця, продуктивність праці, трудові ресурси, резерви підвищення продуктивності праці, економічний аналіз трудових ресурсів, стимулювання трудових ресурсів, виробіток, трудомісткість.

Summary. Labor productivity is an important indicator of the efficiency of labor resources in the enterprise, the result of assessing the contribution of each employee to increase profitability and ensure the competitiveness of the enterprise. Ensuring increased productivity is one of the key levers of economic growth and sustainable development of the enterprise. According to the results of the research, the approach to determining the economic meaning of the concept of «labor productivity» is scientifically substantiated, its author's interpretation is proposed. Peculiarities of measuring labor productivity using the cost, in-kind, labor method with the use of direct and inverse calculations have been studied.

Economic analysis of labor productivity is the information basis for making management decisions in terms of finding ways to optimize the use of labor resources to ensure full implementation of the production program of the enterprise. The methodical bases of the economic analysis of labor productivity are investigated in the article, the list of stages of carrying out the analysis of

labor productivity at the enterprise is resulted. Issues related to the measurement and analysis of labor productivity are considered. The procedure for finding unused reserves of labor productivity in order to increase the efficiency of labor resources at the enterprise is substantiated. Based on the results of elaboration of existing approaches to the classification of reserves to increase labor productivity, their grouping by the following types is proposed: technical; organizational; socio-economic; natural and climatic. The use of the proposed types of reserves to increase productivity, development and practical use of labor productivity management programs are important factors in stimulating and improving the efficiency of labor resources of the enterprise.

Key words: labor, labor productivity, labor resources, reserves of labor productivity increase, economic analysis of labor resources, stimulation of labor resources, output, labor intensity.

Постановка проблеми в загальному виді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Ефективне використання трудових ресурсів є запорукою та однією з ключових детермінант підвищення рентабельності діяльності підприємства. Серед показників аналізу ефективності використання трудових ресурсів важливу роль відіграє показник продуктивності праці. Зростання продуктивності праці забезпечує зниження собівартості продукції та підвищення її конкурентоспроможності, стабільне отримання прибутків та своєчасне погашення зобов'язань підприємства. На мікрорівні продуктивність праці працівників залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників, які необхідно враховувати при проведенні факторного аналізу та оцінки їх впливу на результативний показник. Високі показники продуктивності праці безпосередньо впливають на поліпшення рівня життя населення та задоволення суспільних потреб.

В умовах розвитку теорії ресурсозбереження ефективне використання трудових ресурсів є запорукою раціонального використання майнового потенціалу підприємства. Діяльність підприємств в умовах євроінтеграції та глобалізації зумовлює необхідність пошуку нових напрямів в управлінні трудовими ресурсами та оцінки ефективності їх використання, зокрема в частині аналізу продуктивності праці. «Підвищення продуктивності праці є безперечною умовою прогресу і розвитку виробництва. Систематичне зростання продуктивності праці має пріоритетне значення для підвищення ефективності функціонування будь-якого підприємства, галузі промисловості, всього господарського комплексу, для підвищення матеріального добробуту кожного працюючого» [8, с. 82]. Разом з тим до тепер наявні проблемні питання в частині розробки комплексного методичного забезпечення аналізу продуктивності праці та пошуку резервів її підвищення у взаємозв'язку з іншими показниками, що підтверджує актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання продуктивності праці, оцінки ефективності

використання трудових ресурсів, пошуку резервів її підвищення досліджували наступні вчені та науковці: О. А. Грішнова [1], А. В. Долюк [2], В. К. Макарович [4], Н. Г. Метеленко [6], О. В. Мурашко [7], Г. М. Ножова [9], Р. І. Олексенко [10], А. Г. Семенов [11], Н. В. Шандова [13], Р. В. Янковий [14] та інші. Враховуючи напрацювання авторів та не применшуючи результати проведених ними досліджень, потребують перегляду питання визначення сутності продуктивності праці, порядку проведення аналізу показників продуктивності праці та систематизації резервів її підвищення.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних та прикладних положень оцінки, аналізу та пошуку резервів підвищення продуктивності праці на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продуктивність праці виступає універсальним показником, обчислення якого дозволяє оцінити ефективність використання трудових ресурсів та визначити внесок кожного працівника в досягнення результативних показників діяльності підприємства. Розвиток методичних положень аналізу продуктивності праці залежить від правильності визначення економічного змісту поняття «продуктивність праці» (табл. 1).

Аналіз запропонованих в таблиці 1 трактувань поняття «продуктивність праці» дозволяє стверджувати, що наявні диференційовані підходи до визначення його економічного змісту. Систематизувавши підходи до трактування поняття «продуктивність праці», можна зробити висновок, що найчастіше дане поняття автори трактують як кількість продукції, виробленої з враховуючи наявність а одиницю робочого часу або результат праці, отриманий на одиницю витрат трудових ресурсів. Існування зазначених підходів до обґрунтування змісту дефініції «продуктивність праці» зумовлено наявністю різних економічних шкіл, застосуванням відмінних наукових підходів в сфері конкретних економічних досліджень авторами. Наявність різних пояснень економічного змісту поняття «продуктивність праці» зумовлює

Таблиця 1

Трактування сутності поняття «продуктивність праці» в різних наукових джерелах

№ з/п	Автор, джерело	Трактування поняття	Ключові характеристики
1	Сидорченко Т.Ф., Бережна О.О. [12, с. 398]	У загальному розумінні продуктивність праці характеризує її результативність (плідність), тобто оцінює результат праці, отриманий на одиницю витрат, пов'язаних із використанням трудових ресурсів підприємства	результат праці, отриманий на одиницю витрат трудових ресурсів
2	Должюк А.В. [2, с. 54]	Продуктивність праці — показник економічної ефективності трудової діяльності робітників, що вимірюється кількістю продукції, створеної у виробництві за одиницю часу	кількість продукції, виготовленої за одиницю робочого часу
3	Гришнова О.А. [1, с. 361]	Продуктивність праці — це узагальнюючий показник використання робочої сили, що, як і всі показники ефективності, характеризує співвідношення результатів та витрат, в даному випадку — результатів праці та її витрат	співвідношення результатів праці та її витрат
4	Янковий Р.В., Харченко Т.С. [14, с. 23]	Продуктивність праці — це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції	кількість продукції, виробленої за одиницю робочого часу
5	Мантур-Чубата О.С., Саламаха Д.В. [5, с. 869]	Продуктивність праці — це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції.	кількість продукції, виробленої за одиницю робочого часу
6	Метеленко Н.Г. [6, с. 162]	Продуктивність праці є показником її ефективності, результативності, що характеризується співвідношенням обсягу продукції, робіт або послуг і кількості праці, витраченої на виробництво цього обсягу, або витрат праці на виробництво одиниці продукції	витрати праці на виробництво одиниці продукції
7	Олексенко Р.І. [10, с. 46]	Під продуктивністю праці як економічної категорії слід розуміти ефективність трудових витрат, здатність конкретної праці створювати за одиницю часу певну кількість матеріальних благ	здатність конкретної праці створювати за одиницю часу певну кількість матеріальних благ

відмінності в методологічних підходах до її вимірювання. З метою усунення зазначеного недоліку пропонуємо під поняттям «продуктивність праці» розуміти показник ефективності та результативності використання трудових ресурсів, який обчислюється як співвідношення кількості виготовленої продукції (робіт, послуг) та витрат часу або праці, які понесені для її виготовлення (надання).

Належна оцінка продуктивності праці та аналіз основних її показників базується на застосуванні відповідних методів вимірювання. «В остаточному підсумку ціль вимірювання продуктивності — це знаходження резервів підвищення її рівня, визначення факторів, що впливають на її зміну для вирішення задач управління й регулювання соціально-економічних процесів» [4, с. 61]. Вимірювання продуктивності праці здійснюється з використанням вартісного, натурального або трудового методу з використанням прямого та оберненого розрахунків [2, с. 55], [10, с. 47].

Використання різних методів вимірювання продуктивності праці дозволяє отримувати дифе-

ренційовану інформацію для потреб планування виробничої програми та витрат на оплату праці, оцінки ефективності використання трудових ресурсів. Виріток і трудомісткість є прямим та оберненим показниками рівня продуктивності праці. Обчислення виробітку дозволяє визначити обсяги продукції, які виготовляються одним працівником за одиницю робочого часу. Трудомісткість є оберненим показником рівня продуктивності праці і його обчислення дозволяє встановити кількість робочого часу, який витрачається працівником на виготовлення одиниці продукції (робіт, послуг).

На взаємозв'язку виробітку та трудомісткості як показників продуктивності праці також наголошує Р.І. Олексенко, зокрема автор зазначає, що «рівень продуктивності праці визначається кількістю продукції, що виробляє один працівник за одиницю робочого часу, або кількістю робочого часу, що витрачається на виробництво одиниці продукції» [10, с. 46]. Показник продуктивності праці на підприємстві є кількісним і якісним

показниками використання трудових ресурсів, який використовується в процесі аналізу та планування оперативного та стратегічного розвитку підприємства. Економічний аналіз та діагностика продуктивності праці є важливим напрямом економічного аналізу ефективності використання трудових ресурсів.

Економічний аналіз формуючи інформаційний базис для ухвалення управлінських рішень в частині пошуку шляхів оптимального використання трудових ресурсів для забезпечення повного виконання виробничої програми підприємства. Метою економічного аналізу продуктивності праці є встановлення фактичних показників використання трудових ресурсів та праці працівників та забезпечення оптимального співвідношення між обсягом виробленої працівником продукції та витратами на його оплату праці. В наукових працях авторами наводиться різний перелік етапів економічного аналізу продуктивності праці. На основі їх опрацювання та систематизації вважаємо за доцільне застосовувати наступний порядок проведення економічного аналізу показників продуктивності праці (рис. 1).

На першому етапі аналізу продуктивності праці на підприємстві особливу увагу слід приділити

вивченню показників виробітку та трудомісткості. На даному етапі здійснюється аналітична оцінка рівня та динаміки показників виробітку і трудомісткості, здійснюється аналіз динаміки обсягів кількості виготовленої продукції за одиницю робочого часу та на одного працівника. Результати аналізу динаміки зазначених показників дозволяють встановити загальну тенденцію зміни (зменшення або зростання) середньорічного виробітку одним працюючим.

Проведення факторного аналізу трудомісткості продукції дозволяє оцінити вплив кількості відпрацьованих днів одним працівником, середньої тривалості робочого дня, середньогодинного або середньоденного виробітку працівника, середньоспискової чисельності працівників та результативний показник (трудомісткість продукції). За результатами факторного аналізу можуть встановлюватися резерви зменшення трудомісткості продукції (від'ємні відхилення за результатами факторного аналізу). Основними резервами зменшення трудомісткості продукції є: вдосконалення виробничих основних засобів; впровадження прогресивних методів організації праці та використання трудових ресурсів; ліквідація простоїв обладнання та неефективного використання робо-

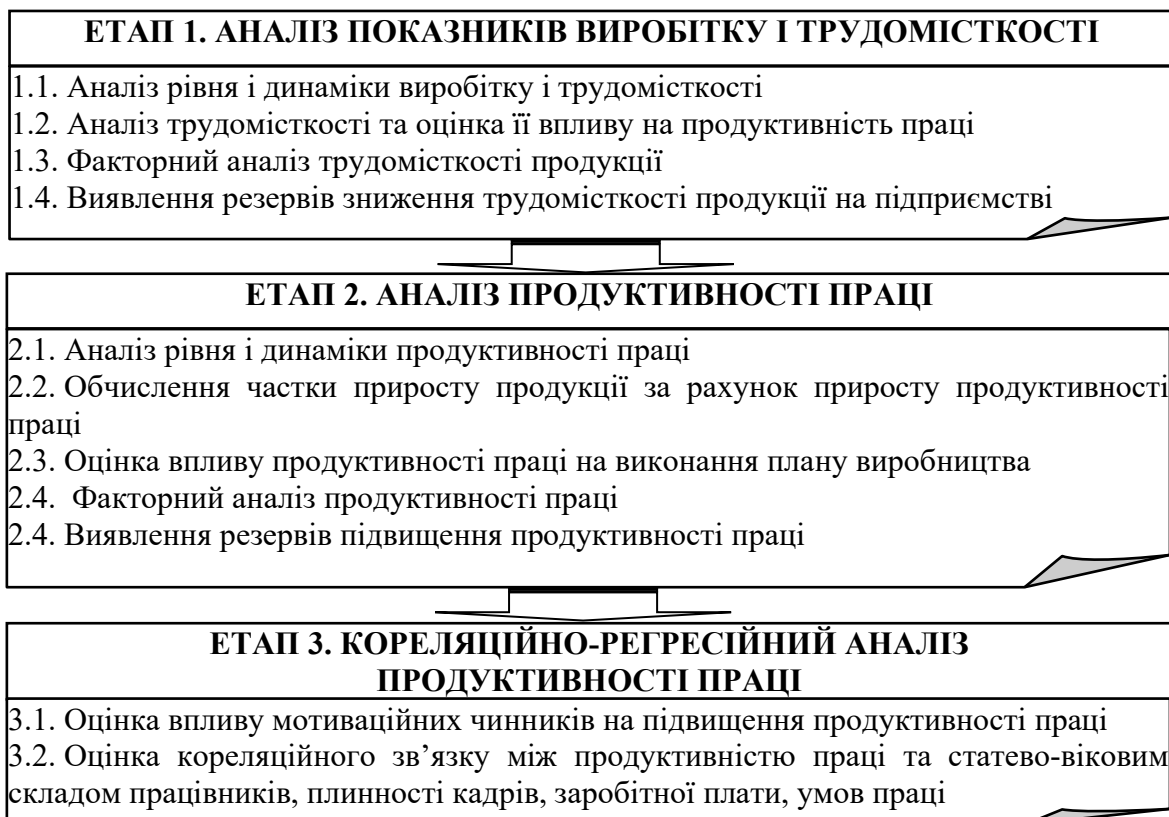

Рис. 1. Послідовність проведення аналізу продуктивності праці на підприємстві

Джерело: розробка автора

чого часу; усунення втрат робочого часу в наслідок порушення трудової дисципліни тощо.

На другому етапі здійснюється безпосередній аналіз показників продуктивності праці, які характеризуються обсягами виготовленої продукції за одиницю робочого часу та витратами робочого часу, які понесені на виробництво одиниці продукції. Аналіз рівня і динаміки продуктивності праці сприяє виявленню основних показників, які призводить до зниження ефективності використання праці персоналу та розвитку індикативного планування напрямів використання трудових ресурсів підприємства.

Виконання виробничої програми підприємства за асортиментом та ритмічністю забезпечує стабільність діяльності підприємства та отримання запланованого обсягу прибутку. Оцінка впливу продуктивності праці на виконання виробничої програми та плану виробництва передбачає оцінку дотримання норм виробітку продукції, відповідність фактичних обсягів виробництва запланованим, дотримання договірної дисципліни та своєчасності відвантаження продукції покупцям. В даному випадку вплив продуктивності праці на виконання показників виробничої програми безпосередньо впливає на показники рентабельності та забезпечення конкурентоспроможності підприємства, рівня задоволення споживачів.

Факторний аналіз дозволяє оцінити вплив різних факторів (автоматизація виробничих процесів, зміна вартості основних засобів, зміна структури працівників, зміна обсягу робочого часу, збільшення або зменшення виробітку одного працівника та інші) на зміну продуктивності праці як результативного показника. Результати факторного аналізу дозволяють розробити та ухвалити оптимальні управлінські рішення в сфері забезпечення підприємства висококваліфікованими трудовими ресурсами та встановлення основних напрямів підвищення ефективності їх використання. За результатами факторного аналізу встановлюються основні резерви підвищення продуктивності праці на підприємстві.

«Методика аналізу внутрішньовиробничих резервів продуктивності праці полягає у наступному: аналізується рівень та динаміка показників продуктивності праці — виробітку товарної продукції на одного робітника; визначається вплив продуктивності праці на виконання плану виробництва; визначається вплив найважливіших факторів на зростання продуктивності праці; розробляється механізм управління резервами продуктивності праці» [9].

Вважаємо за доцільне на третьому етапі аналізу продуктивності праці здійснювати кореляційно-регресійний аналіз. В основі його застосування лежить формування системи регресійних рівнянь, яка виражає залежність результативної ознаки від однієї або кількох ознак-факторів і дозволяє оцінити міру щільності зв'язку. Використання кореляційно-регресійного аналізу дозволяє зробити висновок про рівень залежності між результативним показником (продуктивністю праці) та факторними величинами (мотиваційні фактори, статево-віковий склад працівників, плинність кадрів, заробітна плата, умови праці тощо), а також встановити щільність зв'язку. За результатами кореляційно-регресійного аналізу продуктивності праці управлінським персоналом ухвалюються рішення про коригування та внесення змін в системі управління трудовими ресурсами з урахуванням впливу наведених факторів та щільності взаємозв'язку між ними та продуктивністю праці.

Пошук невикористаних резервів продуктивності праці є одним з ключових інструментів забезпечення зростання ефективності використання трудових ресурсів на підприємстві. «Резерви зростання продуктивності праці — це такі можливості її підвищення, які вже виявлені, але з різних причин, ще не використані. Резерви використовуються і знову виникають під впливом науково-технічного прогресу. Кількісно резерви можна визначити як різницю між максимально можливим і реально досягнутим рівнем продуктивності праці в конкретний момент часу» [9].

Зважаючи на різні види резервів підвищення продуктивності праці, сфери їх формування та використання, існують різні погляди авторів щодо їх класифікації та переліку. Наприклад Н. В. Шандова стверджує, що «в переліку резервів підвищення продуктивності праці знання, інформація, інновації, екологічне сприйняття виробництва набувають пріоритетного значення. Для вітчизняних підприємств джерелами підвищення продуктивності праці стають фактори, які впливають саме на ефективність «живої» праці, доповнюють матеріально-технічні фактори та створюють передумови реалізації особистісного потенціалу працівника» [13, с. 36]. Аналізуючи запропоновані автором резерви підвищення продуктивності праці, можна зробити висновок, що основна увага зосереджена на створенні належних умов праці та професійного удосконалення знань працівників.

Мурашко О. В. «резерви зростання продуктивності праці за змістом поділяє на: соціально-економічні, що визначають можливості підвищення

якості використовуваної робочої сили; матеріально-технічні, що визначають можливості застосування ефективніших засобів виробництва; організаційно-економічні, що визначають можливості удосконалення поєднання робочої сили із засобами виробництва» [7].

Детальна класифікація резервів підвищення продуктивності праці представлена в статті А. Г. Семенова, Л. А. Юсипчук [11]. Авторами запропонована така класифікація: «за часом використання (поточні; перспективні резерви); за сферами виникнення (загальнодержавні, регіональні, міжгалузеві, галузеві, внутрішньовиробничі резерви). Внутрішньовиробничі резерви зумовлені недостатньо ефективним використанням техніки, сировини, матеріалів, а також робочого часу, наявністю цілодобових і внутрішньозмінних втрат часу, а також прихованого безробіття. Отже, внутрішньовиробничі резерви можна поділити на: резерви зниження трудомісткості праці; резерви поліпшення використання робочого часу» [11, с. 182–183].

Відмінний перелік резервів підвищення продуктивності праці пропонує І. І. Кукурудза, зокрема «основними шляхами підвищення продуктивності праці є: розвиток і впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу; піднесення загальноосвітнього, культурно-технічного та професійного рівня працівників; раціональне використання природних, матеріальних, трудових ресурсів; поліпшення організації та управління виробництвом; впровадження ефективних матеріальних і моральних стимулів до праці» [3, с. 284].

Результати систематизації та аналізу запропонованих авторами резервів підвищення продуктивності праці засвідчують, що їх можна згрупувати наступним чином:

- технічні (удосконалення використання основних засобів, впровадження прогресивних досягнень науково-технічного прогресу та виробництва, інновацій та модернізації наявного обладнання);
- організаційні (зменшення втрат робочого часу, поліпшення організаційної структури підприємства та удосконалення взаємозв'язків між структурними підрозділами підприємства, усунення дублювання функцій працівників, удосконалення організації праці);

- соціально-економічні (використання кваліфікованого персоналу, стимулювання заходів з удосконалення професійних знань, застосування різних способів матеріальної та нематеріальної мотивації, зменшення втрат робочого часу за рахунок належної мобільності працівників);
- природньо-кліматичні (раціональне використання природних ресурсів, наявність належних кліматичних умов для оздоровлення працівників, використання екологічно безпечних технологій та матеріалів в процесі діяльності працівників, природоохоронних систем з метою забезпечення ресурсозбереження).

Для більш повного використання резервів зростання продуктивності праці на підприємствах слід розробляти програму управління продуктивністю праці. В даному документі доцільно передбачити перелік виявлених резервів підвищення продуктивності праці, конкретні терміни і заходи з їх реалізації, джерела фінансування витрат та очікуваний економічний ефект від їх впровадження, перелік відповідальних осіб. Зазначені дії забезпечать ефективну реалізацію та впровадження резервів підвищення продуктивності праці в практичну діяльність підприємств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підвищення життєвого рівня населення, забезпечення сталого та результативного розвитку виробництва, зростання конкурентоспроможності продукції та утримання позицій на ринку безпосередньо залежать від рівня продуктивності праці. Показник продуктивності праці виступає своєрідним індикатором ефективності управління та використання людського капіталу на підприємстві. З метою усунення неконвенційності понятійного апарату запропоновано авторське трактування поняття «продуктивність праці». За результатами дослідження встановлені методи оцінки продуктивності праці та наведена їх характеристика. На основі опрацювання та систематизації наукових напрацювань вчених та науковців запропоновано методичне забезпечення проведення економічного аналізу показників продуктивності праці. З метою встановлення напрямів підвищення показників продуктивності праці на підприємстві здійснено групування резервів підвищення продуктивності праці, використання яких дозволить підвищити ефективність бізнес-процесів діяльності підприємства.

Література

1. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: підручник. К.: Знання, 2004. 535 с.
2. Долюк А. В. Сутність продуктивності праці та шляхи її зростання. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. Збірник наукових праць. 2014. Вип. 2 (13). С. 54–61.
3. Кукурудза І. І. Політична економія: матеріали до лекцій та семінарів; Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Вид. 2-ге, доп. Черкаси: Вид. відділ ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2007. 368 с.
4. Макарович В. К., Бідзіля І. І. Продуктивність праці як квінтесенція ефективності трудової діяльності. Науковий вісник Ужгородського університету. 2014. Вип. 2 (43). С. 58–62.
5. Мантур-Чубата О. С., Саламаха Д. В. Роль продуктивності праці в соціально-економічному розвитку України. Економік і суспільство. 2017. Вип. 13. С. 868–871.
6. Метеленко Н. Г. Економіка підприємства: основи теорії та практики: навч. посібник. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. 222 с.
7. Мурашко О. В. Резерви підвищення продуктивності праці на підприємстві. Науковий вісник Університету менеджменту освіти. 2017. Випуск 2. Частина 1. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/ekonomika/V_4/Murashko.pdf (дата звернення 22.02.2022)
8. Муха Р. Продуктивність праці на підприємствах та основні напрями її підвищення. Галицький економічний вісник. 2015. Том 48. № 1. С. 82–92.
9. Ножова Г. М., Ловська А. І. Методика визначення та механізм використання резервів продуктивності праці на підприємствах легкої промисловості. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/Nvuu/Ekon/2010_29_2/statti/35.htm (дата звернення 22.02.2022)
10. Олексенко Р. І. Управління продуктивністю праці на підприємствах. Агровіт. 2010. № 11. С. 46–48.
11. Семенов А. Г., Юсипчук Л. А. Резерви продуктивності праці та їх вплив на оплату праці. Держава та регіони. 2013. № 2 (71). С. 182–185.
12. Сидорченко Т. Ф., Бережна О. О. Підвищення продуктивності праці на підприємствах роздрівної торгівлі // Інфраструктура ринку. 2019. № 37. URL: www.market-infr.od.ua/uk/37-2019 (дата звернення 20.02.2022)
13. Шандова Н. В. Джерела підвищення продуктивності праці. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. № 2 (70). С. 32–37.
14. Янковий Р. В., Харченко Т. С. Шляхи підвищення продуктивності та результативності праці на підприємстві. Економіка: реалії часу: науковий журнал. 2013. № 1 (6). С. 23–26.

References

1. Hrishnova, O. (2004), *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny: pidruchnyk*. [Labor economics and social-labor relations: a textbook]. K.: Znannia, 535 p. [in Ukrainian].
2. Doliuk, A. (2014), *Sutnist produktyvnosti pratsi ta shliakhy yii zrostantia* [The essence of labor productivity and ways of its growth]. *Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodolohii, orhanizatsii* [Accounting, analysis and audit: problems of theory, methodology, organization]. Vol. 2 (13). pp. 54–61. [in Ukrainian].
3. Kukurudza, I. (2007), *Politychna ekonomiiia: materialy do lektsii ta seminariv; Cherkaskyi natsionalnyi universytet im. Bohdana Khmelnytskoho* [Political economy: materials for lectures and seminars]. Vyd. 2-he. Cherkasy, Ukraine, 368 p. [in Ukrainian].
4. Makarovysh, V., Bidzilia, I. (2014), *Produktyvnist pratsi yak kvintesentsiia efektyvnosti trudovoi diialnosti* [Labor productivity as the quintessence of labor efficiency]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu* [Scientific Bulletin of Uzhgorod University]. Vol. 2 (43), pp. 58–62. [in Ukrainian].
5. Mantur-Chubata, O., Salamakha, D. (2017), *Rol produktyvnosti pratsi v sotsialno-ekonomichnomu rozvytku Ukrainy* [The role of labor productivity in the socio-economic development of Ukraine]. *Ekonomik i suspilstvo* [Economics and society]. Vol. 13, pp. 868–871. [in Ukrainian].
6. Metelenko, N. (2008), *Ekonomika pidpriumstva: osnovy teorii ta praktyky: navch. posibnyk* [Business economics: basics of theory and practice: textbook]. Donetsk, Ukraine, 222 p. [in Ukrainian].
7. Murashko, O. (2017), *Rezervy pidvyshchennia produktyvnosti pratsi na pidpriumstvi* [Reserves to increase productivity at the enterprise]. *Naukovyi visnyk Universytetu menedzhmentu osvity* [Scientific Bulletin of the University of Education Management]. Vol. 2. P. 1. Available at: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/ekonomika/V_4/Murashko.pdf (Accessed 22 February 2022) [in Ukrainian].

8. Mukha, R. (2015), Produktyvniest pratsi na pidpriemstvakh ta osnovni napriamy yii pidvyshchennia [Productivity at enterprises and the main directions of its increase]. Halytskyi ekonomichnyi visnyk [Galician Economic Bulletin]. Vol. 48, 1, pp. 82–92.
9. Nozhova, H., Lovska, A. (2010) Metodyka vyznachennia ta mekhanizm vykorystannia rezerviv produktyvno-sti pratsi na pidpriemstvakh lehkoï promyslovosti [Methods for determining and mechanism of using labor productivity reserves at light industry enterprises]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Nvuu/Ekon/2010_29_2/statti/35.htm (Accessed 22 February 2022) [in Ukrainian].
10. Oleksenko, R. (2010), Upravlinnia produktyvnistiu pratsi na pidpriemstvakh [Productivity management in enterprises]. Ahrosvit [Agrosvit]. Vol. 11, pp. 46–48 [in Ukrainian].
11. Semenova, A., Yusypchuk, L. (2013), Rezervy produktyvnosti pratsi ta yikh vplyv na oplatu pratsi [Labor productivity reserves and their impact on wages]. Derzhava ta rehiony [State and regions]. Vol. 2 (71), pp. 182–185 [in Ukrainian].
12. Sydorchenko, T., Berezhna, O., (2019) Pidvyshchennia produktyvnosti pratsi na pidpriemstvakh rozdribnoi torhivli [Increasing labor productivity in retail enterprises]. Infrastruktura rynku [Market Infrastructure]. Vol. 37. Available at: <http://market-infr.od.ua/uk/37-2019> (Accessed 20 February 2022) [in Ukrainian].
13. Shandova, N. (2019), Dzherela pidvyshchennia produktyvnosti pratsi [Sources of productivity]. Problemy systemnoho pidkholu v ekonomitsi [Problems of system approach in economy]. Vol. № 2 (70), pp. 32–37 [in Ukrainian].
14. Yankovyi, R., Kharchenko, T. (2013) Shliakhy pidvyshchennia produktyvnosti ta rezultatyvnosti pratsi na pidpriemstvi [Ways to increase productivity and productivity at the enterprise]. Ekonomika: realii chasu: naukovyi zhurnal [Economics: the realities of the time: a scientific journal]. Vol. 1 (6), pp. 23–26. [in Ukrainian].

Чорний Роман Степанович

*доктор економічних наук, професор, директор
Нововолынський навчально-науковий інститут менеджменту;
професор кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Західноукраїнський національний університет*

Черный Роман Степанович

*доктор экономических наук, профессор, директор
Нововолынский учебно-научный институт менеджмента;
профессор кафедры фундаментальных и специальных дисциплин
Западноукраинский национальный университет*

Chornyi Roman

*Doctor of Economics, Professor, Director
Novovolynsk Educational and Scientific Institute of Management;
Professor of the Department of Fundamental and Special Disciplines
Western Ukrainian National University
ORCID: 0000-0001-8614-9495*

Чорна Неля Петрівна

*доктор економічних наук, професор, професор кафедри
Західноукраїнський національний університет*

Черная Неля Петровна

*доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры
Западноукраинский национальный университет*

Chorna Nelya

*Doctor of Economics, Professor
Western Ukrainian National University
ORCID: 0000-0001-9719-6043*

Павлов Костянтин Володимирович

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва і маркетингу
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Павлов Константин Владимирович

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой предпринимательства и менеджмента
Волинский национальный университет имени Леси Украинки*

Pavlov Kostiantyn

*Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Entrepreneurship and Marketing
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: 0000-0003-2583-9593*

Коваль Михайло Олегович

*аспірант кафедри економіки та природокористування
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Коваль Михаил Олегович

*аспирант кафедры экономики и природопользования
Волинского национального университета имени Леси Украинки*

Koval Mykhaylo

*Postgraduate Student of the Department of Economics and Nature Management
of the Lesya Ukrainka Volyn National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-3-7935

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЛІ «ЗАЙНЯТОСТІ»
ЯК ЧИННИКА РОЗВИТКУ РЕГІОНУ****ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РОЛИ «ЗАНЯТОСТИ»
КАК ФАКТОРА РАЗВИТИЯ РЕГИОНА****THEORETICAL APPROACHES TO THE ROLE OF «EMPLOYMENT»
AS A FACTOR IN THE REGION'S DEVELOPMENT**

Анотація. В статті розглянуто роль та значення зайнятості населення в розвитку регіону. Охарактеризовано основні теоретичні концепції та підходи науковців та дослідників ринку праці регіону. Зокрема, взято до уваги напрацювання А. Сміта, Д. Рікардо, Д. Міль, А. Маршалла, А. Пігу, М. Фрігмена, Ф. Хайєка, Дж. Пері, М. Фелдстайна, Р. Холла, Дж. Кейнса, Л. Лібанової, В. Брича, О. Стрішенець, К. Павлова. Проаналізовано змістовні постулати класичної, неокласичної, монетаристської та кейнсіанської теорій. Класифіковано погляди дослідників щодо визначення поняття «ринку зайнятості». Взято до уваги переконання щодо причин та змісту зайнятості, як фактору розвитку юридичної, історичної, психологічної та географічної шкіл. З'ясовано ряд причин, які породжують надлишкове безробіття, серед яких: психологічні, історичні, демографічні, державницькі чинники, тощо. Сформовано розуміння зайнятості, яка по своєму змісту є складною соціально-економічною формою та залежить від певних обставин. Узагальнено характеристику поняття «регіонального ринку зайнятості» який являє собою систему утворених соціально-економічних відносин та взаємодій, формують відповідне середовище між державою, освітніми та суспільними інституціями, роботодавцями та робочою силою у сферах ефективної взаємодії важливих чинників виробництва (засобів виробництва та робочої сили) та розширеного відтворення робочої сили (мотивація до праці, вдосконалення навчання і перенавчання, пенсійне забезпечення, виконання соціальних гарантій тощо).

Ключові слова: зайнятість, ринок праці, попит праці, пропозиція праці, надлишкове безробіття, інституції, робоча сила.

Аннотация. В статье рассмотрены роль и значение занятости населения в развитии региона. Охарактеризованы основные теоретические концепции и подходы ученых и исследователей на рынке труда в регионе. В частности, учтены наработки А. Смита, Д. Рикардо, Д. Миль, А. Маршалла, А. Пигу, М. Фригмена, Ф. Хайека, Дж. Перри, М. Фелдстайна, Р. Холла, Дж. Кейнса, Л. Либановой, В. Брича, О. Стришенец, К. Павлова. Проанализированы содержательные постулаты классической, неоклассической, монетаристской и кейнсианской теории. Классифицированы взгляды исследователей по определению понятия «рынок занятости». Учтены убеждения о причинах и содержании занятости, как факторе развития юридической, исторической, психологической и географической школ. Выяснен ряд причин, порождающих избыточную безработицу, среди которых: психологические, исторические, демографические, государственные факторы и т.д. Сформировано понимание занятости, которая по своему содержанию представляет собой сложную социально-экономическую форму и зависит от определенных обстоятельств. Обобщена характеристика понятия «регионального рынка занятости», который представляет собой систему образованных социально-экономических отношений и взаимодействий, формируют соответствующую среду между государством, образовательными и общественными институтами, работодателями и рабочей силой в сферах эффективного взаимодействия важных факторов производства (средств производства и рабочей силы) и расширенного воспроизводства рабочей силы (мотивация к труду, совершенствование обучения и переобучения, пенсионное обеспечение, исполнение социальных гарантий и т.п.).

Ключевые слова: занятость, рынок труда, спрос на труд, предложение труда, избыточная безработица, институты, рабочая сила.

Summary. The article considers the role and importance of employment in the region's development. The main theoretical concepts and approaches of scientists and researchers of the region's labor market are described. In particular, A. Smith, D. Ricardo, D. Mill, A. Marshall, A. Pigou, M. Friedman, F. Hayek, J. Perry, M. Feldstein, R. Hall, J. Keynes are taken into account, L. Libanova, V. Brych, O. Strishenets, K. Pavlova. Essential postulates of classical, neoclassical, monetarist and Keynesian theories are analyzed. The views of researchers on the definition of «employment market» are classified. Beliefs in the causes and content of employment as a factor in the development of legal, historical, psychological, and geographical schools are considered. Several causes of excessive unemployment have been identified, including psychological, historical, demographic, governmental factors, etc. An

understanding of employment has been formed, which in its content is a complex socio-economic form and depends on certain circumstances. The characteristics of the concept of «regional employment market,» which is a system of established socio-economic relations and interactions, form an appropriate environment between the state, educational and social institutions, employers, and labor in the areas of effective interaction of essential factors of production (means of production and labor) and expanded reproduction of the workforce (motivation to work, improving training and retraining, pensions, social security, etc.).

Key words: employment, labor market, labor demand, labor supply, excess unemployment, institutions, labor force.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена тим, що на сьогодні одним з найважливіших показників ефективності економічних систем є стан та динаміка ринку праці, рівень зайнятості та безробіття. Ринковий механізм економіки формує умови зайнятості населення, а безробіття є одним із атрибутів ринку праці регіону.

Надлишкове безробіття водночас є вадою або порушенням ринкового механізму праці. Тому комплексне вивчення проблем ринку праці регіону та механізмів його регулювання є важливим завданням як у теоретичному, так і в практичному сенсах.

Окрім того, ситуація, яка склалася на ринку праці характеризується напруженістю переважно у тих регіонах, де можливості працевлаштування і вибір вакансій дуже обмежені, а темпи зростання і тривалість безробіття вищі, ніж по країні в цілому. Цьому сприяє нестабільність економіки, низький рівень життя населення, незбалансованість між попитом та пропозицією робочої сили, безробіття, яке є наслідком соціально-економічних проблем усіх учасників ринку. Усе це призводить до необхідності розробки та вдосконалення механізму регулювання якісного та безперебійного механізму на регіональному ринку праці.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить про те, що вивченню особливостей регулювання центрів зайнятості приділено значну увагу багатьма відомими науковцями. Істотний внесок у формування теоретико-методологічних основ ринку праці, зайнятості та безробіття внесли Н. Барт, Дж. Кейнс, К. Маркс, А. Маршалл, Б. Шіллер, А. Сміт та інші вчені. Особливості державного регулювання на регіональних ринках праці висвітлено у роботах Е. Лібанової, Л. Мармуль, Ю. Маршавіна, В. Петюха, О. Стрішенець, К. Павлова, Л. Щетиніної та ін. [5; 11; 12; 14].

Однак, не дивлячись на фундаментальні дослідження науковців у цій царині, в недостатній мірі можна відповісти на усі питання, які пов'язані з ефективним функціонування центрів зайнятості, задля врегулювання потрібних пропорцій регіонального ринку праці. Тому, окреслена проблема, потребує подальшого комплексного дослідження, узагальнення й розвитку.

Постановка завдання Метою дослідження є розробка теоретичних та практичних рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму регулювання центрів зайнятості регіонального ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шляхи вирішення проблем зайнятості та ринку праці пропонували у своїх дослідженнях багато науковців. Як відомо, ще з часів А. Сміта в економічній науці склався класичний напрямок у дослідженні зайнятості та ринку праці, який має своїх численних послідовників [5].

Найбільш помітними з них вважаються Д. Рікардо, Д. Міль, А. Маршалл, А. Пігу. Сучасні послідовники класичної школи створили неокласичну школу. До неї відносять Дж. Пері, М. Фелдстайна, Р. Холла, а в 80-х рр. минулого століття її підтримали прихильники «концепції пропозиції» Д. Гілдер, А. Лаффер, П. Хейне та ін. Приблизники зазначеного напряму виходять із концепції ринкового саморегулювання зайнятості та безробіття. На їхню думку, основним ринковим регулятором є ціна, зокрема ціна ресурсу праці — заробітна плата. За допомогою гнучкої ціни ресурсів праці регулюється попит і пропозиція робочої сили та підтримується рівновага [1].

На думку неокласиків, інвестиції в освіту та кваліфікацію (людський капітал) аналогічні вкладенням у речові фактори виробництва та відіграють важливу роль у забезпеченні ринкової рівноваги [11].

Концепція неокласичної школи виключає вимушене безробіття за умови, що зовнішні чинники не порушують ринкової рівноваги. Під зовнішніми чинниками розуміється втручання держави в економіку, наприклад, встановлення мінімальної заробітної плати, діяльність профспілок, війни, засухи, інші аномалії у суспільному розвитку. Поява реального безробіття пояснюється також «деформацією» ринку, відсутністю інформації, психологічними мотивами поведінки індивідумів. Таким чином, представники неокласичного напряму стверджують, що повна зайнятість є нормою ринкової економіки, та найкращою економічною концепцією є ліберальні погляди держави [7].

На відміну від неокласиків кейнсіанці розглядають ринок праці, як явище постійної та загальної рівноваги. На їх думку, заробітна плата через свою хаотичність не може бути регулятором між попитом та пропозицією на ринку праці. Попит на працю зазвичай регулюється не коливаннями ринкових цін, а сукупним попитом, який в свою чергу регулюється обсягом виробництва [7].

Обмеженість ефективного попиту (за Дж. Кейнсом) тлумачиться бажанням індивідуумів до накопичень та заощаджень. Таким чином, ринок сам по собі не здатний до саморегуляції, і для збільшення ефективного попиту та підтримки ринкової рівноваги потрібним є втручання зовнішніх чинників, насамперед держави, яка має використовувати для регулювання ринку праці та зайнятості грошово-кредитні, податкові та інші інструменти.

Кейнсіанці визнають неминучість не тільки добровільного, а й вимушеного безробіття та вважають повну зайнятість не закономірністю ринкової економіки, а випадковим явищем [11].

Окреслені дві основних теорії зайнятості, ринку праці та безробіття, часто переплітаються, доповнюють одна одну, породжуючи нові наукові підходи. Так, останнім часом набула розвитку монетаристська школа (М. Фрідмен, Ф. Хайек та ін.). Дотримуючись переважно неокласичного підходу, який відкидає пряме державне втручання у механізм ринку праці, монетаристи у водночас застосовують кейнсіанський принцип щодо хаотичності заробітної плати й неможливість її використання як регулятора ринку праці та зайнятості. Відсутність гнучкості цін на працю, згідно з твердженнями монетаристів, порушує ринкову рівновагу та викликає зростання надлишкового безробіття [9].

Наприкінці 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. було ґрунтовно досліджено проблеми людського чинника та ефективної зайнятості. Так відомий український науковець Л. Лібанова, відзначаючи необґрунтованість тотального залучення трудових ресурсів у виробництво, стверджує про необхідність створення «моделі ефективної зайнятості з гуманістичною спрямованістю».

Головна орієнтація зазначеної моделі на є соціальне спрямування життєдіяльності людини як працівника, створення матеріальних стимулів до підвищення продуктивності праці, «зацікавленості у досягненні високих економічних результатів» та соціального визнання [6].

Слід відмітити, що безробіття має не лише економічний, а й соціальний ефект. В економічній парадигмі сучасних вітчизняних досліджень сформувалася значна кількість економічних підходів

які застосовуються у соціально-економічних розвідках проблем зайнятості та ринку праці. Економічною та соціологічною науковими школами здійснено найбільшу кількість досліджень проблем зайнятості та ринку праці [2].

Зокрема, представники юридичного наукового спрямування (Н. Болотіна, Б. Деготь, О. Сильна, П. Морозов та ін.) визнають правові відносин та юридичні норми у сфері зайнятості важливими під час форми захисту трудових прав працівників та вирішення проблем безробіття [3].

Психологічна школа вивчення проблем зайнятості представлена Т. Беловою, Я. Голубевою, А. Гончаровою, О. Деміним та ін., які виявляють психологічні наслідки безробіття, вивчають вплив його тривалості на мотивацію до праці працівника, можливості адаптації населення до умов ринку праці тощо.

Географічний напрямок досліджують А. Онищенко, О. Пухова, О. Сушкова, О. Фірстова та ін.; вони вивчають зайнятість у межах, що зумовлюють розгляд зайнятості населення, ринку праці та безробіття стосовно конкретної території та природно-кліматичних умов регіону.

Історичний напрямок дослідження проблем зайнятості та ринку праці представлено С. Богдановим, О. Дінеєвою, С. Лисенко, А. Лютовим та ін.: роботи вчених даної школи відрізняє вивчення особливостей розвитку заявленого предмета в конкретний період його розвитку [10].

Загалом, можна констатувати, що еволюційний розвиток теоретичних концепцій та різносторонніх підходів відносно ролі та зайнятості на ринку праці визначається різноманітністю, динамічністю та диференційованими пропозиціями свого практичного застосування. Сучасні тенденції регіональних ринків праці дозволяють по-різному вирішувати окреслені завдання, що базуються саме на тих теоріях та окремих положеннях, які є найбільш прийнятними за цих умов.

Зайнятість по своєму змісту є складною соціально-економічною формою, яка залежить від певних чинників, або основних компонентів:

- роботодавець (працедавець), який формує потребу у робочій силі (певної якості та кількості);
- працівник (працеємець), який забезпечує задоволення особистих потреб у самореалізації та відтворенні.

Найбільш прийнятним до сучасних умов є трактування поняття « регіональний ринок зайнятості» з точки зору дослідника С. А. Карташова. Автор розглядає зазначений ринок складною системною взаємодією між працеємцями, праце-

Таблиця 1

Класифікація поглядів дослідників щодо визначення поняття «ринок зайнятості»

П.н.	Економічна сутність	Автор
1	Система соціально-економічних відносин між державою, роботодавцями та працівниками з приводу всього комплексу трудових відносин, купівлі-продажу трудових послуг, включаючи підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації та залучення людей	С. Карташов
2	Інститут, який об'єднує, зводить разом продавців товару «робоча сила» (працівників) та покупців цього товару (роботодавців)	В. Васильченко
3	Механізм узгодження інтересів роботодавців та найманої робочої сили	Д. Богиня
4	Сукупність суспільних відносин, пов'язаних з наймом та пропозицією праці	Е. Лібанова
5	Система суспільних відносин, соціальних, у тому числі юридичних, норм та інститутів, які забезпечують нормальне відтворення та ефективне використання праці	О. Барішнікова
6	Система суспільних відносин з приводу підготовки, найму та подальшого використання робочої сили	В. Петюх

Джерело: удосконалено авторами на основі джерела: [13]

давцями, державою та організаціями, які навчають майбутніх та регулюють трудові відносини уже залучених до праці.

У країнах регульованого ринкового типу, роль та значення держави є надзвичайно вітчизняно величезною, оскільки вона прямо та опосередковано впливає на всі соціально-економічні відносини, у тому числі й на регіональний ринок праці. Безпосередній державний вплив на ринок праці проявляється у прийнятті потрібних нормативних рішень на регіональному та місцевому рівнях.

Це реалізується шляхом створення бюджетних та позабюджетних фондів, що забезпечують відтворення та розвиток робочої сили, перерозподіляють національний дохід шляхом різних фінансових та соціальних механізмів (надання кредитів, субсидій, дотацій, цільового фінансування, виділення бюджетних місць у сфері вищого та середньої професійної освіти та ін.) [4].

Оскільки процес зайнятості населення є одним із компонентів ринку праці, то виникає необхідність з'ясувати його основні показники. Застосовуючи підходи дослідниці Н. Болотіної, слід узагальнити комплекс критеріїв зайнятості, а саме:

- матеріально-речовий, який стимулює та поживляє ринковий механізм. Результатам його діяльності є формування товарної політики з автоматичним регулюванням продавця та покупця фактору праці.
- економічно-господарський, який забезпечує функціонування ринку, як господарської структури. Основною передумовою є наявність у суспільстві товарно-грошових зв'язків, які базуються на конкурентних засадах між господарюючими суб'єктами (учасниками чи суб'єктами ринку).

- соціально-особистісні, які формують відповідне соціальне середовище, об'єднаними бажаннями реалізувати (продати) та придбати (купити) конкретний ринковий продукт.

- нормативно-правові, які гарантують функціонування механізмів саморегуляції на умовах дотримання певних правил та норм поведінки усіма учасниками ринкового процесу [7].

Метою організації та функціонування ринку є просування ринкового продукту до споживача, тобто процес задоволення потреб людей, які виступають на ринку як споживачі (покупці) ринкових продуктів.

Цей процес проходить у рамках певної діяльності людей — учасників або суб'єктів ринку, які реальним чином взаємодіють, вступаючи у відносини з реалізацією споживання (купівлі продажу) ринкового продукту. Саме з цього погляду зміст ринку утворює соціально-економічні відносини, за допомогою яких здійснюється реалізація ринкового продукту та визнається цим його соціально економічна корисність, тобто здатність задовольняти споживчий попит.

Взаємини учасників ринку в нормальному суспільстві підпорядковуються певним правилам та таким чином упорядковуються, що дозволяє говорити про механізм взаємовідносин учасників ринку та відповідно визначати останній інститут, який поєднує споживачів та постачальників ринкового продукту.

Об'єктом ринку праці слугує конкретна наймана праця, що є нематеріальним благом, по суті складається з послуги, зміст якого представлено людською діяльністю певного виду. Така праця має всі необхідні ознаки, що дозволяють їй виступати об'єктом вартісного обороту. Зокрема, вона,

хоч і не наділена, як багато речових товарів, міною вартістю та має споживчу вартість.

В свою чергу, маючи вартість, праця може мати і ціну, на величину якої крім якісних характеристик самої праці впливає, звичайно, попит та пропозиція на неї. Відтак, наймана праця в принципі наділена тими ознаками, які дають можливість зараховувати її до товарів, і саме вони дозволяють їй виступати як об'єкт ринку праці [2].

Розгляд всього економічно активного населення, що перебуває на ринку праці, дозволяє теоретично обґрунтувати можливість узгодження політики на ринку праці та політики зайнятості населення [2].

Загалом, слід узагальнити, що:

– ринок праці — являє собою комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих компонентів соціально-економічного та інституційного характеру з системним поєднання працівників, роботодавців та держави щодо умов найму, використання робочої сили з метою забезпечення інтересів кожної зі сторін, які включають економічний простір як засіб функціонування суб'єктів ринку праці за погодженням ціни та умов праці між роботодавцями та найманими працівниками, регулювання попиту на працю та пропозиції праці;

– регулювання ринку праці є складною системою організаційних, економічних та нормотворчих заходів. Засоби державного регулювання розподіляються на дві групи: прямого і непрямого державного впливу.

– процеси регулювання зайнятості населення є відображенням регіональних соціально-економічних особливостей. При розробці та реалізації засобів удосконалення регулювання регіонального ринку праці необхідно враховувати такі чинники, які на нього безпосередньо впливають: організаційні, економічні, правові та ресурсні.

Висновок з проведеного дослідження. Отже, узагальнюючи вищезазначене, можна надати визначення сутнісної характеристики поняття «регіонального ринку зайнятості» який являє собою систему утворених соціально-економічних відносин та взаємодій, формують відповідне середовище між державою, освітніми та суспільними інституціями, роботодавцями та робочою силою у сферах ефективної взаємодії ключових чинників виробництва (засобів виробництва та робочої сили) та стійкого відтворення робочої сили (мотивація до праці, навчання і перенавчання, пенсійне забезпечення, виконання соціальних гарантій тощо).

Література

1. Брич В. Я. Трансформація ринку праці та її вплив на життєвий рівень населення (теорія, методологія, тенденції розвитку): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.09.01 «Економічна теорія та історія економічної думки». Львів, 2004. 36 с.
2. Васильченко В. С. Ринок праці та зайнятість. Київ: НЦ ЗРП, 1996. 138 с.
3. Веблен Т. Теория праздного класса. Москва: Прогресс, 1984. 367 с.
4. Заяць Т. А. Модернізація соціально-трудових відносин України: пріоритетні напрями та принципи реалізації. Демографія та соціальна економіка. 2013. № 2. С. 179–192.
5. История экономики / под общ. ред. проф. О. Д. Кузнецовой и проф. И. Н. Шапкина. Москва. ИНФРА-М, 2002. 384 с.
6. Лібанова Е. М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів. Демографія та соціальна економіка. 2011. № 1(15). С. 24–38.
7. Мазурок П. П. Еволюція сучасних методологічних підходів дослідження ринку праці (мікро- та макроекономічні аспекти). Банківська справа. 2003. № 3. С. 43–60.
8. Мазурок П. П. Еволюція сучасних методологічних підходів дослідження ринку праці (мікро- та макроекономічні аспекти). Банківська справа. 2003. № 3. С. 43–60.
9. Павлов К. В., Павлова О. М. Формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України: монографія. Луцьк: Видавництво «Терен», 2019 542 с. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/15852>.
10. Петрова І. Л. Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання. Київ: Ін-т економіки, управління та господарського права, 1997. 298 с.
11. Стрішенець М. М., Павлова О. М., Павлов К. В. Просте товарне виробництво і зародження мануфактур в Україні: монографія. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк: Терен, 2019. 292 с.

12. Стрішенець О. М. Історія економічних вчень: Навчальний посібник / за ред. В. В. Кириленка. Тернопіль: «Економічна думка», 2007. 233 с.
13. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. Науковий вісник ужгородського університету. Серія «Економіка». Збірник наукових праць. Випуск 1 (47). Том 2. Ужгород, 2016. С. 35–38.
14. Стрішенець О. М. Історія економічних вчень: навчальний посібник / За ред. В. В. Кириленка. Тернопіль: «Економічна думка», 2007. 233 с.

References

1. Brych V. YA. Transformatsiya rynku pratsi ta yyy vplyv na zhytlyevyyu riven' naseleennya (teoriya, metodolohiya, tendentsii rozvytku): avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya d-ra ekon. nauk: 08.09.01 «Ekonomiczna teoriya ta istoriya ekonomichnoi dumky». [Transformation of the labor market and its impact on the living standards of the population (theory, methodology, development trends): author. dis. for science. degree of Dr. Econ. Sciences: 08.09.01 «Economic theory and history of economic thought»]. Lviv, 2004. 36 p.
2. Vasylychenko V. S. Rynok pratsi ta zaynyatist. [Labor market and employment]. Kyiv: NC ZRP, 1996. 138 p.
3. Veblen T. Teoriya prazdnogo klassa. [Theory of an idle class]. Moscow: Progress, 1984. 367 p.
4. Zayats' T. A. Modernizatsiya sotsial'no-trudovykh vidnosyn Ukrainy: priorytetni napryamy ta pryntsypy realizatsii. [Modernization of social and labor relations of Ukraine: priority areas and principles of implementation]. Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika. Demography and social economy. 2013. № 2. P. 179–192.
5. Istoriya ekonomiki / Pod obshch. red. prof. O. D. Kuznetsovoi i prof. I. N. Shapkina. [History of Economics / Ed. ed. prof. O. D. Kuznetsova and prof. I. N. Shapkina]. Moscow. INFRA-M, 2002. 384 p.
6. Libanova E. M. Modernizatsiya ekonomiky Ukrayny v konteksti sotsial'nykh vyklykiv. [Modernization of Ukraine's economy in the context of social challenges]. Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika. Demography and social economy. 2011. № 1 (15). P. 24–38.
7. Mazurok P. P. Evolyutsiya suchasnykh metodolohichnykh pidkhodiv doslidzhennya rynku pratsi (mikro- ta makroekonomichni aspekty). [Evolution of modern methodological approaches to labor market research (micro- and macroeconomic aspects)]. Bankivs'ka sprava. Banking. 2003. № 3. P. 43–60.
8. Mazurok P. P. Evolyutsiya suchasnykh metodolohichnykh pidkhodiv doslidzhennya rynku pratsi (mikro- ta makroekonomichni aspekty). [Evolution of modern methodological approaches to labor market research (micro- and macroeconomic aspects)]. Bankivs'ka sprava. Banking. 2003. № 3. P. 43–60.
9. Pavlov K. V., Pavlova O. M. Formuvannya ta rehulyuvannya konkurentnykh vidnosyn na rehional'nykh rynkakh zhytla Ukrayiny: monohrafiya. [Formation and regulation of competitive relations in the regional housing markets of Ukraine: a monograph]. Lutsk: Teren Publishing House, 2019. 542 p. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/15852>
10. Petrova I. L. Sehmentatsiya rynku pratsi: teoriya i praktyka rehulyuvannya. [Labor market segmentation: theory and practice of regulation]. Kyiv: Institute of Economics, Management and Business Law, 1997. 298 p.
11. Strishenets' M. M., Pavlova O. M., Pavlov K. V. Proste tovarne vyrobnytstvo i zarodzhennya manufaktur v Ukrayini: monohrafiya. [Simple commodity production and origin of manufactories in Ukraine: monograph]. Lesia Ukrainka East European National University. Lutsk: Teren, 2019. 292 p.
12. Strishenets' O. M. Istoriya ekonomichnykh vchen': Navchal'nyy posibnyk / za red. V. V. Kyrylenka. [History of economic doctrines: Textbook / ed. V. V. Kirilenko]. Ternopil: «Economic Thought», 2007. 233 p.
13. Strishenets' O. M., Pavlov K. V. Osoblyvosti konkurentnykh vidnosyn na rehional'nykh rynkakh nerukhomosti. [Features of competitive relations in regional real estate markets]. Naukovyy visnyk uzhhorods'koho universytetu. Seriya «Ekonomiczna dumka». Zbirnyk naukovykh prats'. Issue 1 (47). Volume 2. Uzhhorod, 2016. P. 35–38.
14. Strishenets' O. M. Istoriya ekonomichnykh vchen': navchal'nyy posibnyk / Za red. V. V. Kyrylenka. [History of economic doctrines: a textbook / Ed. V. V. Kirilenko.]. Ternopil: «Economic Thought», 2007. 233 p.

Яцкевич Інна Володимирівна
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту, фінансів і бізнес-технологій
Державний університет «Одеська політехніка»*

Yatskevych Inna
*Doctor in Economics, Professor
Odesa Polytechnic National University
ORCID: 0000-0003-0210-6135*

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-3-7943

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО SMART-ПАРАДИГМИ В ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К SMART-ПАРАДИГМЕ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

A CONCEPTUAL APPROACH TO THE SMART PARADIGM IN THE DIGITAL ECONOMY

Анотація. Мета роботи – дослідження SMART-парадигми в цифровій економіці та зробити певні висновки.

У роботі визначено вплив інформаційних та комунікаційних технологій на розвиток цифрової економіки. Так, протягом останніх десятиліть інформаційні та комунікаційні технології стали основним фактором інновацій та стимулювання змін в організаціях (компаніях, інших установах) та розвитку інноваційного виробництва на розумних фабриках. Така ситуація сприяє розвитку інновацій та формуванню SMART-парадигми.

У роботі досліджено еволюцію формування поняття «SMART» та систематизовано напрями концепції SMART-парадигми (розумне середовище, розумна країна, розумне місто, розумне житло, розумна країна).

У наукових джерелах зазначено, що SMART-парадигма характеризується: самоналагодженням, самоадаптацією, самостійною конфігурацією, самоконтролем, самовідновленням, самостійним функціонуванням, що є джерелом самоорганізації та процесу нової якості й розвитку структур і систем, які потребують «розумних організацій», які підтримують розвиток технологій електронної комерції і цифрового бізнесу, із використанням високопродуктивних обчислювальних систем і мереж, що необхідні для динамічного реагування на мінливі тенденції економіки.

Обґрунтовано, що поява та розвиток SMART-парадигми обумовлено заміною індустріальної економіки на цифрову економіку із посилюючим впливом цифрових технологій на бізнес-процеси компаній та виробництво продукції.

У роботі відзначено, що SMART-технологій передбачає використання комп'ютерних систем і мікропроцесорів для виконання щоденних завдань і обміну інформацією. SMART-технології сьогодні безпосередньо пов'язуються з людиною, з аналогами її заміщення у процесі їх функціонування. Постійно демонструється «людська складова» у змісті та функціонуванні SMART-технологій.

Систематизовано та досліджено проблеми розвитку SMART-технологій в сучасних умовах (правові; організаційні; методологічні; інформаційні).

Визначено, що розвиток SMART-технологій сприяв формуванню принципів SMART-парадигми у цифровій економіці – розумна організація, розумна компанія, розумна фабрика.

Ключові слова: інформаційні та комунікаційні технології, SMART-технології, SMART-парадигма, цифрова економіка.

Аннотация. Цель работы – исследование SMART-парадигмы в цифровой экономике и сделать определенные выводы.

В работе определено влияние информационных и коммуникационных технологий на развитие цифровой экономики. Так, в последние десятилетия информационные и коммуникационные технологии стали основным фактором инноваций

и стимулирования изменений в организациях (компаниях, других учреждениях) и развитии инновационного производства на разумных фабриках. Такая ситуация способствует развитию инноваций и формированию SMART-парадигмы.

В работе исследована эволюция формирования понятия «SMART» и систематизированы направления концепции SMART-парадигмы (умная среда, разумная страна, разумный город, разумное жилье, разумная страна).

В научных источниках отмечено, что SMART-парадигма характеризуется: самоналадкой, самоадаптацией, самостоятельной конфигурацией, самоконтролем, самовосстановлением, самостоятельным функционированием, являющимся источником самоорганизации и процесса нового качества и развития структур и систем, требующих «умных организаций», поддерживающих развитие технологий электронной коммерции и цифрового бизнеса с использованием высокопроизводительных вычислительных систем и сетей, необходимых для динамического реагирования на изменяющиеся тенденции экономики.

Обосновано, что появление и развитие SMART-парадигмы обусловлено заменой индустриальной экономики на цифровую экономику с усиливающимся влиянием цифровых технологий на бизнес-процессы компаний и производство продукции. В работе отмечено, что SMART-технологии предусматривают использование компьютерных систем и микропроцессоров для выполнения ежедневных задач и обмена информацией. SMART-технологии сегодня напрямую взаимосвязаны с человеком, с аналогами его замещения в процессе их функционирования. Постоянно демонстрируется «человеческая составляющая» в содержании и функционировании SMART-технологий.

Систематизированы и исследованы проблемы развития SMART-технологий в современных условиях (правовые; организационные; методологические; информационные).

Определено, что развитие SMART-технологий способствовало формированию принципов SMART-парадигмы в цифровой экономике – умная организация, умная компания, умная фабрика.

Ключевые слова: информационные и коммуникационные технологии, SMART-технологии, SMART-парадигма, цифровая экономика.

Summary. The purpose of the work is to study the SMART-paradigm in the digital economy and draw certain conclusions.

The paper defines the influence of information and communication technologies on the development of the digital economy. Thus, in recent decades, information and communication technologies have become the main driver of innovation and stimulating changes in organizations (companies, other institutions) and the development of innovative production in smart factories. This situation contributes to the development of innovations and the formation of the SMART-paradigm.

The paper studies the evolution of the formation of the concept of "SMART" and systematizes the directions of the concept of the SMART-paradigm (smart environment, smart country, smart city, smart housing, smart country).

In scientific sources, it is noted that the SMART-paradigm is characterized by: self-adjustment, self-adaptation, self-configuration, self-control, self-healing, independent functioning, which is the source of self-organization and the process of new quality and the development of structures and systems that require "smart organizations" that support the development of e-commerce technologies and digital business using the high-performance computing systems and networks needed to dynamically respond to changing economic trends.

It is substantiated that the emergence and development of the SMART-paradigm is due to the replacement of the industrial economy with a digital economy with the increasing influence of digital technologies on business processes of companies and production. The paper notes that SMART-technologies involve the use of computer systems and microprocessors to perform daily tasks and exchange information. SMART-technologies today are directly interconnected with a person, with analogues of his replacement in the process of their functioning. The "human component" in the content and functioning of SMART-technologies is constantly demonstrated.

The problems of the development of SMART-technologies in modern conditions (legal, organizational, methodological, informational) are systematized and investigated.

It is determined that the development of SMART-technologies contributed to the formation of the principles of the SMART-paradigm in the digital economy - smart organization, smart company, smart factory.

Key words: information and communication technologies, SMART-technologies, SMART-paradigm, digital economy.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток країн Європи базується на стрімкому розвитку інновацій та цифрової економіки. Проникнення інновацій та цифрових технологій у бізнес формує новий формат діяльності організації, розширюючи їх можливості та змінюючи їх на шляху цифрової трансформації [1].

Знання, інформаційні та комунікаційні технології (далі — ІКТ) стали основним фактором впливу на використання ІКТ у вдосконаленні бізнес-процесів, на зростаючу частину ланцюжків доданої вартості продуктів та створення розумних організацій, розумних компаній та розумних виробництв.

В умовах цифрової економіки принципи роботи організацій та компаній змінюються. На зміну паперовому документообігу приходять цифровий електронний документообіг і структурування даних. На зміну великим колективам приходять гнучкі робочі групи, зайняті відразу в декількох проєктах, більшість яких не відчуває потреби бути присутнім в офісі, що висуває нові умови в організації повноцінної взаємодії за допомогою технологій відео і віртуального співробітництва.

У відносинах, що розвиваються через мережі, ролі організацій та компаній стають розмитими: сьогодні вони є одночасно клієнтами, постачальниками, регуляторами, конкурентами, зацікавленими сторонами [2].

Залучення організацій та компаній до мереж стимулює зростання взаємодій з партнерами та стає головним фактором досягнення конкурентних переваг, оскільки багато навичок та ресурсів, що мають важливе значення для компетенції організацій та компаній, знаходяться за їх межами, що стимулює їх бути «розумними» у своїй здатності підтримувати різноманітність.

У 2020 році Україна посіла 45 позицію у загальному рейтингу «Глобальний інноваційний індекс 2020» та набрала 37,4 балів із 100 [3].

Деякі складові рейтингу:

- освіта — 23 місце (+20 сходинок);
- R&D — 44 місце (+ 10 сходинок);
- створення знань (патенти та винаходи) 23 місце (–6 сходинок), за реєстрацією корисних моделей ми № 1!;
- політична та операційна стабільність — 123 місце (+2 сходинок);
- ефективність Уряду — 93 місце (+2 сходинок);
- верховенство права — 109 місце (–2 сходинок);
- регуляторна політика — 88 місце (+6 сходинок);
- легкість початку бізнесу — 52 місце (–4 сходинок).

У 2020 році Україна увійшла до топ-30 країн у глобальному рейтингу стартапів — StartupBlink, що оцінює стартап екосистеми серед 100 країн і 1000 міст світу та посіла 29 місце у рейтингу.

Протягом останніх десятиліть ІКТ стали основним фактором інновацій та стимулювання змін в організаціях, компаніях та розвитку інноваційного виробництва на розумних фабриках. Така ситуація сприяє розвитку інновацій та формуванню SMART-парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження певних аспектів щодо формуванню змісту поняття «SMART» та її ролі висвітлювалися у роботах таких авторів, як Кривов'язюк І.,

Мекшун П., Мельничук В., Мікаелян С., Пенська І., Скавронська І., Терехов Є., Чумак Н. та інші [4...10]. Разом з тим, розглядаються окремі елементи розуміння змісту поняття «SMART», які залишаються поза увагою, зокрема у сфері цифрової економіки. Саме це й зумовлює актуальність вибраного дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета роботи — дослідження SMART-парадигми у цифровій економіці та формування висновків за результатами досліджень.

Виклад основного матеріалу. Концепція «SMART» пройшла шлях розвитку від розширення розуміння концепції управління цілями Пітера Друкера [4], застосування аббревіатури букв для визначення цілей в управлінні [4] до підходів цифрової трансформації організацій та компаній із застосуванням цифрових технологій для впровадження нових способів комунікації та взаємодії з людьми та обладнанням [4...12].

Поява та розвиток SMART-парадигми обумовлено трансформацією індустріальної економіки на цифрову економіку із посилюючим впливом цифрових технологій на виробництво інноваційних товарів, послуг та вдосконалення бізнес-процесів [5], появи «розумних» об'єктів, які використовують нові можливості та нові способи взаємодії з людьми та контекстом завдяки використанню сенсорного, обчислювального та комунікаційного обладнання, які дають можливості сприймати та взаємодіяти з середовищем та іншими об'єктами [6].

Зміна економічних трендів розширила застосування SMART-парадигми до нових концепцій: розумне середовище, розумна країна, розумне місто, розумне житло, розумна країна тощо. Основний зміст яких подано у таблиці 1.

Таким чином, SMART-парадигма характеризується: самоналагодженістю, самоадаптацією, самостійною конфігурацією, самоконтролем, самовідновленням, самостійним функціонуванням, що є джерелом самоорганізації та процесу нової якості та розвитку структур та систем, які потребують «розумних організацій», які підтримують розвиток технологій електронної комерції і цифрового бізнесу, із використанням високопродуктивних обчислювальних систем і мереж, що необхідні для динамічного реагування на мінливі тенденції економіки.

Поява та розвиток SMART-парадигми обумовлено заміною індустріальної економіки на цифрову економіку із посилюючим впливом цифрових технологій на бізнес-процеси компаній та виробництво продукції [1]. Як наслідок дослідимо зміст SMART-технології.

Таблиця 1

Основні напрями концепції SMART-парадигми

Напря́м	Змі́ст
Розумне середовище	сприяє ідеям «фізичного світу», який багато і невидимо переплітається з датчиками, виводними елементами, дисплеями та обчислювальними елементами, вбудованими у повсякденні об'єкти життя, і з'єднані через безперервну мережу [7].
Розумна країна	розглядає проблеми країни та їх вирішення за рахунок застосування розумних технологій та систем, які забезпечують рівні умови життя всіх людей, як в міських, так і сільських районах [7].
Розумне місто	це міська територія, яка використовує різні типи електронних датчиків для передачі інформації для ефективного управління ресурсами міста [8,9].
Розумне житло	з'єднує фізичне середовище з Інтернетом, яке використовується для оплати рахунків (термінал з підключенням до Інтернету), керування безпеки житла (через камери веб-камери, що забезпечують передачу живого відео з житла на телефон або комп'ютер), керування освітленнями або навіть побутовими приладами (наприклад, екран-холодильника із вбудованим сканером штрих-коду, який можна запрограмувати для надсилання замовлень роздрібному продавцю продукту [10].

Пітер Друкер був педагогом, публіцистом та економістом, розробляв теорію тайм-менеджменту та працював з інноваційною економікою. У 1954 році він розробив особливу методику постановки цілей. Відповідно до теорії Друкера [4], головне у цілі — конкретність.

Незважаючи на те, що SMART-технологія здатна будь-яке бажання перетворити на конкретний план, її рекомендують застосовувати не завжди. Технологія не підходить для довгострокового планування, коли терміни реалізації мети далекі, а майбутнє — непередбачуване.

Назва технології — SMART — є аббревіатурою. Під кожною літерою зашифровано один критерій, якому має відповідати ціль. При постановці завдання необхідно запитувати себе — чи ціль підходить під заданий параметр. Таким чином, постановка мети виглядатиме так.

S — SPECIFIC. Перший критерій — конкретність / точність. Мета має бути сформульована максимально конкретно, без ефемерних обіцянок та узагальнень.

M — MEASURABLE. Запити «досягти великого прибутку», «зацікавити багатьох передплатників» — неправильні, адже результат неможливо виміряти. Слід зазначити, що на даному етапі роботи з другим критерієм відразу видно проміжні завдання, які постають перед керівництвом. Іноді на цьому етапі стає зрозуміло: об'єктивно не можна досягти потрібної мети у визначені терміни. Як наслідок, є можливість зробити мету скромнішою, а терміни — трохи більшими.

A — ACHIEVABLE. Мета має бути досяжна. На етапі планування необхідно розумно оцінювати власні сили та ресурси.

На цьому етапі можна спостерігати досягнутий результат та його ефективність. Однак цифровий

ринок відкриває нові можливості для отримання синергетичного ефекту. Таким чином, на даному етапі керівництво визначається з новими можливостями щодо просування продукції (послуг) на базі існуючих ресурсів.

R — RELEVANT. Зазвичай перед підприємством стоїть не одна ціль, а кілька. Всі ці цілі мають бути узгоджені одна з одною.

У деяких джерелах «R» розшифровується як «Resource» і буквально позначає ресурси, які потрібні для реалізації мети. У процесі постановки мети необхідно проаналізувати чи реально потрібно взятися за справу зараз.

T — TIMEBOUND. Щоб досягти мети необхідно окреслити терміни.

Таким чином особливість SMART-технологія полягає у постановці цілей. Відповідно до цієї технології, будь-яка мета має бути конкретною, вимірюваною у часі. А також мати конкретні критерії, за якими можна зрозуміти — досягнуто мету чи поки що ні.

SMART-технології націлені на задоволення як фізіологічних, соціальних потреб, так і духовних, культурних. Суб'єктність у цих технологіях містить у собі як пізнавальну, життєву, поведінкову активність, але й культурні, духовні орієнтири і потреби. Дані технології повинні попереджати ті негативні моменти, що виникли у процесі використання технологій попередніх типів: екологічні, технократичні, аксіологічні та інші аспекти.

Природа SMART-технологій носить складний характер: тут і елементи природного середовища, і штучного (віртуальність тощо), одночасно мова йде про наявність суб'єктивної складової у плані цілепокладання, визначень щастя/нещастя, етичних та моральних оцінок, інтелектуальної складової та і т.д.

SMART-технології передбачають використання комп'ютерних систем і мікропроцесорів для виконання щоденних завдань і обміну інформацією. SMART-технології сьогодні безпосередньо пов'язуються з людиною, з аналогіями її представленості у процесі їх функціонування. Постійно демонструється «людська складова» у змісті та функціонуванні SMART-технологій. У результаті цього отримуємо нові технології, які мають покращити соціальні й економічні сфери життя.

Дослідимо найпоширеніші продукти SMART-технологій [11].

1. Смартфон. Це один із найпоширеніших продуктів SMART-технологій на сьогодні. При цьому багато хто не знає, у чому саме полягає значення цього пристрою. Смартфон — це мобільний телефон, що має функції комп'ютера. Багатьом користувачам він дійсно замінює ПК.

Головна відмінність смартфона від мобільного телефону полягає в наявності операційної системи та сенсорного екрану. Крім того, пристрій можна використовувати як мультимедійний центр. З його допомогою можна дивитися фільми або окремі відеозаписи, слухати музику, переглядати фото тощо. Також смартфон використовується для ігор і замінює фотоапарат. Останнім часом на ринку почали з'являтися камерофони, на які скоро можуть перейти професійні фотографи. Та й це ще не все. Смартфон можна використовувати для входу в мережу Інтернет, спілкування в соцмережах і використання різних програм.

Найпопулярніші виробники смартфонів: Samsung, Apple, Huawei (суббренд Honor), Xiaomi (суббренд Redmi), Lenovo.

2. SMART-годинник. «Розумний» годинник — це мініатюрна версія смартфона. Він має багато схожих функцій та при цьому компактніший, що дозволяє носити його на руці. Перші SMART-годинники мали калькулятор і електронний перекладач. Зараз їх функції значно ширші.

Сучасні SMART-годинники мають камеру, барометр і компас, його можна використовувати як смартфон і GPS-навігатор. Він показує на екрані смс-повідомлення та електронні листи, дозволяє приймати або відхиляти дзвінки, а також керувати музичними треками.

SMART-годинник можна використовувати як фітнес-трекер: слідкувати за фізичною активністю людини, вимірювати пульс, рахувати кроки, слідкувати за якістю сну й таке інше. Різниця між ними полягає в ціні й можливостях. SMART-годинник має більше функцій, а фітнес-трекер — дешевший.

Найпопулярніші виробники SMART-годинників: Samsung, Huawei, Apple, Garmin, TomTom, FixiTime, Nomi.

3. SMART-ТВ. Розумними називаються ті телевізори, що мають доступ до Інтернету. Це — головний фактор. Без мережі Інтернет SMART-телевізор дуже обмежений. Проте, під'єднавшись до мережі Інтернет, він може дати користувачеві велику кількість додаткових можливостей. SMART-телевізор — це заміна аналогового телебачення. Найбільша його перевага — відсутність реклами. Користувач отримує доступ до відеоресурсів, із яких самостійно може скласти для себе програму.

SMART-телевізор дозволяє записувати фільми й телепередачі. Водночас, його можна використовувати як комп'ютер. Так, через SMART-телевізор можна користуватися пошуком Google, спілкуватися в соцмережах і замовляти товари. У деякі моделі вмонтовано камери, що дозволяє влаштувати відеоконференції. Крім того, SMART-телевізор можна використовувати для ігор.

Найпопулярніші виробники SMART-телевізорів: Samsung, Sony, LG, Ergo, Panasonic, Romsat.

4. SMART-розетка. Це технологічний апарат, що контролює й регулює подачу електроенергії до того пристрою, який до неї під'єднаний. Цей продукт достатньо вставити у звичайну розетку, після чого він перетвориться на портал віддаленого керування електричними пристроями. Щоб слідкувати за роботою електропристрою на відстані, потрібно увімкнути його в SMART-розетку. Керувати пристроєм можна через смартфон. Якщо під'єднати до SMART-розетки кавоварку, вона буде вмикатися автоматично і готувати гарячий напій за графіком. Електрочайник також може виконувати багато завдань на відстані.

Керуючи пристроями через смартфон, можна налаштувати таймери та економити споживання електроенергії. SMART-розетку можна інтегрувати в систему опалення на дачі. У цьому випадку за її командою замський будинок прогріється ще до приїзду людей. SMART-розетки також часто використовуються для підключення бойлера. З їх допомогою людина може запрограмувати графік обігріву води. Так можна зекономити до 50% використання електроенергії бойлером. Крім того, SMART-розетка самостійно вимикає зламаний пристрій. Так значно зменшується ризик короткого замикання та пожежі.

Найпопулярніші виробники SMART-розеток: TP-Link, Xiaomi, Redmond, GEOS (вітчизняний виробник), Fibaro.

5. Робот-пилосос. Цей пристрій стане надійним помічником у будь-якому домі. Для запуску робота-пилососа достатньо налаштувати програму його роботи. Людина окреслює йому робочу поверхню — і все, можна займатися своїми справами. Роботи-пилососи зазвичай мають форму диска. Компактність допомагає їм легко пересуватися і працювати у важкодоступних місцях. Пристрої оснащені штучним інтелектом і спеціальними датчиками. Це допомагає їм акуратно пересуватися, не збиваючи предмети та побутові пристрої.

Єдине, що не під силу роботам-пилососам — липка поверхня і кутки в приміщеннях. Все інше вони очищають самостійно. Управляти пристроями можна або кнопками, або через пульт дистанційного керування. Роботи однаково ефективно працюють на дерев'яній підлозі, паркеті, лінолеумі та на бетоні. Вони швидкі та безшумні. Деякі моделі можуть навіть підніматися на поверхні висотою до 2 см. Роботів потрібно регулярно заряджати. Однієї повноцінної зарядки вистачає на 120–150 кв. м.

Найпопулярніші виробники роботів-пилососів: Ecovacs, Irobot, Xiaomi, Agait, Hoover.

Незважаючи на поточне та перспективне значення SMART-технології, як одного з ефективних інструментів перетворення об'єктивної реальності необхідно визнати, що в сучасній цифровій економіці дослідження питань щодо SMART-технології приділяється мало уваги. Це визначається багатьма причинами і, насамперед, тими проблемами, які постають на шляху розвитку даного ІКТ напрямку. Проблеми розвитку SMART-технології в сучасних умовах пов'язані з чотирма напрямками:

- правові;
- організаційні;
- методологічні;
- інформаційні.

Дослідимо їх більш детально.

1. Правові проблеми розвитку SMART-технології. Розглядаючи правові проблеми дослідження SMART в Україні можна зауважити відсутність нормативно-правового законодавства та програм розвитку SMART-технології. Так, деякі країни (Південна Корея, Фінляндія тощо) вже сформулювали та прийняли спеціальні національні програми розвитку SMART та почали формувати нову правову базу. Дана обставина пов'язана з тим, що SMART-технології, активно проникаючи у різні сфери людської діяльності та не можуть перебувати в безповітряному просторі. Вони обов'язково мають бути прив'язані певними юридичним актам, що регламентують їх застосування відповідно до конституції країни та на благо суспільства.

Потреба у таких нормативно-правих актах викликана тим, що суспільство весь час стикається з парадоксом — нові технології завжди тягнуть за собою якісно нові злочини, що не зустрічалися раніше.

З цієї причини поняття та базові складові (принципи) SMART-технологій потрібно сформувати у нормативно-правовій площині, щоб суспільство розуміло межі його використання. Так само як сьогодні вже не у кого не виникає питань що потрібні спеціальні закони про освіту, про науку, про статистику взагалі, та про перепис населення зокрема тощо.

Водночас, нормативно-праве законодавство повинно регламентувати SMART з інтересами підприємницької діяльності, із рахуванням форм власності та організаційно-правових форм, підприємств-виробників, розробників ідей та споживачів продуктів SMART-технології.

2. Організаційні проблеми розвитку SMART-технології.

На правові аспекти розвитку SMART-технології активно накладаються проблеми організаційного характеру, серед яких, насамперед, виділяються пасивна позиція державних органів влади; відсутність концепції розвитку SMART, фінансування відповідних теоретичних та прикладних досліджень.

Історичний досвід розвитку України показує, що приставники влади займають позицію: до певного часу ми або не помічаємо, або не хочемо помічати загальносвітових трендів розвитку, а потім різко змінюється орієнтир та починаємо наздоганяти інші держави, які на цей момент встигають вже помітно вирватись уперед. Отже, формуємо відповідний напрямок розвитку держави. Дане становище можна було спостерігати із стільниковим зв'язком, мережі Інтернет та деякими іншими атрибутами сучасного життя, без яких сьогодні українці неспроможні існувати. Природно, що аналогічна ситуація складається із розвитком SMART.

Тенденції розвитку світового ринку дають можливість спостерігати за їх активними діями з розвитку розумних інноваційних технологій, які швидко перетворюють навколишній світ та посідають у цьому напрямку найактивнішу позицію. Відповідно ставлення представників влади до тих чи інших процесів життя відповідними регламентуючими документами — є чутливими сигналами для дій та розвитку підприємницької діяльності, підприємців та ринку.

Виходячи з цього, можна зауважити, що представники української влади зайняли пасивну позицію щодо розвитку SMART та досі не можуть

чітко висловити своє ставлення до нього. Як наслідок, відбувається стримання розвитку SMART-технологій, що негативно впливає на соціально-економічний розвиток суспільства.

Узагальнюючи вищесказане зазначимо, що для ефективного розвитку SMART-технологій на виробництві та в управлінні необхідна певна сформульована та всебічно обґрунтована програма дій, яка формується у концепцію розвитку SMART у суспільстві.

Одночасно концептуальні ідеї розвитку SMART у суспільстві повинні мати універсальний характер. Сьогодні слід визнати, що в найближчому майбутньому розумні технології можуть придбати такі форми реалізації, які поки що вкрай складно уявити. Отже, важливо передбачити дану обставину та сформулювати максимально всеосяжну концепцію розвитку SMART-технологій в Україні, з урахуванням інтеграційних процесів.

3. Методологічні проблеми.

Методологічні проблеми дослідження SMART-технологій тісно пов'язані з відсутністю однозначного тлумачення об'єкта дослідження та критеріїв віднесення до розумних технологій; визначення характеристик, властивостей, системи показників та методів аналізу SMART та ін.

Сучасні дослідники проблематики SMART [1; 2; 4...12] визначають, що сама категорія SMART знаходиться поза зоною наукового визначення. Так, в мережі Інтернет зустрічається кілька тисяч слів словосполучень, похідних від SMART (смартфон, смартбук, смартбудинки, смартпроцес, смарттендер тощо). При цьому тренд розвитку SMART зводиться до того, що все більше кількість товарів та послуг пропонується ринком, впроваджуються в систему управління на підприємствах та у бізнес-процес.

Проте, незважаючи на подібний факт, вкрай рідко можна натрапити на саме тлумачення SMART як суспільного явища чи процесу. Визначення даної категорії відсутнє практично у всіх популярних паперових та електронних енциклопедіях, словниках тощо, а по суті зазвичай зводиться до перекладу слова SMART з англійської мови на українську, який має кілька тлумачень. У результаті утворився певний вакуум категорійно-понятійного апарату. Безперечно, він стримує організацію щодо проведення досліджень SMART як об'єкта.

Зі змістовної точки зору аналізований об'єкт пізнання можна трактувати або як сам факт використання розумних технологій у суспільстві, або як процес проникнення розумних технологій

у найрізноманітніші сфери людської життєдіяльності та при здійсненні підприємницької діяльності з широким використанням можливостей мережі Інтернет, або ще якимось інакше. Однак, в будь-якому випадку потрібно однозначно ідентифікувати SMART як об'єкт дослідження. Інакше постійно у науці та на практиці будуть виникати теоретико-практичні різночитання та розбіжності в оцінці місця та ролі розумних технологій у соціально-економічному розвитку сучасного суспільства.

Дослідження соціально-економічної сутності SMART-технологій пов'язано не тільки з уточненням понятійного апарату, але із визначенням однозначних критеріїв віднесення до них.

На цей час ситуація на ринку складається стійко. Найрізноманітніші виробники, намагаючись привернути увагу споживачів до своїх товарів або послуг, все частіше і частіше надають їм модний епітет SMART. Проте зовсім неясно наскільки запропоновані продукти дійсно є розумними, і де власне проходить цей поділ між звичайними та розумними технологіями. Підсумовуючи проведені теоретичні та прикладні дослідження, доцільно зауважити, що виникає проблема розробки підходів до розмежування технологій на групи.

У методологічному аспекті присутня ще одна проблема, яка пов'язана з відсутністю загальноприйнятих індикаторів для характеристики розумних технологій. Насамперед, у даному контексті не ясно як проводити оцінку SMART-технологій. Так, даний процес можна здійснити за допомогою одного показника чи кількох або повинна формуватись ціла система, де всі елементи мають чітко визначене місце, взаємопов'язані, узгоджені та взаємодіють між собою.

Природно, що на практиці вибрати та обґрунтувати такий показник вкрай складно. Отже, знадобиться цілий низка індикаторів або їх система, щоб результативність об'єкта дослідження відображалася у повному обсязі та враховувалася всебічним напрям його реалізації. Водночас, тенденції розвитку SMART-технологій потребують оцінки синергетичного ефекту при інтеграційних процесах.

Одночасно слід зауважити, що виникають певні складнощі, які пов'язані з використанням традиційних методів прикладного аналізу. Їхня сутність зводиться до незвичайності SMART як об'єкта спостереження.

Процес проникнення розумних технологій у життя суспільства носить незвичайний характер (тотальність, швидкість, мультирівневість тощо),

що сприяє розробці нових методів, методик, алгоритмів дослідження, де традиційний поділ на мікро-, мезо- та макрорівні втрачає свою актуальність.

4. Інформаційні проблеми.

Інформаційні проблеми розвитку SMART-технології складаються з двох блоків:

- дефіцит або повна відсутність даних про SMART;
- непорівнянність наявних відомостей та оцінок про SMART.

Перший блок інформаційної проблеми пов'язаний із відсутності статистичних даних про кількісне освітлення розвитку SMART. Так, подібна SMART-термінологія (категорія), яка прив'язана до тих чи інших товарів, послуг, технологій, видів діяльності тощо. Як наслідок, обмеженість цифрової інформації про зміст та особливості проникнення розумних технологій у підприємницьку діяльність (суспільство) сприяє ускладненню розвитку SMART-термінологій в Україні.

Другий блок інформаційної проблеми формується за рахунок того, що у деяких джерелах присутня інформація про SMART-термінології, яка пов'язана з діяльністю різних підприємств або у наукових інститутах, які займаються дослідженнями інноваційних процесів. Проте, дані матеріали дозволяють дещо заповнити наявний інформаційний вакуум, але цифри зібрані з різних джерел, розраховані за неідентичними методиками та непорівнянні між собою. Вони відносяться до різних періодів дослідження або до різних об'єктів та не систематизуються в єдину картину, а тому дозволяють отримати дуже уривчасту та еkleктичну статистичну картину масштабів та результатів проникнення розумних технологій

у підприємницьку діяльність та у життя сучасного суспільства.

Узагальнюючи вищесказане визначимо, що проблеми розвитку SMART-технології в Україні мають комплексний характер, починаючи від нормативно-правових документів та закінчуючи збиранням достовірної інформації і його аналізу.

Розвиток SMART-технологій сприяв формуванню нових принципів SMART-парадигми у цифровій економіці різні автори [12...14] розвивають «розумна організація», «розумна компанія», «розумна фабрика», табл. 2.

Проведенні дослідження тлумачень у табл. 2 дають змогу відзначити, що з урахуванням постійно зростаючих вимог до продукції (послуг) з використанням ІКТ, якості продукції (послуг), зменшення ресурсів на підприємствах найбільшим перспективним принципом реалізації SMART-парадигми є розумна фабрика. Підґрунтям для таких висновків є факт того, що «розумна фабрика» відображає гнучкість модульно-структурованого інтелектуального виробництва із використанням систем моніторингу бізнес-процесів виробництва.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Інтеграція та розвиток SMART-парадигми в сучасних умовах обумовлено заміною індустріальної економіки на цифрову економіку із посилюючим впливом цифрових технологій на бізнес-процеси підприємств та виробництво продукції.

Узагальнюючи вищесказане зауважимо, що подальші наукові дослідження пов'язані з дослідженням інструментів розвитку цифрової економіки та формування елементів її управління й оцінювання.

Таблиця 2

Сучасні принципи SMART-парадигми

Назва	Зміст
Розумна компанія	цифрова компанія, де в «цифру» переводяться процеси, що не потребують людини, і базуються на неформальній логіці. Оцифровка процесів позбавляє працівників від рутини і всі співробітники компанії займаються творчою діяльністю, а роль людської діяльності в компанії не знижується, а навпаки зростає [12].
Розумна організація	керується знаннями, використовує Інтернет, динамічно адаптується до нових організаційних форм і практик, навчається, гнучка у можливості створювати та використовувати можливості, які пропонує нова економіка та об'єднується в трьох вимірах: мережа знань, ІТ мережа та організаційна мережа [13].
Розумна фабрика	це модульно-структурована інтелектуальна фабрика із використанням кіберфізичних систем моніторингу фізичних процесів та створення віртуальної копії фізичного світу для прийняття децентралізованих рішень. Це інноваційне гнучке промислове виробництво, основними ознаками якого є: модульність (на протипагу теперішньому єдиному неподільному виробництву); розподіленість або децентралізована самоорганізація (на протипагу сьогоденній жорсткій ієрархічній структурі виробництва); бездротова система комунікації між усім, що задіяне та використовується у виробництві (сировина, деталі, обладнання, устаткування тощо), в тому числі й працівниками [14].

Література

1. “SMART” парадигма як основа визначення: розумна організація, розумна компанія, розумна фабрика. URL: <https://aei.org.ua/smart-paradigma-yak-osnova-viznachennya-ro/> (дата звернення: 04.04.2022).
2. Smart factory market — growth, trends, covid-19 impact, and forecasts (2021–2026). URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/smart-factory-market> (Last accessed: 04.04.2022).
3. Інформаційні матеріали щодо стану інноваційної діяльності. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=69b9a9bf-5fbc-4035-8c0f-ac26b853c0eb&title=InformatiiniMaterialiSchodoStanuInnovatsiinoiDiialnosti> (дата звернення: 04.04.2022).
4. Doran G. T. There’s a S.M.A.R.T. way to write management’s goals and objectives. *Management Review*. AMA FORUM. 1981. № 70(11). P. 35–36.
5. Erastos Filos Smart Organization in the digital age. European Commission. URL: https://www.academia.edu/2630972/Smart_ (Last accessed: 04.04.2022).
6. Copyright. all rights reserved. URL: <http://www.smartid.it/en/smart-paradigm> (Last accessed: 04.04.2022).
7. The origins of ubiquitous computing research at PARC in the late 1980s” (PDF). 1999. URL: <http://www.cs.cmu.edu/~jasonh/courses/ubicomp-sp2007/papers/03-weiser-origins.pdf>. (Last accessed: 04.04.2022).
8. Smart city. Wikimedia Foundation. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Smart_city (Last accessed: 04.04.2022).
9. Idg communications, inc. URL: <https://www.computerworld.com/article/2986403/internet-of-things/just-what-is-a-smart-city.html> (Last accessed: 04.04.2022).
10. Smart Homes: A New Marketing Paradigm. Clickz. URL: <https://www.clickz.com/smart-homes-a-new-marketing-paradigm/31226> (Last accessed: 04.04.2022).
11. Кुरильчук М. Майбутнє вже настало: що таке смарт-технології та для чого вони потрібні. URL: <https://weekend.today/kolonki/sho-take-smart-tehnologii-ta-dlja-chogo-voni-potribni.htm> (дата звернення: 04.04.2022).
12. Смирнов Н. Цифровая трансформация: бизнес с разрушенными границами. URL: <https://www.osp.ru/news/articles/2015/37/13047163/> (дата звернення: 04.04.2022).
13. Filos E. Banahan Will the Organisation Disappear? The Challenges of the New Economy and Future Perspectives, in: Camarinha-Matos, Afsarmanesh, Rabelo (eds): *E-Business & Virtual Enterprises*, Dordrecht: Kluwer. 2000. P. 3–20.
14. Скіцько В. І. Індустрія 4.0 як промислове виробництво майбутнього. *Економічна наука*. 2016. № 5. С. 33–40.

References

1. “SMART” paradyghma jak osnova vyznachennja: rozumna orghanizacija, rozumna kompanija, rozumna fabryka [“SMART” paradigm as a basis for definition: smart organization, smart company, smart factory]. URL: <https://aei.org.ua/smart-paradigma-yak-osnova-viznachennya-ro/> (accessed: 04.04.2022).
2. Smart factory market — growth, trends, covid-19 impact, and forecasts (2021–2026). URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/smart-factory-market> (accessed: 04.04.2022).
3. Informacijni materialy shhodo stanu innovacijnoji dijaljnosti [Information materials on the state of innovation]. Ministerstvo ekonomiky Ukrajiny. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=69b9a9bf-5fbc-4035-8c0f-ac26b853c0eb&title=InformatiiniMaterialiSchodoStanuInnovatsiinoiDiialnosti> (accessed: 04.04.2022).
4. Doran G. T. There’s a S.M.A.R.T. way to write management’s goals and objectives. *Management Review*. AMA FORUM. 1981. № 70(11). P. 35–36.
5. Erastos Filos Smart Organization in the digital age. European Commission. URL: https://www.academia.edu/2630972/Smart_ (accessed: 04.04.2022).
6. Copyright. all rights reserved. URL: <http://www.smartid.it/en/smart-paradigm> (accessed: 04.04.2022).
7. The origins of ubiquitous computing research at PARC in the late 1980s” (PDF). 1999. URL: <http://www.cs.cmu.edu/~jasonh/courses/ubicomp-sp2007/papers/03-weiser-origins.pdf>. (accessed: 04.04.2022).
8. Smart city. Wikimedia Foundation. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Smart_city (accessed: 04.04.2022).
9. Idg communications, inc. URL: <https://www.computerworld.com/article/2986403/internet-of-things/just-what-is-a-smart-city.html> (accessed: 04.04.2022).
10. Smart Homes: A New Marketing Paradigm. Clickz. URL: <https://www.clickz.com/smart-homes-a-new-marketing-paradigm/31226> (accessed: 04.04.2022).
11. Kuryljchuk M. Majbutnje vzhe nastalo: shho take smart-tehnologhiji ta dlja chogho vony potribni [The future has already come: what are smart technologies and why they are needed]. URL: <https://weekend.today/kolonki/sho-take-smart-tehnologii-ta-dlja-chogo-voni-potribni.htm> (accessed: 04.04.2022).

12. Smyrnov N. Cyfrovaja transformacija: byznes s razrushennymy ghranycamy [Digital transformation: business with broken borders]. URL: <https://www.osp.ru/news/articles/2015/37/13047163/> (accessed: 04.04.2022).

13. Filos E. Banahan Will the Organisation Disappear? The Challenges of the New Economy and Future Perspectives, in: Camarinha-Matos, Afsarmanesh, Rabelo (eds): E-Business & Virtual Enterprises, Dordrecht: Kluwer. 2000. P. 3–20.

14. Skicjko V. I. Industrija 4.0 jak promyslove vyrobnyctvo majbutnjogho [Industry 4.0 as the industrial production of the future]. Ekonomichna nauka [Economics]. 2016. № 5. S. 33–40.

Kozhukhivska Raisa

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business
Uman National University of Horticulture
ORCID: 0000-0003-4066-4170*

Sakovska Olena

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business
Uman National University of Horticulture
ORCID: 0000-0003-2676-6170*

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-3-7936

ELABORATION OF ANTI-CRISIS MEASURES TO SAFETY OF TOURIST BUSINESS DEVELOPMENT ON THE BASIS OF STATISTICAL INDICATORS

Summary. The article considers the main components and methods of forming the principles of anti-crisis management efficiency in tourism. The analysis of indices of the anti-crisis management system is carried out in tourism. The key aspects of the anti-crisis management model are investigated in tourism. Taking into account the need for the anti-crisis management compliance with the established scientific principles, we propose a methodology for assessing the efficiency of an tourist enterprise anti-crisis management based on the definition of a summarizing indicator of the efficiency of anti-crisis management in the context of analytical and expert assessment.

The methodology consists of several stages and allows to monitor the efficiency of management in dynamics, to identify weak links in the system of anti-crisis management in order to correct the management mechanism. As a result, it should be noted that the formation of the principles of anti-crisis management efficiency should be based on the use of the method of summarizing indicator of the efficiency, taking into account the analytical and expert indicators. The proposed methodology for assessing the anti-crisis management efficiency of the tourist enterprise will make it possible to assess the ability to stable functioning or development, depending on the efficient use of available resources.

Applying the methodology described in this article will enable managers of the tourist enterprises to take effective anti-crisis solutions for enterprise development based on information on the management efficiency decline in accordance with the indicators of the anti-crisis management efficiency, which gives the opportunity to identify and implement the hidden reserves of anti-crisis management; as well as to determine the existing tools of anti-crisis management, the functioning and development of the tourism enterprise.

Key words: tourism, business, anti-crisis measures, statistics, indicators, efficiency.

Statement of the problem. The system of anti-crisis management in tourism is based on a set of knowledge and practical experience of the leader, which are aimed at optimizing the mechanisms of the economic system regulation, the discovery of hidden resources, development of potential at the complex stage of the tourism enterprise activity.

The problem of forming a system of anti-crisis management and assessing its efficiency is complex, and requires serious methodological work. During

the systemic transformation of Ukraine into the world economic space, the mentioned problem became practically a key issue, which determines the functioning of enterprises in the prevailing economic conditions. In this regard, the study of the features of anti-crisis management and the development of a methodology for assessing the efficiency of the anti-crisis management system becomes acutely updated and requires an innovative search for solution of complex economic decisions.

Analysis of recent researches and publications. The theoretical, methodological and practical aspects of anti-crisis management and enterprise management in unstable economic conditions are described in the works of Ukrainian and foreign scientists. Anti-crisis management is one of the areas of enterprise management, that is, according to the concept of Mescon M. H., Albert M. and Khedouri F. “...the process of planning, organization, motivation and control necessary to formulate and achieve the goals of the organization” [1, p. 74]. Tkachenko A. M. and Telin S. V. argue that it is the “survival, that is, the possibility to exist for as long as possible, is the most important task of most organizations, and therefore, anti-crisis management is undoubtedly part of the management of the enterprise as a whole” [2, p. 122–124]. However, some Ukrainian researchers, in particular: Vasilenko V. O. [3, p. 504], Ligonenko L. O. [4, p. 824], Makarenko I. O. [5, p. 104–109], Shapurova A. A. [6, p. 147–154] suggest that any management organization should be anti-crisis, that is built on the consideration of the risk and danger of crisis situations. “The ignoring of this postulate causes significant negative consequences, and the use of anti-crisis methods contributes to the smooth performing of crisis phenomena” — Pikus R., Prykaziuk N. and Balytska M. [7, p. 219–228]. “The peculiarity of anti-crisis management is not only its direction but also structural and logical construction, special tools, a separate subject of conduct, which as a whole allows to consider the anti-crisis management as a separate direction of management activity” — Malakhova Yu. V. and Malakhov A. E. [8, p. 233–242].

In our opinion, the anti-crisis management efficiency should be understood as a set of characteristics of the entity that directly affects the creation of favorable conditions for achieving high results with lower costs at a certain time.

The analysis of the concepts presented in the scientific literature made it possible to comprehensively assess the problem of anti-crisis management and conclude that the issues of assessing the anti-crisis management efficiency are the least developed theoretical issues, and therefore require a thorough research in this direction.

The purpose of article is to formulate methodological principles for assessing the efficiency of anti-crisis management of the tourism enterprise during the period of systemic transformation of the economy. In view of the above the **tasks of the research** are to develop the principles of anti-crisis management of the tourism enterprise, to analyze

the indicators of the system of anti-crisis management of the tourism enterprise and to build an effective form of anti-crisis management.

Results and discussion. At each stage of the enterprise activity there are threats of various kinds of crisis phenomena. The crises can be caused not only by management personnel as a result of an error or wrongly chosen strategy, but also determined by the objective factors, such as fluctuations in market conditions, innovation policy drawbacks, outdated production technology, external causes and other economic factors.

The main task of anti-crisis management is to develop the least risky management decisions, on the basis of which the goals and results will be achieved with a minimum amount of auxiliary resources and with minimal negative consequences. The management efficiency should be characterized by the achievement of management objectives, but there are specific efficiency indicators that depend on: the manager skills; methods of risky solutions development; scientific analysis of the situation, forecasting the trends of the current situation; corporate identity, efficiency and management flexibility; the quality of anti-crisis programs; systems for crisis situations monitoring.

Figure 1 shows the model of anti-crisis management, based on the key indicators and principles of anti-crisis management.

As a result of focusing on this model and use by the managers of proposed efficiency indicators of anti-crisis management, the company will be able to avoid the crisis situation, or minimize its negative consequences. Taking into account the need for the anti-crisis management compliance with the established scientific principles, we propose a methodology for assessing the efficiency of an enterprise anti-crisis management based on the definition of a summarizing indicator of the efficiency of anti-crisis management in the context of analytical and expert assessment. In our opinion, in the assessment of anti-crisis management not only the effective indicators of the economic activity of the managed system as a whole, achieved by the enterprise during the period of the introduction of anti-crisis management should be taken into account, but also the indicators of:

- management activity efficiency;
- functioning of the anti-crisis management system;
- indicators of sustainability and adaptability;
- organizational structure rationality;
- manageability;
- social efficiency;

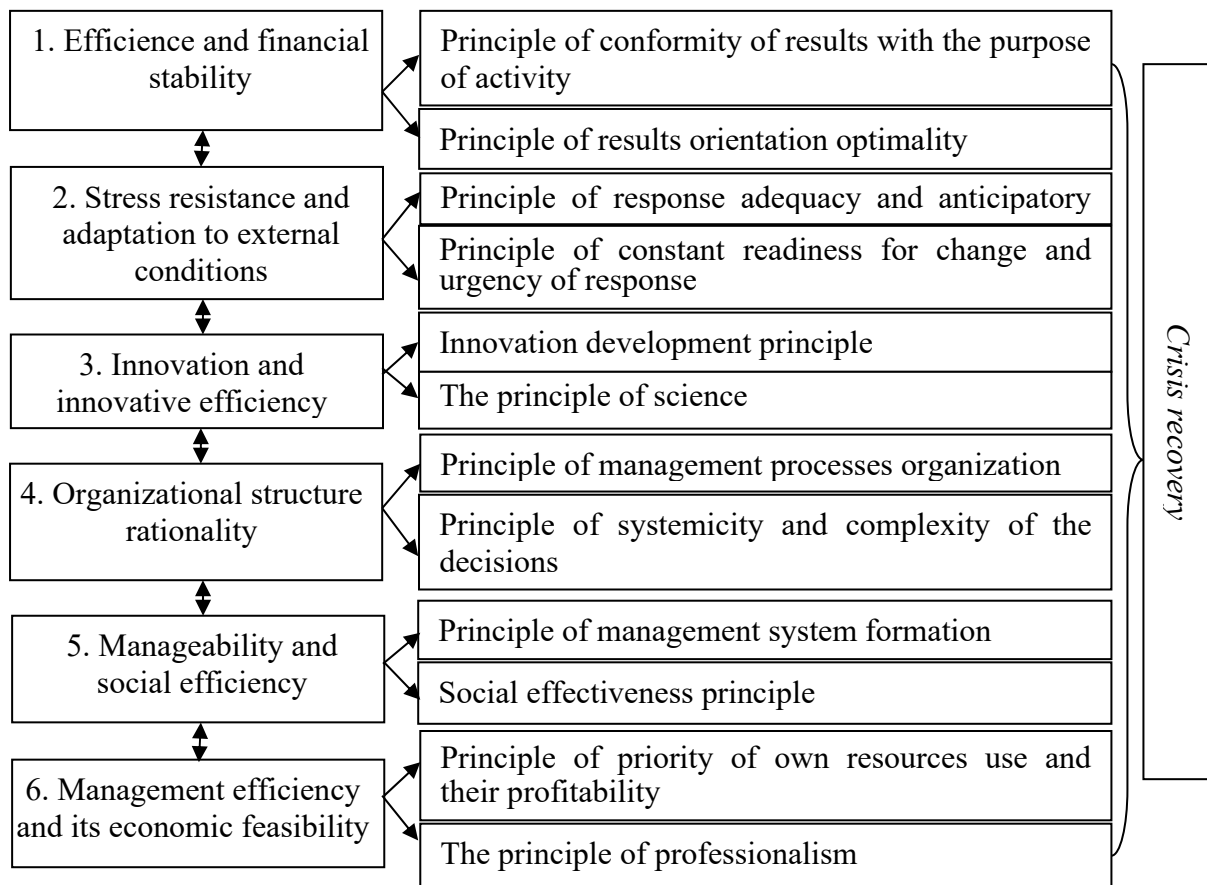

Fig. 1. Conceptual model of anti-crisis management of the tourism enterprise

Source: developed by the authors on the basis of the conducted research

- management efficiency and its economic feasibility;
- innovation and innovative efficiency.

The proposed methodology allows to conduct an analytical and expert assessment of the anti-crisis management efficiency based on the summarizing indicator definition, to monitor the management efficiency in the dynamics, to identify weak links in the system of anti-crisis management in order to correct the management mechanism.

The method of assessing the efficiency of anti-crisis management consists of 3 stages.

Stage 1 – Information data collection and assessment: the frequency of anti-crisis management effectiveness assessment is determined; a dedicated working group is created; other resources for necessary for the assessment are determined; the necessary information is collected (in the internal and external environment); the sufficiency and reliability of the received information are estimated; a preliminary conclusion about the state of the enterprise is made. Since the enterprise in the system of anti-crisis management is simultaneously the subject and object of anti-crisis actions, the stage of collection and evaluation of information data is

important in terms of identifying and analyzing the crisis conditions that depend on the external and internal environment.

Stage 2 – financial and innovation – is related to the analysis of the anti-crisis management enterprise efficiency. At this stage the weight of quantitative and qualitative indicators (Table 1), combined by means of six efficiency criteria (1–6), is determined.

Each indicator from Table 1 has a weighting coefficient, based on its significance, while for each of the six groups of criteria, the maximum value is considered to be 1. In carrying out the assessment, the points are assigned based on the criterion values of the indicators, their changes and expert assessments. Thus, a final assessment of the efficiency of each group of criteria can be calculated as well as the final assessment of the anti-crisis management efficiency (which maximum value reaches six points).

Stage 3 – calculation and comparative – completes the process of assessing the anti-crisis management efficiency of agrarian enterprises, its purpose is to summarize the results of analysis, provide an objective assessment of the enterprise, the devel-

Table 1

Indicators for assessing the anti-crisis management efficiency

Criteria for efficiency assessment	Efficiency indicators	Interim efficiency Indicators
1. Economic efficiency	The level of income and business efficiency on the basis of the profitability calculation of the enterprise; balance liquidity; financial solvency; financial stability; business activity of the enterprise and capital return; market activity and attractiveness; assessment of the bankruptcy probability	Indicator of the financial and economic activity efficiency of the management system of enterprise
2. Adaptability	Financial sustainability and stability of the enterprise in time; the reaction rate of the management to environmental changes; the speed of decision-making on eliminating the problems	
3. Innovative efficiency	Quality of products and services; periodicity of innovation introduction; Research, Development and Engineering expenses; innovative efficiency	
4. Organizational rationalization of labor	Working conditions; lack of staff turnover; team climate; trade union work; adherence to manageability	
5. Social efficiency	Average salary; the amount of social payments; labor productivity; the lead coefficient of the growth rate of labor productivity in relation to the growth rate of wages	
6. Management efficiency	Competence and professionalism of management personnel; availability of regulations of enterprise activities, documents, standards; management costs	
Anti-crisis management efficiency indicator	Summary indicator of the anti-crisis management efficiency	

Source: developed by the authors on the basis of the conducted research

opment of offers and recommendations for improving the enterprise efficiency and correction of the anti-crisis management mechanism. To summarize the assessment results, it is necessary to follow the algorithm (Fig. 2).

Step 1. Point decision (K_n) for each efficiency indicator by expertise, taking into account the comparison of the value of each indicator in the current period with the previous period and with the criterion value.

Step 2. Calculation of some efficiency indicators. Separate efficiency indicators of the anti-crisis enterprise management SEI_n within the efficiency criteria (six groups of criteria) characterize the share of each indicator in the general efficiency of the enterprise.

The calculation of some efficiency indicators is based on the weighting factors (W_n), assigned as the indicators within each group (the sum of weighting coefficients within the group is equal to 1), and the values of these indicators in points (W_n), assigned by expertise, using the formula:

$$SEI_n = K_n * (W_n), \quad (1)$$

where: K_n — efficiency indicator; W_n — points assigned to the n -th indicator by expertise.

Step 3. Calculation of the total score for each of the six groups of efficiency criteria. The sum of SEI_n efficiency indicators under the efficiency cri-

teria group makes the total score for the n -th group of efficiency criteria (ECG_n):

$$ECG_n = \sum SEI_n * T = 1, \quad (2)$$

where: T — number of efficiency indicators within the n -th group of efficiency criteria.

The ECG_n indicator shows the degree of management in the specific group of efficiency criteria. To assess the efficiency under the group of efficiency criteria you can use the rating scale (Table 2).

Table 2

Classification groups for assessing the level of efficiency of the n -th group of indicators

Final score for n -th group of efficiency criteria (ECG_n)	Characteristics of management efficiency for the n -th group of criteria
0–0,6	Highly Ineffective
0,6–0,7	Somewhat Ineffective
0,7–0,8	Somewhat Effective
0,9–1,0	Highly Effective

Source: developed by the authors on the basis of the conducted research

Step 4. Criteria assessment within each group. The threshold value for each group of efficiency criteria in the calculation of the final assessment of the anti-crisis management efficiency is not calculated, since all the six groups of criteria used, are

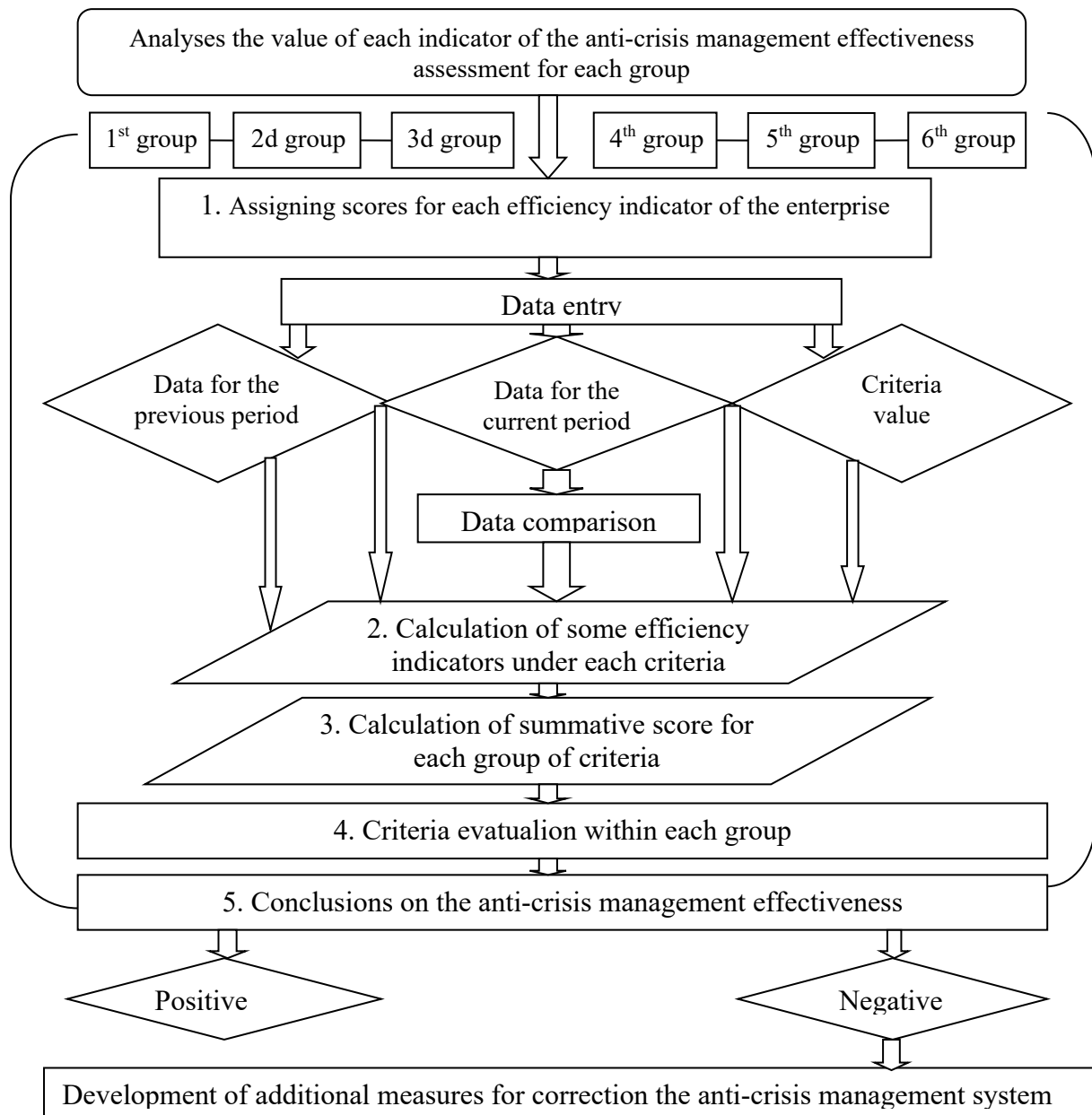

Fig. 2. Block-diagram of the algorithm for assessing the efficiency of anti-crisis management of the tourism enterprise

Source: developed by the authors on the basis of the conducted research

equally important during the assessment and have different meanings. However, the criteria include a different number of indicators, so it is necessary to evaluate the criteria within each group.

In view of the above, we consider that the final assessment of the anti-crisis management efficiency (FAE) should be calculated by the formula:

$$FAE = \sum TS_i * n_i = 1, \quad (3)$$

where: TS_i — total score for the i -th group of the efficiency criteria; n_i — number of groups of the efficiency criteria.

In order to assess the efficiency of the anti-crisis management of the tourism enterprise the assess-

ment scale with several classification groups that characterize the degree of efficiency of the indicated mechanism was developed (Table 3).

Establishment the criterion boundaries for assessing the efficiency level of the anti-crisis management is a process similar to the establishment of limits for each group of the efficiency criteria.

Step 5. After conducting calculations of the final score assessment of the anti-crisis management efficiency (FAE), the conclusions on the efficiency of anti-crisis management enterprise were formulated. If there is a need to improve the system of anti-crisis management specially created by the group,

Table 3

Classification estimates of the level of efficiency of an tourism enterprise anti-crisis management based on scores received from the analysis of six groups of the efficiency criteria

The final assessment of the anti-crisis management efficiency (FAE)	Characteristics of the anti-crisis management efficiency
0–3,0	Highly Ineffective
3,5–4,0	Somewhat Ineffective
4,5–5,0	Somewhat Effective
5,5–6,0	Highly Effective

Source: determined by the authors on the basis of the conducted research

together with the company management, the additional measures to correct this process have been developed.

The effect from the introduction of elements of anti-crisis management should be manifested in advance, in the process and after the acute crisis stage. This aspect emphasizes the need to implement various measures and tools for anti-crisis management at each stage of the crisis process.

The methodology for assessing the anti-crisis management efficiency proposed by us, gives the opportunity to assess the company ability to operate or develop at the stages of the crisis process, depending on the effective use of internal resources, which makes it possible to identify and implement the hidden reserves of anti-crisis management of the tourism enterprise.

Conclusions. In our opinion, formation of the anti-crisis management efficiency principles should be based on the use of a method of summarizing ef-

iciency indicator, taking into account the analytical and expert indicators.

The methodology consists of several stages and allows monitoring the management efficiency in dynamics, identifying weak links in the system of anti-crisis management in order to correct the management mechanism.

The application of the proposed methodology will enable the company management to take effective anti-crisis solutions based on the information on the management efficiency decline in each of the criteria, which makes it possible to identify and realize the hidden reserves of anti-crisis management; as well as to determine the existing tools of anti-crisis management of the company activity and development.

In our opinion, the prospects for further research should be aimed at the formation of an innovative mechanism for improving of the tourism enterprise activity in the context of the economy transformation.

Literature

1. Mescon M. H., Albert M., Khedouri F. Osnovy menedzhmenta. Moscow: Wyliams, 2016. 800 p.
2. Tkachenko A. M., Telin S. V. Antykryzove upravlinnia yak odne z napriamiv pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstva. Ekonomichniy visnyk Donbasu. 2012. № 3(21). P. 122–124.
3. Vasilenko V. O. Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom. Kyiv: TsUL, 2003. 504 p.
4. Ligonenko L. O. Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom. Kyiv: KNTEU, 2005. 824 p.
5. Makarenko I. O. Alhorytm antykryzovoho upravlinnia pidpriemstvom. Aktualni problemy ekonomiky. 2005. № 3(45). P. 104–109.
6. Shapurova A. A. Polityka antykryzovoho upravlinnia pry zahrozi bankrutstva. Aktualni problemy ekonomiky. 2008. № 8(86). P. 147–154.
7. Pikus R., Prykaziuk N., Balytska M. Financial sustainability management of the insurance company: case of Ukraine. Investment Management and Financial Innovations. 2018. 15(4). P. 219–228.
8. Malakhova Yu. V., Malakhov A. E. Sistema antikrizisnogo upravleniya v selskohozyaystvennyih organizatsiyah. Prodovolstvennaya politika i bezopasnost. 2016. № 3(4). P. 233–242.

Красностанова Наталія Едуардівна
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, фінансів і бізнес-технологій
Національний університет «Одеська політехніка»*

Красностанова Наталия Эдуардовна
*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента, финансов и бизнес-технологий
Национальный университет «Одесская политехника»*

Krasnostanova Nataliia
*PhD in Economic Sciences, Associate Professor
Odesa Polytechnic National University
ORCID: 0000-0003-2151-3633*

Майданюк Сергій Ігорович
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, фінансів і бізнес-технологій
Національний університет «Одеська політехніка»*

Майданюк Сергей Игоревич
*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента, финансов и бизнес-технологий
Национальный университет «Одесская политехника»*

Maidaniuk Serhii
*PhD in Economic Sciences, Associate Professor
Odesa Polytechnic National University
ORCID: 0000-0003-1993-5837*

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-3-7937

РЕІНЖІНІРИНГ ФІНАНСОВИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ

РЕИНЖИНИРИНГ ФИНАНСОВЫХ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ КАК ИНСТРУМЕНТ ОПТИМИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ

REENGINEERING OF FINANCIAL BUSINESS PROCESSES AS A TOOL FOR OPTIMIZING THE ACTIVITIES OF ORGANIZATIONS

Анотація. Метою роботи є формування концептуальних складових реінжинірингу фінансових бізнес-процесів в організації.

Аналізуючи, систематизуючи та узагальнюючи наукові праці багатьох учених, слід зазначити, що для успішного управління фінансовими потоками та їх вузлами необхідно вдосконалити або створити ефективні методи та інструменти в організації. Так, одним з методів управління фінансовими потоками є управління на базі реінжинірингу фінансових бізнес-процесів.

Обґрунтовано, що фінансові бізнес-процеси – це сукупність однієї чи кількох пов'язаних між собою фінансових процедур або операцій (функцій), які спільно реалізують фінансове бізнес-завдання організації у межах її організаційної структури, що описує функціональні ролі та відносини.

У роботі визначено та систематизовано основні фінансові бізнес-процеси.

Обґрунтовано, що реінжиніринг фінансових бізнес-процесів охоплює всі аспекти фінансової складової діяльності, з урахуванням цілей організації та відповідно до чутливості ринку, і рекомендовано процес його впровадження в організації, де на кожному етапі керівник підрозділу організації приймає рішення щодо реалізації наступного етапу.

Сформульовано критерії (тривалість процесу; повнота, своєчасність отримання та достовірність інформації; трудомісткість процесу) переваги (прозорість, відповідальність, ефективність) та помилки реінжинірингу фінансових бізнес-процесів.

У роботі обґрунтовано, що при проведенні реінжинірингу фінансових бізнес-процесів ефективно використовувати CALS-технології, які передбачають організацію єдиного інформаційного простору та об'єднують автоматизовані системи, призначені ефективно вирішувати завдання інженерної діяльності й планувати, управляти виробництвом і ресурсами організації.

Визначено характерні властивості CALS-технології та зазначено, що використання CALS-технологій дозволяє організації удосконалити процеси під час бізнес-процесу або життєвого циклу продукції, знизити терміни здійснення бізнес-процесу та скоротити вартість здійснення бізнес-процесу.

Ключові слова: бізнес-процес, організація, реінжиніринг фінансових бізнес-процесів, фінансовий бізнес-процес, CALS-технології.

Аннотация. Целью работы является формирование концептуальных составляющих реинжиниринга финансовых бизнес-процессов в организации.

Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, следует отметить, что для успешного управления финансовыми потоками и их узлами необходимо усовершенствовать или создать эффективные методы и инструменты в организации. Одним из методов управления финансовыми потоками является управление на базе реинжиниринга финансовых бизнес-процессов.

Обосновано, что финансовые бизнес-процессы – это совокупность одной или нескольких связанных между собой финансовых процедур / операций (функций), совместно реализующих финансовую бизнес-задачу организации в рамках ее организационной структуры, описывающей функциональные роли и отношения.

В работе определены и систематизированы основные финансовые бизнес-процессы.

Обосновано, что реинжиниринг финансовых бизнес-процессов охватывает все аспекты финансовой деятельности, с учетом целей организации и в соответствии с чувствительностью рынка, а так же рекомендован процесс его внедрения в организации, где на каждом этапе руководитель подразделения организации принимает решение по реализации следующего этапа.

Сформулированы критерии (длительность процесса; полнота, своевременность получения и достоверность информации; трудоемкость процесса) преимущества (прозрачность, ответственность, эффективность) и ошибки реинжиниринга финансовых бизнес-процессов. В работе обосновано, что при проведении реинжиниринга финансовых бизнес-процессов эффективно использовать CALS-технологии, предусматривающие организацию единого информационного пространства и объединяющие автоматизированные системы, предназначенные эффективно решать задачи инженерной деятельности и планировать, управлять производством и ресурсами организации.

Определены характерные свойства CALS-технологии и указано, что использование CALS-технологий позволяет организации усовершенствовать процессы во время бизнес-процесса или цикла продукции, снизить сроки осуществления бизнес-процесса и сократить стоимость осуществления бизнес-процесса.

Ключевые слова: бизнес-процесс, организация, реинжиниринг финансовых бизнес-процессов, финансовый бизнес-процесс, CALS-технологии.

Summary. The aim of the work is to form the conceptual components of the reengineering of financial business processes in an organization.

Analyzing, systematizing and summarizing the scientific works of many scientists, it should be noted that in order to successfully manage financial flows and their nodes, it is necessary to improve or create effective methods and tools in the organization. One of the methods for managing financial flows is management based on the reengineering of financial business processes.

It has been substantiated that financial business processes are a set of one or more interconnected financial procedures / operations (functions) that jointly implement the financial business task of an organization within its organizational structure that describes functional roles and relationships.

The paper defines and systematizes the main financial business processes.

It is substantiated that the reengineering of financial business processes covers all aspects of financial activity, taking into account the goals of the organization and in accordance with the sensitivity of the market, and the process of its implementation in the organization is also recommended, where at each stage the head of the organization's division decides on the implementation of the next stage.

Criteria are formulated (duration of the process; completeness, timeliness of obtaining and reliability of information; laboriousness of the process), advantages (transparency, responsibility, efficiency) and errors of reengineering of financial business processes. The paper substantiates that when reengineering financial business processes, it is effective to use CALS technologies that provide for the organization of a single information space and integrate automated systems designed to effectively solve engineering tasks and plan and manage production and organization resources.

The characteristic properties of the CALS technology are determined and it is indicated that the use of CALS technologies allows the organization to improve processes during the business process or product cycle, reduce the timing of the business process and reduce the cost of the business process.

Key words: *business process, organization, financial business process reengineering, financial business process, CALS technologies.*

Постановка проблеми. Забезпечення діяльності організації коштами є пріоритетним завданням будь-якої організації. Більшість організацій в обмежених умовах потребують вільних коштів для здійснення операційної й фінансової діяльності та інвестиційних процесів. Недосконалість фінансових методик та інструментів, що використовуються в організаціях, операційні касові розриви, відсутність фінансового потоку є одними з причин виникнення нестачі коштів.

Для успішного управління фінансовими потоками та їх вузлами необхідно вдосконалити або створити ефективні методи та інструменти в організації. У світовій практиці розроблено цілу низку методів, інструментів та механізмів планування, організації та контролю за рухом фінансових потоків [1]. Проте, в основному використовують найбільш освоєні та перевірені технології та рідко розглядають можливість використання нових інструментів в апараті управління. За такого підходу знижується інноваційний і технологічний потенціал організації, виникають втрачені доходи, пов'язані з недостатньою ефективністю управлінського та організаційного процесу. Відповідно постає питання щодо методів управління фінансовими потоками на базі реінжинірингу фінансових бізнес-процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реінжинірингу бізнес-процесів досліджували такі вчені-економісти як Л. Водянка, С. Грибан, О. Гончарова, І. Іпполітова, В. Кифяк, О. Лакуста, Х. Лосева, С. Матвій, Ю. Мирошниченко, Є. Найда, О. Продіус, А. Філіпова, Н. Чурай, А. Шолойко [1...9] та ін. Проте, постійні зміни бізнес-процесів в організації потребують формування концептуальних складових реінжинірингу фінансових бізнес-процесів, що обґрунтовує подальші теоретичні дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета роботи полягає у формуванні концептуальних складових реінжинірингу фінансових бізнес-процесів в організації.

Виклад основного матеріалу. Природно, що на практиці фінансові бізнес-процеси (ФБП) у більшості організацій є допоміжними або обслуговуваними у таких функціях продажу, виробництва, логістики й постачання [2; 3]. Водночас ФБП допомагають керівництву організації генерувати прибуток, раціонально використовувати оборотні та основні засоби організації, тобто полегшити процес обігу та отримання коштів в організації. Зазначимо, що це наперед обумовлена цілями організації послідовність взаємозалежних дій, де «входи і «виходи» є події. Сутність даного процесу полягає в оцінці впливу на прибуток тих чи інших управлінських рішень, забезпеченні оптимального обсягу фінансування операційної діяльності за прийнятною вартістю, контролем величини витрат та оборотних коштів, моніторингу показників досягнення стратегічних цілей.

ФБП — сукупність однієї чи кількох пов'язаних між собою фінансових процедур чи операцій (функцій), які спільно реалізують фінансове бізнес-завдання організації у межах її організаційної структури, що описує функціональні ролі та відносини. Для реалізації фінансового бізнес-завдання організації має бути налагоджено кілька основних процесів [2...3; 9]:

- довгострокове планування грошового потоку та прибутку організації;
- поточне фінансове планування та управління оборотними коштами;
- оперативне управління грошовими потоками;
- управлінський оперативний облік;
- калькулювання собівартості, управління витратами, контролінг;
- забезпечення фінансування операційної діяльності, інвестиційних проектів, робота з кредиторами та інвесторами;
- аналіз господарської діяльності організації.

Даний набір основних ФБП, включають велику кількість підпроцесів та операцій, які закріплені за окремими структурними фінансовими під-

розділами або службами. Таким чином, можна окреслити основні ФБП, які формують єдиний ланцюжок взаємодії та потребують постійного узгодження. рис. 1.

Перелік ФБП (рис. 1) у сукупності формує систему фінансового управління, який на практиці реалізується не в повному обсязі через складність реалізації даних бізнес-процесів. Так, процеси планування, обліку та аналізу витрат, управління оборотними коштами вимагають залучення всіх підрозділів організації, а це спричиняє складності організаційного характеру, проблеми особистого сприйняття системи фінансового управління керівниками підрозділів організації (топ-менеджментом). Внаслідок чого зазначені процеси найчастіше впроваджені несистематичні, фрагментарно, узгодженість між планом грошових потоків та плановим прибутком відсутня, водночас важко оцінити у режимі реального часу, у яких напрямках діяльності та збутових підрозділах формується прибуток. Крім того, не в повному обсязі є можливість оперативно контролювати оборотні кошти.

Однак слід зазначити, що спостерігається покращення процесів в управлінні платежами, оскільки будь-який процес цієї галузі зав'язаний на надходження грошей на розрахунковий рахунок або у касу, або на їхню виплату. Каса та розрахунковий рахунок централізовано контролюються фінансовим підрозділом (службою), відповідно, організувати облік, аналіз та контроль грошових потоків легше, ніж управляти витратами та оборотними коштами у вигляді дебіторської заборгованості, запасів продукції, кредиторської заборгованості тощо.

Для успішного впровадження змін, що плануються в організації, потрібно чітко уявляти, що

кожна ділова одиниця потребує безперервного проектування, яка передбачає підхід до діяльності як до процесу. Таким чином, цілісне та системне моделювання та реорганізація фінансових потоків на основі інноваційних підходів, спрямовані на спрощення організаційної структури підприємства чи організації, перерозподіл та мінімізацію використання фінансових ресурсів, скорочення термінів реалізації потреб споживачів продукції, підвищення якості їх обслуговування є основною метою реінжинірингу фінансових бізнес-процесів (РФБП).

Слід зазначити, що РФБП охоплює всі аспекти фінансової складової діяльності, з урахуванням цілей організації та відповідно до чутливості ринку.

Специфіка цілей РФБП полягає в їхній мобільності та гнучкості по відношенню до організації, які можуть змінюватися в залежності від бізнес-середовища. В основному, при проведенні РФБП керівники підрозділів організації визначають такі цілі [7; 8]: зниження витрат на виконання певного бізнес-процесу, підвищення якості продукції, удосконалення взаємодії зі стейкхолдерами та створення нових можливостей у бізнес-середовищі. Слід зазначити, що ці цілі можуть бути досягнуті шляхом глибокого вивчення напрямку руху і складу фінансових потоків організації. Процес впровадження РФБП в організації відбувається в декілька етапів, рис. 2.

Кожен етап характеризується дослідженням фінансових потоків організації й учасників даного бізнес-процесу і на кожному етапі керівник підрозділу організації приймає рішення щодо реалізації наступного етапу.

Слід зазначити, як стверджують вчені, що цілі реінжинірингу бізнес-процесів схожі з цілями інших технологій удосконалення функціонування

Рис. 1. Основні фінансові бізнес-процеси в організації

Джерело: складено авторами на основі [2; 3]

підприємства (особливо за допомогою таких інструментів як TQM, Benchmarking): підвищення ефективності функціонування підприємства; забезпечення постійного задоволення бажань замовника, зокрема шляхом покращення якості продукції та послуг, з паралельним збільшенням прибутку та зменшенням витрат. Однак, цілі для РФБП також актуальні, але шляхи їх вдосконалення дещо відрізняються залежно від галузі застосування фінансів. Таким чином можна виокремити критерії РФБП:

1. Тривалість процесу. Наприклад, часто зустрічаються ситуації, коли поточне планування платежів проводиться до 25-го числа поточного місяця на наступний, а планування витрат і собівартості — до перших числа планового місяця, розрив у процесах призводить до неможливості визначення зв'язку між потребою у ресурсах та обсягами їх закупівель та платежів із них.

2. Повнота, своєчасність отримання та достовірність інформації. Визначається на підставі вимог керівників підрозділів організації. Так, виникає ситуація, коли, ми знаємо обсяг заробленого прибутку, але точно не знаємо, у яких напрямках бізнесу, за рахунок продажу яких продуктів та у яких регіонах його було отримано.

3. Трудомісткість процесу, яка безпосередньо впливає на його вартість. Іноді доводиться сти-

катися з ситуаціями, коли фінансова служба захоплюється «організацією у дрібницях», детально аналізуються дрібні статті витрат до окремих операцій. Навіть якщо вдасться щось скоротити, ефект буде незначним, а часу витрачено багато.

Слід зазначити, що можна виділити ще кілька критеріїв РФБП, однак вони повинні враховувати специфіку діяльності організації та бізнес-середовища. Коли комплекс критеріїв оптимізації ФБП вже сформовано, визначаються відсутні операції, аналізується склад документів, які доповнюються задля забезпечення повноти інформації, перевіряється відсутність дублювання операцій. У ряді випадків може здійснюватися централізація або децентралізація операцій, наприклад контролю або затвердження.

Усі зміни процесів обов'язково фіксуються відповідно до стандартів опису. Завжди має бути можливість подивитися, як процес був реалізований раніше, які зміни та коли були зроблені. На завершальному етапі зміни процесів вносяться до документів, що регламентують діяльність підрозділів та співробітників (такі, як облікова політика, положення про бюджетування, положення про фінансову службу, посадові інструкції працівників, які беруть участь у фінансових процесах). У ході операційної діяльності за «новими» процесам окремі операції

Рис. 2. Процес впровадження реінжинірингу фінансових бізнес-процесів в організації

Джерело: складено авторами на основі [6...8]

можуть коригуватися обов'язково виходячи з наведених критеріїв, і зміни також документуються.

Перевагами реалізації РФБП в організації є:

1. Прозорість. Чітко відображено потік фінансових процесів, який забезпечує документування змін та інформування всіх, хто бере участь в управлінні фінансовими процесами. Інформація автоматично передається поетапно учасникам потоку в залежності від ФБП і процеси, що «зависли», легко визначити та дають можливість своєчасно прийняти відповідні управлінські рішення.

2. Відповідальність. При РФБП кількість випадків шахрайства серед тих, хто надсилає документи через рішення для управління витратами, на 68% менше, ніж серед тих, хто надсилає їх вручну. Коли чітко визначаються принципи та повідомлено всім співробітникам, малоймовірно, що вони відхиляться від політики організації.

3. Ефективність. Загальна ефективність організації зростає, бо всі знають, який наступний крок. Завдання не зупиняються та не ідентифікуються одразу після зупинки. Співробітники не витрачають час на пошук внутрішньої інформації, оскільки знають, що робити.

За підсумками аналізу літературних джерел [5...7], можна сформулювати типові помилки керівництва організації при РФБП, які призводять до негативних результатів: неправильне розуміння можливостей РФБП; нереальні завдання та цілі, поставлені перед виконавцями проекту з РФБП; неправильний розподіл керівництвом підприємства фінансових коштів на реінжиніринг; неправильно визначено масштаб та глибина проекту; переоцінка або недооцінка проектувальниками інформаційних технологій; відсутність ефективних методик.

Всі ці помилки можна практично звести до нуля, використовуючи при проведенні РФБП, — CALS-технології, що передбачає організацію єдиного інформаційного простору, яка об'єднує автоматизовані системи, призначені ефективно вирішувати завдання інженерної діяльності та планувати, управляти виробництвом і ресурсами організації [10].

Сутність концепції CALS складають технології та методи надання інформації про продукт, процеси та середовище таким чином, щоб уможливити використання одного разу створеної інформації на наступних стадіях бізнес-процесу або життєвого циклу продукції.

Для CALS-технології характерні наступні властивості [11; 12]:

- вирішуються завдання інтеграції всіх процесів у ході життєвого циклу (на відміну від комп'ютерної автоматизації та інтеграції окремих процесів);
- рамки розв'язуваних завдань виходять за межі окремої організації;
- учасники інформаційної взаємодії можуть бути територіально віддалені один від одного і розташовуватися у різних містах та країнах;
- спільна інформація, яка використовується, дуже різноманітна: це маркетингові, конструкторсько-технологічні, виробничі дані, комерційна та юридична інформація тощо. Для забезпечення можливості її спільного використання способи і технології подання та коректної інтерпретації даних мають бути стандартизовані;
- основним середовищем передачі є мережа Інтернет.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підсумовуючи дане дослідження зазначимо, що використання CALS-технологій дозволяє організації удосконалити процеси під час бізнес-процесу або життєвого циклу продукції, знизити терміни здійснення бізнес-процесу та скоротити вартість здійснення бізнес-процесу.

Узагальнюючи вищесказане зауважимо, що подальші наукові дослідження пов'язані з визначенням процесу узгодження кожного етапу впровадження реінжинірингу фінансових бізнес-процесів в організації, а також з формуванням рекомендацій щодо оцінювання ефективності регламентованих фінансових бізнес-процесів за рахунок ключових факторів успіхів.

Література

1. Гончарова О. М. Реінжиніринг бізнес-процесів як спосіб підвищення ефективності управління. Ефективна економіка. 2012. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=943> (дата звернення: 21.03.2022).
2. Чухрай Н. І., Матвій С. І. Реінжиніринг бізнес-процесів у централізації управління промисловим підприємством. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2015. № 3. С. 172–181. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2015_3_172_181.pdf (дата звернення: 21.03.2022).

3. Іпполітова І. Я. Ефективність здійснення реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві. Економіка та управління підприємствами. 2016. Вип. 13. С. 264–270. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/54.pdf> (дата звернення: 21.03.2022).
4. Продіус О. І., Найда Є. Д. Реінжиніринг бізнес-процесів як сучасна концепція управління. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 19. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/89.pdf (дата звернення: 21.03.2022).
5. Грибан С. В. Оцінка ефективності реінжинірингу бізнес-процесів як інструмента антикризового управління. Агросвіт. 2015. № 2. С. 50–54. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2015/11.pdf (дата звернення: 21.03.2022).
6. Шолойко А. С. Роль реінжинірингу бізнес-процесів при формуванні фінансової безпеки страховика. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 21. С. 58–62. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2016/12.pdf (дата звернення: 21.03.2022).
7. Кифяк В. І., Лакуста О. О., Водянка Л. Д. Реінжиніринг як процес виходу підприємств з коронакризи. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 19–20. С. 88–95. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/19-20_2020/16.pdf (дата звернення: 21.03.2022).
8. Лосева Х. Г. Реінжиніринг бізнес планування як процес вдосконалення управління конкурентоспроможністю підприємства. Економіка та держава. 2012. № 2. С. 101–102. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2012/30.pdf (дата звернення: 21.03.2022).
9. Мирошниченко Ю. В., Філіпова А. І. Науково-понятійний апарат реінжинірингу бізнес-процесів підприємства. Бізнес Інформ. 2012. № 6. С. 203–206. URL: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-6_0-pages-203_206.pdf (дата звернення: 21.03.2022).
10. CALS. Wikipedia: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/CALS> (дата звернення: 21.03.2022).
11. CALS-технології. URL: https://studme.com.ua/1581102610906/menedzhment/cals_-tehnologii.htm (дата звернення: 21.03.2022).
12. Шрамко Н., Пічугіна М. Передумови використання CALS-технологій для підтримки проектів. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/201248> (дата звернення: 21.03.2022).

References

1. Ghoncharova O. M. (2012) Reinzhyrnyng biznes-procesiv yak sposib pidvyshhennja efektyvnosti upravlinnja [Reengineering of business processes as a way to improve management efficiency]. *Efektivna ekonomika [Efficient economy]*. № 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=943> (accessed: 21.03.2022).
2. Chukhraj N. I., Matvij S. I. (2015) Reinzhyrnyng biznes-procesiv u centralizaciji upravlinnja promyslovym pidpryemstvom [Reengineering of business processes in the centralization of industrial enterprise management]. *Marketyngh i menedzhment innovacij [Marketing and innovation management]*. № 3. pp. 172–181. Available at: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2015_3_172_181.pdf (accessed: 21.03.2022).
3. Ippolitova I. J. (2016) Efektyvnistj zdijsnennja reinzhyrnynghu biznes-procesiv na pidpryemstvi [Efficiency of business process reengineering at the enterprise]. *Ekonomika ta upravlinnja pidpryemstvamy [Economics and business management]*. Vol. 13. pp. 264–270. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/54.pdf> (accessed: 21.03.2022).
4. Prodius O. I., Najda J. D. (2018) Reinzhyrnyng biznes-procesiv yak suchasna koncepcija upravlinnja [Business process reengineering as a modern management concept]. *Ekonomika i suspilstvo [Economy and society]*. Vol. 19. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/89.pdf (accessed: 21.03.2022).
5. Ghryban S. V. (2015) Ocinka efektyvnosti reinzhyrnynghu biznes-procesiv yak instrumenta antykrizovogho upravlinnja [Evaluation of the effectiveness of business process reengineering as a tool for crisis management]. *Aghrosvit [Agrosvit]*. № 2. pp. 50–54. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2015/11.pdf (accessed: 21.03.2022).
6. Sholoyko A. S. (2016) Rolj reinzhyrnynghu biznes-procesiv pry formuvanni finansovoji bezpeky strakhovyka [The role of business process reengineering in the formation of financial security of the insurer]. *Investyciji: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]*. № 21. pp. 58–62. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2016/12.pdf (accessed: 21.03.2022).
7. Kyfjak V. I., Lakusta O. O., Vodjanka L. D. (2020) Reinzhyrnyng jak proces vykhodu pidpryemstv z koronakryzy [Reengineering as a process of exit from the corona crisis]. *Investyciji: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]*. № 19–20. pp. 88–95. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/19-20_2020/16.pdf (accessed: 21.03.2022).
8. Losjeva K. G. (2012) Reinzhyrnyng biznes planuvannja jak proces vdoskonalennja upravlinnja konkurentospromozhnistju pidpryemstva [Reengineering business planning as a process of improving the competitiveness of

the enterprise]. *Ekonomika ta derzhava [Economy and state]*. № 2. pp. 101–102. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2012/30.pdf (accessed: 21.03.2022).

9. Myroshnychenko J. V., Filipova A. I. (2012) *Naukovo-ponjatijnyj aparat reinzhynirynghu biznes-procesiv pidprijemstva [Scientific and conceptual apparatus for reengineering business processes of the enterprise]*. *Biznes Inform [Business Inform]*. № 6. pp. 203–206. Available at: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-6_0-pages-203_206.pdf (accessed: 21.03.2022).

10. CALS [CALS]. Wikipedia: veb-sajt. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/CALS> (accessed: 21.03.2022).

11. CALS-tehnologhiji [CALS-technologies]. Available at: https://studme.com.ua/1581102610906/menedzhment/cals_tehnologii.htm (accessed: 21.03.2022).

12. Shramko N., Pichughina M. *Peredumovy vykorystannja cals-tehnologhij dlja pidtrymky proektiv [Prerequisites for the use of cals-technologies to support projects]*. Available at: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/201248> (accessed: 21.03.2022).

Західна Оксана Романівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового менеджменту
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Західна Оксана Романовна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансового менеджмента
Львовский национальный университет имени Ивана Франко*

Zakhidna Oksana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Financial Management
Ivan Franko Lviv National University*

Беднарчук Вікторія Володимирівна

*магістр
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Беднарчук Виктория Владимировна

*магистр
Львовского национального университета имени Ивана Франко*

Bednarchuk Viktoriia

*Master's degree of the
Ivan Franko Lviv National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-3-7938

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА
В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
(НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВЩИНИ)**

**ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА
В КОНТЕКСТЕ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ
(НА ПРИМЕРЕ ЛЬВОВЩИНЫ)**

**PECULIARITIES OF ENTERPRISE FUNCTIONING
IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT
(ON THE EXAMPLE OF LVIV REGION)**

Анотація. В статті наведено економічну сутність терміну «підприємництво», виділено основну класифікацію підприємств за структурою, що дає можливість оцінити гнучкість і маневреність фірм стосовно соціально-економічних процесів у суспільстві. Виділено ряд загальних об'єктивних та суб'єктивних чинників розвитку підприємницького середовища на прикладі Львівської області, серед яких варто виділити такі: географічне прикордонне положення регіону, численні технологічні новації, традиції ведення підприємництва, законодавчий аспект. Здійснено структурно-динамічний аналіз кількості підприємств Львівської області з розподілом на великі, середні і малі підприємства протягом 2018–2020 років. Доведено, що на основі здійсненого аналізу можна простежити динаміку розвитку підприємництва даного регіону.

У дослідженні розглянуто показники діяльності підприємств за містами обласного значення та районами Львівської області у 2020 році. Проаналізовано кількість підприємств, кількість зайнятих працівників, виплати на оплату праці та обсяг реалізованої продукції у розрізі досліджуваного регіону. Оцінено обсяг надходжень до місцевих бюджетів Львівської області податків на доходи, податків на прибуток та податків на збільшення ринкової вартості, які в свою чергу впливають на розвиток аналізованого регіону. Відзначено, що протягом останніх років у місцевих бюджетах Львівської області відбувається постійне та стрімке збільшення обсягів надходжень вище перелічених податків. Зазначено, що Львівська область зробила серйозний крок вперед у впровадженні нових підходів до розвитку регіону, які базуються насамперед на використанні його конкурентних переваг регіону. Наведено документ, який визначає тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку області, стратегічні та оперативні цілі, пріоритети розвитку регіону на відповідний період. Отримані результати дослідження можуть знайти впровадження у діяльність підприємств різних форм власності та державних структур в частині здійснення заходів формування сприятливого середовища розвитку підприємництва.

Ключові слова: підприємництво, показники, податки.

Аннотация. В статье приведена экономическая сущность термина «предпринимательство», выделена основная классификация предприятий по структуре, позволяющая оценить гибкость и маневренность фирм в отношении социально-экономических процессов в обществе. Выделены ряд общих объективных и субъективных факторов развития предпринимательской среды на примере Львовской области, среди которых следует выделить следующие: географическое пограничное положение региона, многочисленные технологические новации, традиции ведения предпринимательства, законодательный аспект. Осуществлен структурно-динамический анализ количества предприятий Львовской области с распределением на крупные, средние и малые предприятия в течение 2018–2020 годов. Доказано, что на основе проведенного анализа можно проследить динамику развития предпринимательства данного региона. В исследовании рассмотрены показатели деятельности предприятий по городам областного значения и районам Львовской области в 2020 году. Проанализировано количество предприятий, количество занятых работников, выплаты на оплату труда и объем реализованной продукции в разрезе изучаемого региона. Оценены объемы поступлений в местные бюджеты Львовской области налогов на доходы, налогов на прибыль и налогов на увеличение рыночной стоимости, которые в свою очередь влияют на развитие рассматриваемого региона. Отмечено, что в последние годы в местных бюджетах Львовской области происходит постоянное и стремительное увеличение объемов поступлений выше перечисленных налогов. Отмечено, что Львовская область сделала серьезный шаг вперед по внедрению новых подходов к развитию региона, которые базируются прежде всего на использовании его конкурентных преимуществ региона. Представлен документ, определяющий тенденции и основные проблемы социально-экономического развития области, стратегические и оперативные цели, приоритеты развития региона на соответствующий период. Полученные результаты исследования могут отыскать внедрение в деятельность компаний разных форм принадлежности и государственных структур в части воплощения мер формирования благоприятной среды развития предпринимательства.

Ключевые слова: предпринимательство, показатели, налоги.

Summary. The article presents the economic essence of the term «entrepreneurship», highlights the basic classification of enterprises by structure, which allows to assess the flexibility and maneuverability of firms in relation to socio-economic processes in society. A number of general objective and subjective factors of business environment development on the example of Lviv region are highlighted, among which are the following: geographical border position of the region, numerous technological innovations, traditions of entrepreneurship, legislative aspect. A structural and dynamic analysis of the number of enterprises in the Lviv region with a division into large, medium and small enterprises during 2018–2020. It is proved that on the basis of the carried out analysis it is possible to trace dynamics of development of business of this region. The study considers the performance of enterprises by cities of regional importance and districts of Lviv region in 2020. The number of enterprises, the number of employees, wages and sales of products in terms of the studied region were analyzed. The amount of revenues to the local budgets of the Lviv region of income taxes, income taxes and taxes to increase the market value, which in turn affect the development of the analyzed region. It is noted that in recent years in the local budgets of Lviv region there is a constant and rapid increase in revenues from the above taxes. It is noted that Lviv region has made a significant step forward in implementing new approaches to the development of the region, which are based primarily on the use of its competitive advantages in the region. The document which defines tendencies and the basic problems of social and economic development of area, strategic and operational purposes, priorities of development of region for the corresponding period is resulted. The results of the study can be implemented in the activities of enterprises of various forms of ownership and government agencies in terms of implementing measures to create a favorable environment for business development.

Key words: entrepreneurship, indicators, taxes.

Постановка проблеми. Підприємництво є важливою складовою ринкової економіки, яка допомагає вирішувати деякі соціально-економічні та науково-технологічні проблеми суспільства. В умовах економічних перетворень України бізнес характеризується повною життєвою силою, допомагає вирішувати проблеми зайнятості, створювати конкуренцію, забезпечувати зростання експортного потенціалу, наповнювати внутрішній ринок споживчими товарами та послугами. Тому закордонні уряди з різним рівнем соціально-економічного розвитку надають великого значення підприємництву та різноманітно підтримують його діяльність. Важливим напрямом реформування економіки України є також створення сприятливого середовища для формування та діяльності бізнесу в контексті розвитку регіонів, що є одним із ефективних засобів вирішення пріоритетних соціально-економічних питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретики і практики виявили великий інтерес до особливостей формування підприємництва, проблем і перспектив розвитку бізнесу, державної підтримки малого підприємництва, ролі фінансового менеджменту для суб'єктів господарювання тощо. Проте сучасна наукова література не повно пояснює особливості формування підприємництва в контексті розвитку регіонів, що послаблює бюджетну складову структури країни і визначає актуальність даного питання. Для підвищення економічного розвитку, насичення ринку якісними товарами, забезпечення зайнятості регіонів варто дослідити місце і роль підприємництва в Україні та світі загалом. Проблематика функціонування бізнесу в Україні та становлення теоретичних основ даного процесу розглянуто в працях багатьох вчених-економістів та теоретиків, зокрема Мельник М. І. вивчав основи формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій [1], а вчений Жигір А. А. описував сутність підприємництва та чинники його економічного розвитку [2], Годунько Р. Б. досліджував тенденції адаптації підприємництва в Україні в умовах глобалізації [4], тощо.

Формулювання цілей статті. Основною метою дослідження є комплексне дослідження особливостей функціонування підприємництва в контексті регіонального розвитку, практичне вивчення та аналіз основних індикаторів, які дають можливість оцінити рівень розвитку бізнесу на прикладі Львівської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах одним із провідних чинників позитивної динаміки соціально-економічного розвитку будь-якої країни світу є стабільний розвиток під-

приємництва. Ґрунтуючись на ефективному підприємницькому середовищі, розвиток підприємництва сприяє формуванню та утвердженню середнього класу, побудові громадянського суспільства, утвердженню демократії та підвищенню рівня життя громадян. Основним трендом сучасного розвитку підприємництва в більшості розвинених країн світу є постійний пошук інструментів для розширення меж сприяння діловій активності та формування сприятливого інституційного середовища для розвитку бізнесу. Натомість, в Україні, впродовж усіх років незалежності, внаслідок недостатньої обґрунтованості та непослідовності інституційних трансформацій сформувалось та продовжує функціонувати несприятливе підприємницьке середовище, яке характеризується: складністю регуляторної та дозвільної системи; нестабільною податковою політикою; загрозливими проявами корупції; існуванням системних підприємницьких ризиків та відсутністю інституційних умов легальної діяльності [1].

Особливості розвитку підприємництва в регіоні визначаються і його структурою за розмірами: великий, середній і малий бізнес. У світі є мільярдні гіганти з десятками тисяч працівників, а також розвиваються невеликі компанії, на яких працюють дві-три людини. Масштаби підприємства залежать від виробничої функції підприємства, типу технології у виробничому процесі, здатності швидко реагувати на зміну кон'юнктури ринку, зміну попиту, появу нових суспільних потреб тощо. За сучасних ринкових умов функціонування підприємство є одним із найефективніших способів підвищення рівня економічного розвитку.

Питання формування ефективної моделі розвитку підприємництва та її фінансове забезпечення неодноразово піднімалися в економічній літературі вітчизняними і зарубіжними науковцями. Проте, аналіз вітчизняних досліджень свідчить про необхідність уточнення окремих теоретичних аспектів пов'язаних з розробкою подальших положень щодо розвитку бізнесу регіонів.

У Господарському кодексі України визначено, що підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [2].

На думку Жигір А. А., підприємництво є складним явищем, що включає особистість підприємця, підприємницьке середовище і підприємницьку діяльність [3].

Годунько Р. Б. звертає увагу на те, що підприємство є органічним структурним елементом

ринкової економіки, провідним, одним з найважливіших діючих чинників економічного розвитку суспільства, що спирається на ринкові методи господарювання [4].

Інший підхід у трактуванні використовує Мадзігон В. В. та Вачевський М. В. зазначаючи, що підприємництво — це здійснення сміливих, важливих і складних проєктів; це готовність взяти на себе ризик, пов'язаний з реалізацією нових ідей. Саме підприємництво, яке асоціюється з поняттями «динамізм», «ініціатива», «сміливість», перетворює в реальність нові цікаві ідеї [5].

Дослідивши різні підходи до трактування сутності поняття «підприємництво», ми поділяємо думку науковців, що підприємництво — це складова ринкової системи господарювання, яка існує у формі юридичної або фізичної особи і здійснює свою діяльність відповідно до чинного законодавства, з метою отримання прибутку.

Високоєфективне виробництво зумовлене великою часткою малих і середніх фірм, що надає гнучкість і маневреність соціально-економічним процесам. Виходячи з економічної сутності підприємництва та його видової різноманітності за структурою, можна виділити ряд загальних об'єктивних та суб'єктивних чинників розвитку підприємницького середовища на прикладі Львівської області. До об'єктивних варто віднести: географічне прикордонне положення регіону та діяльнісно-видову структуру господарства, яка визначає співвідношення секторів економіки за формами власності. А от до суб'єктивних чинників належать: ментальність населення, численні технологічні новації, традиції ведення підприємництва, законодавчий аспект.

Львівський регіон є привабливим для розвитку підприємницької діяльності. Оскільки, площа території — 21,8 тис. кв. км, кількість населення — 2,512 млн. осіб, специфіка діяльності — промислово-сільськогосподарська. Область належить до найбільш густозаселених у країні.

Основними показниками, що характеризують динаміку розвитку підприємницької діяльності, є: кількість зареєстрованих та діючих підприємницьких організацій, чисельність зайнятих в них, обсяги виробництва (продажі продукції, виконані роботи, надані послуги).

На основі аналізу кількості підприємств у Львівській області за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні і малі підприємства у 2018–2020 рр. можна простежити динаміку розвитку підприємництва даного регіону (табл. 1).

Як видно з таблиці, кількість підприємств Львівської області у 2020 році збільшилась порівняно із кількістю підприємств у 2018 році у 1,087 разів (або 1678 одиниць). Темп приросту становить 8,72%. В Україні станом на 31.12.2020 р. частка підприємств Львівської області становить 5,59%. Також спостерігається тенденція збільшення малих підприємств за аналізований період, які займають найбільшу частку суб'єктів господарювання Львівської області.

Велике значення у сучасних умовах посилення євроінтеграційних процесів має прикордонне положення Львівської області, яке передбачає інтенсивніші господарські зв'язки та комунікацію населення, при тому, що ступінь такої активності значно залежить як від соціально-економічного потенціалу самої сусідньої держави, зовнішньоекономічної активності підприємницьких структур по обидва боки кордону, так і від обраної стратегії розвитку прикордонного регіону. З іншого боку, близькість кордонів створює одночасно додаткові можливості для розвитку підприємницької діяльності і перешкоди у формі надходження конкурентоспроможних товарів і послуг з країн ЄС [8].

В умовах ринкової економіки для керівників головним показником їх роботи стає не кількість виготовленої продукції, а кількість реалізованої (табл. 2).

Таблиця 1

Кількість підприємств Львівської області з розподілом на великі, середні і малі підприємства у 2018–2020 рр.

	2018		2019		2020	
	Од.	%	Од.	%	Од.	%
Великі підприємства	20	0,1	29	0,1	26	0,1
Середні підприємства	974	5,1	1068	5,2	1062	5,1
Малі підприємства	18239	94,8	19383	94,7	19823	94,8
Усього Львівська обл., од.	19233	100	20480	100	20911	100
Усього Україна, од.	355877	-	380597	-	373822	-

Джерело: складено на основі [6; 7]

Таблиця 2

Показники діяльності підприємств за містами обласного значення та районами Львівської області у 2020 році

	К-сть п-ств, од.	К-сть зайнятих працівників, ос.	К-сть найманих працівників, ос.	Витрати на оплату праці, тис. грн.	Обсяг реалізованої продукції, тис. грн
Львівська обл.	20911	353520	349720	37525437,0	440679864,8
м. Львів	12628	187912	185967	19672569,9	259060304,5
м. Борислав	192	2471	2419	228738,1	1048871,5
м. Дрогобич	540	7881	7756	674115,2	8699398,5
м. Моршин	58	к*	к*	к*	к*
м. Новий Розділ	97	3112	3097	378089,0	1203845,0
м. Самбір	194	3087	3046	274028,0	1550229,0
м. Стрий	322	5716	5678	551389,7	3580479,9
м. Трускавець	364	6357	6301	336702,7	1462320,3
м. Червоноград	346	6299	6233	535668,9	4101151,6
<i>райони</i>					
Бродівський	190	3059	3022	285021,5	2317705,7
Буський	194	3645	3582	339163,6	3804526,7
Городоцький	406	13062	12982	1337129,1	9869765,2
Дрогобицький	175	2480	2444	163412,7	945950,7
Жидачівський	341	4768	4686	458430,4	5380122,3
Жовківський	584	7182	7057	685924,5	8064454,5
Золочівський	272	3365	3298	319004,7	2998902,6
Кам'янка-Бузький	290	6159	6086	802000,6	16043807,1
Миколаївський	284	3824	3765	367241,2	4571656,5
Мостиський	213	1769	1704	152295,2	1216875,6
Перемишлянський	211	5567	5517	658031,2	5988768,7
Пустомитівський	1102	16356	16151	1602836,8	26584636,1
Радехівський	173	5315	5261	657899,8	7619298,7
Самбірський	194	2404	2345	213469,6	899879,6
Сколівський	163	10251	10219	1295586,0	34317681,5
Сокальський	321	14319	14205	2146036,1	6581526,1
Старосамбірський	164	2875	2834	237380,2	1505875,8
Стрийський	211	8635	8567	1211861,5	6587594,9
Турківський	50	к*	к*	к*	к*
Яворівський	632	9236	9102	1078399,1	10494298,1

Джерело: складено на основі [6]

* Символ (к) — дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог ЗУ «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації (первинне та вторинне блокування вразливих значень).

Як видно з таблиці, обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за різними розмірами та видами економічної діяльності у розрізі районів найбільше виконується в Сколівському, Пустомитівському та Кам'янка-Бузькому районах Львівської області. За останні три роки (2018–2020) обсяг реалізованої продукції зріс у 1,25 рази, або на 25,63%. Це є дуже позитивним явищем, яке існує всупереч коронакризі та карантинним обмеженням. В умовах економічних перетворень України підприємництво допомагає вирішувати проблеми зайнятості, тому станом на

2020 рік на львівських підприємствах зайнято 353520 ос.

Для більш поглибленого аналізу давайте дослідимо надходження до місцевих бюджетів Львівської області податків на доходи, на прибуток та на збільшення ринкової вартості, які в свою чергу впливають на розвиток аналізованого регіону (рис. 1).

Зауважимо, що протягом останніх років у місцевих бюджетах Львівської області відбувається постійне та стрімке збільшення обсягів надходжень податків на доходи, на прибуток та на

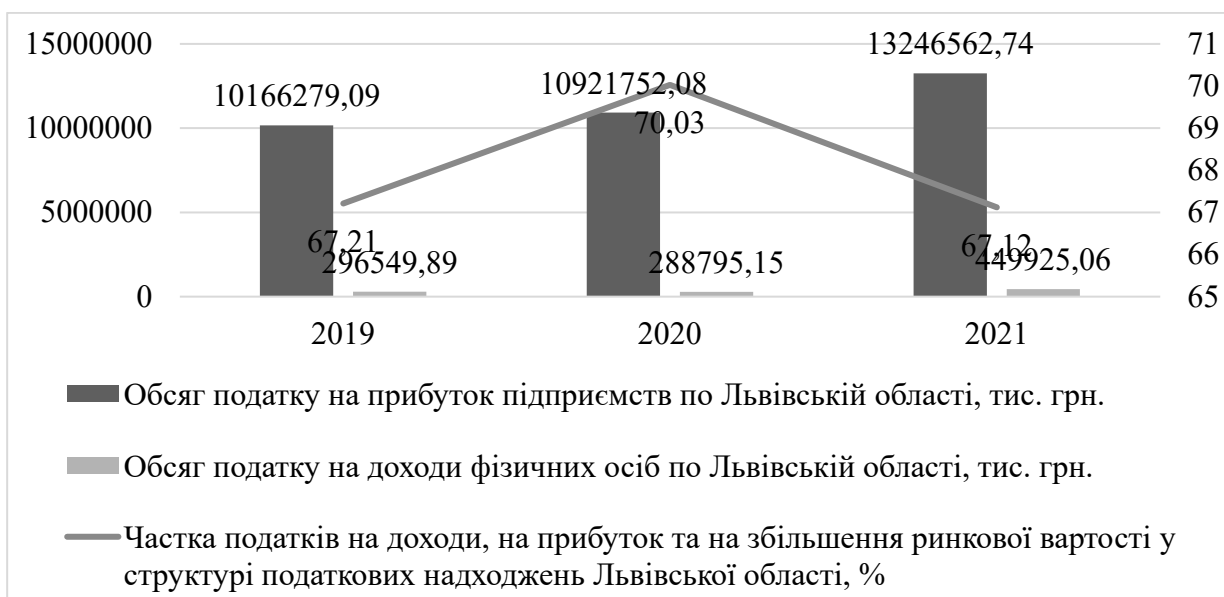

Рис. 1. Динаміка частки та обсягів надходжень податків на доходи, на прибуток та на збільшення ринкової вартості до місцевих бюджетів Львівської області у 2019–2021 рр.

Джерело: складено на основі [9; 10]

збільшення ринкової вартості. Так, станом на 2019 рік обсяг аналізованого податку становив 10462828,99 тис. грн., а вже станом на 2021 рік він зріс на 3233658,9 тис. грн., або на 30,9% до 13696487,8 тис. грн., що є цілком прийнятним показником.

Оскільки надходження досліджуваного податку до місцевих бюджетів Львівської області засобів зростають високими темпами то, аналогічно, збільшується його питома вага у структурі усіх податкових надходжень даного регіону. Так, за аналізований період цей показник знаходиться у межах від 67,12–70,03%, що вказує на важливе значення підприємництва для регіонального розвитку.

Сьогоднішня характеризується розвитком інфраструктури, бажанням підвищити життєві стандарти, розвиванням провідних галузей регіонів та збільшенням кількості населення, тому важливо приділити увагу середовищу функціонування підприємництва, як складовій регіонального розвитку. Львівщина зробила серйозний крок вперед у впровадженні нових підходів до розвитку регіону, які базуються насамперед на використанні його конкурентних переваг для зміни відносин у системі державної влади та підвищення рівня повноважень, можливостей та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Саме Стратегія розвитку Львівської області на період до 2027 року є документом, що визначає тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку області, стратегічні та

оперативні цілі, пріоритети розвитку регіону на відповідний період, основні завдання, етапи та механізми їх реалізації, систему моніторингу та оцінки результативності [11].

Отже, проведене на прикладі Львівської області дослідження доводить, що в сучасних реаліях одним з найважливіших чинників економічного розвитку підприємницького середовища є не тільки географічне розташування регіону, але й діяльнісно-видова структура господарства.

Висновки з даного дослідження і перспективи. В сучасних умовах, дослідження особливостей функціонування підприємництва в контексті регіонального розвитку на прикладі Львівської області, дає змогу зрозуміти важливість впливу підприємництва для покращення рівня зайнятості населення, конкуренції середовища та збільшення рівня надходжень до місцевих бюджетів, що суттєво вплине на соціально-економічний розвиток країни. Проте, сьогоднішня характеризується нестабільністю, війною на сході країни, коронакризою, збільшенням дефіциту місцевих бюджетів, трансформацією міжнародної торгівлі, що породжує зміну основних показників у функціонуванні підприємств України. Результати досліджень свідчать, що розвиток підприємництва є доволі перспективним джерелом поповнення місцевих бюджетів. Важливими кроками для покращення цієї сфери стануть: – розробка національних заходів та інструментів підтримки підприємництва на всіх рівнях і в усіх сферах;

- залучення міжнародної допомоги в науково-технічній діяльності (шляхом співфінансування проектів, грантів, консультацій та навчання);
- здійснення державно-приватного партнерства (через діяльність профспілок, асоціацій, громадських об'єднань тощо);
- підтримка традиційних для регіону галузей на засадах смарт-спеціалізації;
- підвищення рівень професійної підготовки, перепідготовки та ефективного управління персоналом (прийняття ефективних управлінських рішень, ефективних стимулів і стимулів) з урахуванням відмінностей у психосоціальних деталях виробничих відносин.

Література

1. Мельник М. І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія / відп. ред. М. І. Мельник. Львів: Вид-во ІРД НАН України, 2012. 568 с.
2. Господарський кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата перегляду: 12.02.2022).
3. Жигір А. А. Сутність підприємництва та чинники його економічного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. № 20. 2015. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2015/7.pdf (дата перегляду: 12.02.2022).
4. Годунько Р. Б. Тенденції адаптації підприємництва в Україні в умовах глобалізації. Проблеми та перспективи розвитку бізнесу в Україні: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. молодих вчених і студентів (м. Львів, 19 лютого 2021 р.): тези доповідей. Львів: Львівський торговельно-економічний університет, 2021. 344 с. URL: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/instituty/IEF/Docs/Nauka/23_2021_zbirnik.pdf (дата перегляду: 12.02.2022).
5. Мадзігон В. В., Вачевський М. В. Основи підприємництва та підготовка підприємців у системі економічної освіти: навч. посіб. / за наук. ред. М. Вачевського. Київ: Педагогічна думка, 2011. 312 с.
6. Веб-сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>. (дата перегляду: 14.02.2022).
7. Веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата перегляду: 14.02.2022).
8. Газуда Л. М. Факторний аналіз умов розвитку малого підприємництва прикордонного регіону. Економічні науки: зб. наук. праць. 2015. № 5/3(10). С. 10–12.
9. Веб-сайт Головного управління у Львівській області. Державна казначейська служба України. URL: <https://lviv.treasury.gov.ua/ua> (дата перегляду: 15.02.2022).
10. Веб-сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата перегляду: 15.02.2022).
11. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021–2027 років. Львів 2019. URL: https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/948_Strategija.pdf (дата перегляду: 15.02.2022).

References

1. Melnyk M. I. (2012) Formation of the business environment of Ukraine in terms of institutional transformations. Lviv: IRD Publishing House of the National Academy of Sciences of Ukraine, 568 p.
2. Economic Code of Ukraine of January 16, 2003. № 436-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (accessed 12.02.2022).
3. Zhigir A. A. (2015) The essence of entrepreneurship and factors of its economic development. Investments: practice and experience. № 20. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2015/7.pdf (accessed 12.02.2022).
4. Godunko R. B. (2021) Trends in the adaptation of entrepreneurship in Ukraine in the context of globalization. Lviv: Lviv University of Trade and Economics, 344 p. Available at: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/instituty/IEF/Docs/Nauka/23_2021_zbirnik.pdf (accessed 12.02.2022).
5. Madzigon V. V., Vachevsky M. V. (2011) Fundamentals of entrepreneurship and training of entrepreneurs in the system of economic education. Kyiv: Pedagogical Thought, 312 p.
6. Website of the Main Department of Statistics in Lviv Region. Available at: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>. (accessed 14.02.2022).

7. Website of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 14.02.2022).

8. Gazuda L. M. (2015) Factor analysis of the conditions for the development of small business in the border region. Economic sciences. № 5/3 (10). P. 10–12.

9. Website of the Main Department in Lviv region. State Treasury Service of Ukraine. Available at: <https://lviv.treasury.gov.ua/ua> (accessed 15.02.2022).

10. Website of the State Treasury Service of Ukraine. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (accessed 15.02.2022).

11. Development strategy of Lviv region for the period 2021–2027. Lviv, 2019. Available at: https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/948_Strategija.pdf (accessed 15.02.2022).

Тиркало Юрій Євгенійович

аспірант

Національного університету «Львівська політехніка»

Turkalo Yuriy

Postgraduate Student of the

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0003-2535-4238

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-3-7934

**ГОСПОДАРСЬКІ РИЗИКИ, ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ
ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКІ РИЗИКИ: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ
І СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ У ТЕОРІЇ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**

**BUSINESS RISKS, ECONOMIC RISKS AND ENTREPRENEURIAL RISKS:
ECONOMIC ESSENCE AND RELATIONS OF CONCEPTS
IN THE THEORY AND LEGISLATION OF UKRAINE**

Анотація. У статті розкрито економічну сутність понять «господарські ризики», «економічні ризики», «підприємницькі ризики», виходячи із співвідношення цих понять у теорії і законодавстві України. Визначено, що господарські ризики – це ризики, пов’язані із здійсненням суб’єктами господарювання діяльності щодо суспільного виробництва, а саме виготовлення і реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг. Доведено, що економічні ризики виникають у контексті здійснення економічної діяльності суб’єктами господарювання. Встановлено, що до економічних ризиків належать: ризики, що чинять зовнішній вплив, ризики, що чинять внутрішній вплив, ризики мікро-, мезо-, макrorівня, постійні, довготермінові, середньотермінові, короткотермінові ризики, ризики, які завдають незначних втрат, ризики, які завдають значних втрат, ризики, які можна застрахувати, ризики, які не можна застрахувати, фінансові, комерційні, інвестиційні, інноваційні, виробничі, валютні, відсоткові ризики тощо. З’ясовано, що підприємницькі ризики відображають рівень успішності чи рівень невдачі діяльності суб’єкта, що здійснює підприємницьку діяльність у порівнянні із показниками, що були визначені стратегією його розвитку та сталого функціонування. Запропоновано у перспективі подальших досліджень розглянути комплекс ризиків, які чинять негативний вплив на функціонування суб’єктів господарювання у відповідності до невизначених та неочікуваних умов зовнішнього та внутрішнього середовища.

Ключові слова: господарські ризики, економічні ризики, підприємницькі ризики, господарська діяльність, економічна діяльність підприємницька діяльність.

Summary. The article reveals the economic essence of the concepts of «business risks», «economic risks», «entrepreneurial risks», based on the relationship of these concepts in the theory and legislation of Ukraine. It is determined that business risks are risks associated with the implementation of economic activities of economic entities, namely the manufacture and sale of products, works, services. It is proved that economic risks arise in the context of economic activities of economic entities. It is established that economic risks include: risks of external influence, risks of internal influence, risks of micro-, meso-, macro-level, permanent, long-term, medium-term, short-term risks, risks that cause insignificant losses, risks that cause significant losses, risks that can be insured, risks that cannot be insured, financial, commercial, investment, innovation, production, currency, interest rate risks, etc. It was found that entrepreneurial risks reflect the level of success or failure of the entity engaged in entrepreneurial activity in comparison with the indicators determined by the strategy of its development and sustainable operation. In the perspective of further research, it is proposed to consider a set of risks that have a negative impact on the functioning of economic entities in accordance with uncertain and unexpected conditions of the external and internal environment.

Key words: business risks, economic risks, entrepreneurial risks, business activity, economic activity, entrepreneurial activity.

Постановка проблеми. Управляти сучасним підприємством неможливо без врахування ризиків і невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовища, в якому воно функціонує. За сучасними світовими стандартами ризик розглядається як поєднання ймовірності виникнення ризикової події і її наслідків. Тому при формуванні системи ризик-менеджменту на підприємстві виникають питання щодо того, яким чином визначати ризикові події, оцінювати ймовірність їх настання і наслідки реалізації. Все це є основою для розробки системи управління ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над дослідженням проблематики ризиків, якими характеризується діяльність в умовах сьогодення, працюють такі науковці, як І. Артімонова [1], О. Бородіна [2], О. Вишневська [3], В. Горсул [4], С. Груб'як [5], С. Дячек [6], А. Жигір [7], С. Євдокіменко [8], В. Крупін [9], К. Мельникова [10], І. Федулова [11] та інші.

К. Мельникова [10] наголошує, що під господарськими ризиками доцільно розуміти комплекс ризиків, із якими стикаються суб'єкти економіки, здійснюючи господарську діяльність. В результаті проведених досліджень науковець стверджує, що господарські ризики охоплюють також і ризики некомерційних суб'єктів, зокрема некомерційних організацій.

Своєю чергою, економічні ризики, за дослідженнями О. Бородіної [2] — це ризики, які можуть виникнути у контексті здійснення економічної діяльності. Їх дослідження і ідентифікування є особливо важливим з метою запобігання можливих втрат.

Поряд з тим, О. Вишневська [3] наголошує на тому, що роль підприємницького ризику полягає у регулюванні економічних процесів. Дослідження специфіки таких ризиків, а також специфіки ухвалення управлінських рішень у ризикових ситуаціях прямо впливає на способи перетворення таких ризиків у діючі важелі щодо управління економічним розвитком суспільства безпосередньо.

Водночас С. Груб'як [5] стверджує, що підприємницькі ризики виражаються не тільки якісно, але і кількісно через невизначеність результату здійснюваної підприємницької діяльності. Підприємницькі ризики відображають рівень успішності чи рівень невдачі діяльності суб'єкта, що здійснює підприємницьку діяльність у порівнянні із показниками, що були визначені стратегії його розвитку та сталого функціонування.

Враховуючи інформацію, зазначену вище, не до кінця дослідженими є питання ризиків, зокре-

ма господарських ризиків, економічних ризиків та підприємницьких ризиків у контексті їх сутності та правової природи.

Мета статті. Метою статті є дослідження економічної сутності понять «господарські ризики», «економічні ризики», «підприємницькі ризики», виходячи із співвідношення цих понять у теорії і законодавстві України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практика показує, що в умовах сьогодення все частіше існують різні неточності стосовно того, що таке господарські ризики, економічні ризики та підприємницькі ризики. З ціллю усунення цих неточностей доцільно розглянути трактування діяльності, пов'язаної із цими ризиками у законодавчій базі України.

Так, згідно Господарського кодексу України [12], господарська діяльність — це діяльність, яку здійснюють суб'єкти господарювання у напрямку суспільного виробництва, яке спрямоване на виготовлення і на реалізування продукції, надання послуг та/чи виконання робіт. Здійснення господарської діяльності проводиться з метою досягнення економічних та соціальних цілей, а також задля одержання прибутку. Така діяльність називається підприємництвом, а суб'єкти, які її здійснюють, називаються підприємцями.

Сучасні умови господарювання засвідчують суттєво високий рівень економічної невизначеності, в якому сьогодні перебувають суб'єкти господарювання. Окрім того, досягнення такими суб'єктами стратегічно установлених цілей і тим самим досягнення довготермінової фінансової стійкості виступає важливим елементом цілісної системи управління ризиками, які впливають на зниження рівня фінансової стійкості цих суб'єктів.

З ціллю досягнення високого рівня ефективності від здійснення господарської діяльності суб'єктам господарювання необхідно не лише уникати ризикових ситуацій (оскільки не завжди можна буде їх уникнути), а й навчитися релевантно та комплексно оцінювати такі ризики з метою недопущення їх реалізації. Такі дії дозволять суб'єктам господарювання оперативно ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення у контексті адаптації до невизначених умов, які диктує зовнішнє та внутрішнє середовище.

У ході зазначеного вище, доцільно зауважити, що під ризиком треба розуміти деяку суб'єктивно-об'єктивну категорію, якою визначається специфіка невизначеності діяльності у сучасному просторі, в якому діють також різні чинники впливу на таку діяльність [4].

Акцентуючи увагу на трактуванні економічної сутності поняття «господарський ризик» доцільно відзначити, що в основі цього поняття лежать такі елементи як управління господарським ризиком та аналіз ризикових подій, що беззаперечно мають виходити із процесу формування цілей здійснення господарської діяльності. Якщо, наприклад, має місце ситуація недосягнення цілей внаслідок реалізації ризику, то така ситуація є некерованою. Треба зауважити, що ключовими критеріями, які визначають цільові результати здійснення господарської діяльності є [11]:

- 1) досягнення фінансового успіху, тобто відсутність заборгованості, забезпечення високоліквідними активами, підвищення рівня прибутковості чи підвищення дохідності тощо;
- 2) приваблива репутація, якої потрібно досягати і яку потрібно підтримувати на належному рівні;
- 3) задоволення потреб споживачів, як тих, що відносяться до цільової групи, так і тих, що мають індивідуальні потреби;
- 4) задоволення потреб потенційних споживачів, поєднуючи це із задоволенням потреб співробітників, які задіяні у процесі здійснення господарської діяльності;
- 5) забезпечення гармонізації взаємовідносин між співробітниками;
- 6) підвищення рівня частки продукції, яка є результатом здійснення господарської діяльності не тільки на галузевому ринку, але і на регіональних ринках;
- 7) стає підвищення рівня ринкової капіталізації, тобто вартості господарської діяльності.

Дослідження дозволяють відзначити, що господарські ризики доцільно поділяти за наступними ознаками на такі види [1]:

- 1) за характеристикою діяльності (політичні ризики, юридичні ризики, виробничі ризики, фінансові ризики, технічні ризики, комерційні ризики тощо);
- 2) за характером настання небезпеки (природні ризики, техногенні ризики та змішані ризики);
- 3) за територіальним розміщенням (локальні ризики, регіональні ризики та глобальні ризики);
- 4) за рівнем забезпечення можливого захисту (ризики, від яких захист не можливо забезпечити, ризики, від яких можливо забезпечити частковий захист, ризики, від яких можливо забезпечити повний захист);
- 5) за специфікою організації захисту від ризику (ризики, від яких захист можна забезпечити шляхом страхового захисту, ризики, від яких захист можна забезпечити шляхом використання

державного соціального захисту, ризики, від яких захист можна забезпечити шляхом використання заходів усередині підприємницької структури);

- 6) за специфікою впливу об'єкта (ризики, які чинять вплив на окремі етапи підприємницької діяльності, ризики, які чинять вплив на декілька етапів підприємницької діяльності, ризики, які чинять вплив на усі етапи підприємницької діяльності);
- 7) за масштабністю настання наслідків шляхом реалізації ризику (ризики, наслідки яких є безповоротні, ризики, які можуть завдати значних фінансових витрат, ризики, які можуть завдати невеликих фінансових втрат);
- 8) за специфікою природи виникнення (суб'єктивні ризики та об'єктивні ризики);
- 9) за сферою виникнення (зовнішні ризики та внутрішні ризики);
- 10) за можливістю страхування (ризики, які можна страхувати, та ризики, які не можна страхувати);
- 11) у відповідності до рівня регулярності виникнення ризику (разові ризики, періодичні ризики, постійні ризики);
- 12) за специфікою настання можливих втрат (матеріальні ризики, організаційні ризики, психологічні ризики, соціальні ризики, фінансові ризики);
- 13) за специфікою очікувань від ризику (очевидні ризики, малоймовірні ризики, неочікувані ризики).

Для того, щоб покривати негативні наслідки для діяльності від реалізації господарських ризиків доцільно створювати резерви, які дадуть можливість покривати ці наслідки. Так, наприклад, на покриття господарських ризиків резерви мають формуватися із операційних витрат, фінансових витрат, надзвичайних витрат, прибутку від минулих періодів, фінансового результату та зобов'язань власників [6].

Акцентуючи увагу на економічних ризиках, то за результатами узагальнення інформації, представленої у джерелі [9], економічні ризики доцільно класифікувати на такі:

- у відповідності до сфери виникнення ризиків: внутрішні ризики та зовнішні ризики;
- у відповідності до масштабу впливу ризиків на економічну діяльність: ризики впливу на діяльність суб'єктів господарювання, галузеві ризики, регіональні ризики та національні ризики;
- у відповідності до рівня економічного управління: ризики мікрорівня та народногосподарські ризики;

- у відповідності до джерел виникнення: ризики ринкові або системні та ризики несистемні;
- згідно природи виникнення ризиків: природні ризики та господарські ризики;
- у відповідності до напрямку впливу: ризики пасивної діяльності тобто ризики пасивного очікування та ризики активної діяльності;
- за специфікою виникнення: раціональні ризики, нераціональні ризики, авантюрні ризики;
- за тривалістю дії впливу ризиків: постійні ризики, довготермінові ризики та короткотермінові ризики;
- у відповідності до рівня виникнення можливих втрат: ризики, що спричиняють катастрофічні втрати, ризики, що спричиняють критичні втрати, ризики, що спричиняють припустимі втрати, ризики, що спричиняють максимальні втрати, ризики, що спричиняють середні втрати, ризики, що спричиняють мінімальні втрати;
- у відповідності до рівня правомірності: правомірні ризики та неправомірні ризики;
- у відповідності до специфіки страхування ризиків: ризики, які не можна застрахувати, ризики, які можна застрахувати;
- згідно об'єктивності виникнення ризиків: об'єктивні ризики, суб'єктивні ризики, об'єктивно-суб'єктивні ризики;
- у відповідності до часу настання ризиків: запізнілі ризики, своєчасні ризики, випереджуючі ризики;
- згідно впливу на фінансовий результат: спекулятивні ризики та чисті ризики;
- у відповідності до специфіки врахування часового чинника: статичні ризики, динамічні ризики;
- у відповідності до особливостей здійснюваної економічної діяльності: виробничі ризики, валютні ризики, кредитні ризики, відсоткові ризики, інвестиційні ризики, комерційні ризики, фінансові ризики, інноваційні ризики тощо;
- у відповідності до джерел мінімізації наслідків впливу ризиків: ризики, вплив яких можна мінімізувати чи ліквідувати шляхом залучення коштів; ризики, вплив яких можна ліквідувати чи мінімізувати за рахунок власних коштів;
- у відповідності до методів мінімізації чи уникнення ризиків: застраховані ризики, диверсифіковані ризики, лімітовані ризики;
- у відповідності до ступеня впливу в контексті здійснення планування розвитку суб'єкта господарювання: ризики, які впливають на місію, ризики, які впливають на цілі, ризики, які впливають на завдання.

Що стосується особливостей юридичної специфіки ризиків, то, наприклад, юридична природа

економічних ризиків націлена на чітке розмежування правомірних економічних ризиків від неправомірних економічних ризиків. А для цього повинні використовуватись ряд важелів юридичного впливу. Це, своєю чергою, дозволить визначити підстави накладення юридичної відповідальності на осіб, які завдають шкоду діяльності і тим самим спричиняють реалізацію економічних ризиків [8].

Вивчення результатів здійснення підприємницької діяльності, якій притаманний підприємницький ризик засвідчує, що рівень такого ризику найчастіше підвищується через ряд зовнішніх, які здійснюють прямий і непрямий вплив на результати підприємницької діяльності, та внутрішніх чинників. Відтак, чинниками прямого впливу є рівень законодавчої бази в державі, дії органів державної влади і органів місцевого самоврядування, особливості податкової політики, взаємовідносини із партнерами, рівень конкуренції в державі, рівень злочинності в державі [3].

Серед зовнішніх чинників непрямого впливу доцільно виділяти політичну ситуацію в державі, рівень науково-технічного прогресу, економічну ситуацію у державі, особливості ринкової кон'юнктури, події у світі, стан навколишнього середовища [3].

Разом з тим, чинниками внутрішнього середовища впливу на рівень підприємницького ризику є рівень науково-технічної бази виробничого процесу і специфіка інноваційних процесів, особливості організованості виробничого процесу, специфіка розвитку, а також оперативне і тактичне планування, рівень забезпеченості ресурсами і рівень ефективності використання ресурсів, рівень якості і конкурентоспроможності виробленої продукції, обсяг реалізації продукції, рівень продуктивності праці, особливості мотивації, особливості оплати праці, специфіка витрат внаслідок виробництва продукції, рівень прибутковості від здійснення підприємницької діяльності.

Розглядаючи чинники впливу на рівень реалізації підприємницьких ризиків, доцільно розкрити видову класифікацію таких ризиків. Так, згідно інформації, представленої у [7], підприємницькі ризики доцільно класифікувати на такі ключові види, як:

- 1) ризики, що тісно взаємопов'язані із купівельною спроможністю (зокрема це інфляційні і дефляційні ризики, валютні ризики та ризики ліквідності);
- 2) інвестиційні ризики (зокрема це ризики недоотримання вигоди, ризики отримання безпосе-

редніх фінансових втрат та ризику зниження рівня прибутковості від здійснення підприємницької діяльності (сюди необхідно віднести процентні ризики, кредитні ризики, ризики банкрутства, селективні ризики та біржові ризики).

Висновки і перспективи подальших досліджень. В результаті дослідження літературних джерел [1–12] розкрито економічну сутність понять «господарські ризики», «економічні ризики», «підприємницькі ризики», виходячи із співвідношення цих понять у теорії і законодавстві України. Визначено також, що:

- господарські ризики — це ризики, пов’язані із здійсненням суб’єктами господарювання діяльності щодо суспільного виробництва, а саме виготовлення і реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг;
- економічні ризики виникають у контексті здійснення економічної діяльності суб’єктами господарювання і до них належать: ризики, що

чинять зовнішній вплив, ризики, що чинять внутрішній вплив, ризики мікро-, мезо-, макро-рівня, постійні, довготермінові, середньотермінові, короткотермінові ризики, ризики, які завдають незначних втрат, ризики, які завдають значних втрат, ризики, які можна застрахувати, ризики, які не можна застрахувати, фінансові, комерційні, інвестиційні, інноваційні, виробничі, валютні, відсоткові ризики тощо;

– підприємницькі ризики відображають рівень успішності чи рівень невдачі діяльності суб’єкта, що здійснює підприємницьку діяльність у порівнянні із показниками, що були визначені стратегією його розвитку та сталого функціонування.

У перспективі подальших досліджень доцільно розглянути комплекс ризиків, які чинять негативний вплив на функціонування суб’єктів господарювання у відповідності до невизначених та неочікуваних умов зовнішнього та внутрішнього середовища.

Література

1. Артимонова І. В. Класифікація чинників і видів господарських ризиків аграрних підприємств // Економіка та управління АПК. 2012. № 7 (93). С. 20–25.
2. Бородіна О. С. Методичні підходи до визначення сутності економічних ризиків та шляхів їх уникнення // Економіка та держава. 2010. № 7. С. 21–23.
3. Вишневецька О. А. Аналіз змісту та наукові підходи до визначення сутності підприємницького ризику // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 5–1. С. 64–67.
4. Горсул В. А., Усова М. О. Ризик: сутність, причини виникнення та основні види // Економічний простір. 2021. № 176. С. 58–64.
5. Груб'як С. В. Підприємницькі ризики: поняття, сутність, види // Інфраструктура ринку. 2016. Вип. 2. С. 136–139.
6. Дячек С. М. Резерви як інструмент управління ризиками господарської діяльності. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/89523/86203> (дата звернення: 22.02.2022 р.)
7. Жигірь А. А. Різновиди підприємницьких ризиків та їх класифікація // Ефективна економіка. 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1063> (дата звернення: 27.02.2022 р.)
8. Євдокіменко С. В. Сутність юридичних складників економічних ризиків // Вісник ХНУВС. 2018. № 3(82). С. 74–82.
9. Крупін В. Є., Злидник Ю. Р. Економічні ризики: сутність, еволюція, підходи до класифікації // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2011. № 714: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 224–229.
10. Мельникова К. В. Господарський ризик: теоретичний аспект // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2013. Вип. 1. С. 73–76.
11. Федулова І. Ідентифікація господарських ризиків // Вісник КНТЕУ. 2017. № 4. С. 89–103.
12. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 03.03.2022 р.).

References

1. Artimonova I. V. Klyasyfikatsiia chynnykiv i vydiv hospodarskykh ryzykiv ahrarnykh pidpriumstv // Ekonomika ta upravlinnia APK. 2012. № 7(93). S. 20–25.

2. Borodina O.S. Metodychni pidkhody do vyznachennia sutnosti ekonomichnykh ryzykiv ta shliakhiv yikh unykennia // *Ekonomika ta derzhava*. 2010. № 7. S. 21–23.
3. Vyshnevska O.A. Analiz zmistu ta naukovi pidkhody do vyznachennia sutnosti pidpriemnytskoho ryzyku // *Ekonomichni visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*. 2016. Vyp. 5–1. S. 64–67.
4. Horsul V.A., Usova M.O. Ryzyk: sutnist, prychny vynyknennia ta osnovni vydy // *Ekonomichni prostir*. 2021. № 176. S. 58–64.
5. Hrubiak S.V. Pidpriemnytski ryzyky: poniattia, sutnist, vydy // *Infrastruktura rynku*. 2016. Vyp. 2. S. 136–139.
6. Diachek S.M. Rezervy yak instrument upravlinnia ryzykamy hospodarskoi diialnosti. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/89523/86203> (data zvernennia: 22.02.2022 r.).
7. Zhyhir A.A. Riznovydy pidpriemnytskykh ryzykiv ta yikh klasyfikatsiia // *Efektivna ekonomika*. 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063> (data zvernennia: 27.02.2022 r.).
8. Ievdokimenko S.V. Sutnist yurydychnykh skladnykiv ekonomichnykh ryzykiv // *Visnyk KhNUVS*. 2018. № 3(82). S. 74–82.
9. Krupin V. Ye., Zlydnyk Yu.R. Ekonomichni ryzyky: sutnist, evoliutsiia, pidkhody do klasyfikatsii // *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky»*. 2011. № 714: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku. S. 224–229.
10. Melnykova K.V. Hospodarskyi ryzyk: teoretychnyi aspekt // *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Ekonomichni nauky»*. 2013. Vyp. 1. S. 73–76.
11. Fedulova I. Identyfikatsiia hospodarskykh ryzykiv // *Visnyk KNTEU*. 2017. № 4. S. 89–103.
12. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 436-IV (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (data zvernennia: 03.03.2022 r.).

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 3(59)

Головний редактор — Камінська Т. Г.

Київ 2022

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 31.03.2022. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 8,6. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20, м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.